

**Socijalna dimenzija studiranja u
Srbiji -
EUROSTUDENT V izveštaj za
Republiku Srbiju**

Socijalna dimenzija studiranja u Srbiji EUROSTUDENT V izveštaj za Republiku Srbiju

**Urednici i
autori**

prof. dr Mirko Savić, Ivana Živadinović

Autori

Vitimir Jovanović

Jasminka Čekić Marković

Milena Kresoja

Izdavač

Univerzitet u Beogradu

Sadržaj

Spisak tabela.....	2
Spisak grafikona.....	5
Spisak skraćenica.....	6
Predgovor	7
1. Kontekst.....	10
2. Metodologija istraživanja.....	14
3. Socio-ekonomski i demografski profil studenata	17
3.1. Starosna struktura i poreklo studenata.....	18
3.2. Osnovne socio-ekonomske karakteristike studenata u Srbiji	19
3.3. Studenti sa hendikepom.....	30
4. Obrazovanje pre studija i tranzicija ka visokom obrazovanju	37
4.1. Internacionalni studenti.....	40
4.2. Tranzicija ka visokom obrazovanju i prekidi u studiranju	41
4.2.1. Odložena tranzicija ka visokom obrazovanju.....	42
4.2.2. Prekidanje studija	44
4.2.3. Tranzicija na master studije.....	46
4.3. Zaposlenje pre studija	48
5. Tok studija, zadovoljstvo studiranjem i planovi nakon studija	51
5.1. Tok studija.....	51
5.2. Zadovoljstvo studiranjem.....	55
5.3. Nastavak studija i zaposlenje nakon studija	57
6. Uslovi studentskog života	61
6.1. Studentski smeštaj.....	63
6.2. Troškovi života i studiranja	65
7. Zaposlenje.....	69
8. Međunarodna mobilnost.....	78
8.1. Međunarodna mobilnost prema karakteristikama studenata	79
8.2. Programi studentske mobilnosti	82
8.3. Prepreke za studiranje u inostranstvu.....	84
8.4. Kratkoročna mobilnost.....	87
8.5. Poznavanje stranih jezika.....	88
Rezime.....	89
Literatura	95
Aneks 1. EUROSTUDENT upitnik.....	97

Spisak tabela

Tabela 1: Osnovne socio-ekonomske karakteristike studenata u Srbiji (u %)	20
Tabela 2: Odnos nivoa studija studenata i najvišeg stepena obrazovanja roditelja studenata (u %)	21
Tabela 3: Distribucija roditelja studenata prema vrsti trenutnog ili poslednjeg zanimanja (u %)	22
Tabela 4: Odnos stepena obrazovanja roditelja studenata i trenutnog/poslednjeg zanimanja roditelja (%)	23
Tabela 5: Distribucija stanovništva prema podacima sa popisa stanovništva 2011. godine	24
Tabela 6: Redukovana distribucija stanovništva prema podacima sa popisa stanovništva 2011. godine ..	24
Tabela 7: Društveni status roditelja studenata u odnosu na pol studenata (u %)	25
Tabela 8: Društveni status u odnosu na nivo obrazovanja roditelja studenata (u %)	26
Tabela 9: Društveni status roditelja u odnosu na nivo studija studenata (u %)	27
Tabela 10: Distribucija studenata u odnosu na nivo studija i stepen obrazovanja roditelja studenata (u %)	29
Tabela 11: Distribucija studenata prema nivou zadovoljstva opterećenjem u toku studija u odnosu na roditeljski status, odnosno broj dece (u %)	30
Tabela 12: Distribucija studenata prema finansijskim teškoćama koje osećaju u odnosu na roditeljski status, odnosno broj dece (u %)	30
Tabela 13: Distribucija studenata prema vrsti zdravstvenih problema u odnosu na ukupnu studentsku populaciju	31
Tabela 14: Distribucija studenata prema vrsti hendikepa, hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja u funkcionisanju u odnosu na ukupnu studentsku populaciju (u %)	31
Tabela 15: Percepcije studenata u kojoj meri im hendikep predstavlja prepreku za studiranje	32
Tabela 16: Vrsta zdravstvenih problema studenata u odnosu na nivo prepreke koju taj problem za njih predstavlja (u %)	32
Tabela 17: Vrsta zdravstvenih problema studenata u odnosu na institucionalnu podršku koju dobijaju u toku studija (u %)	33
Tabela 18: Planovi studenata da nastave studije nakon što završe studijski program koji trenutno pohađaju (u %)	34
Tabela 19: Planovi za nastavak studija (u %)	34
Tabela 20: Zadovoljstvo organizacijom studija i rasporedom predavanja (u %)	35
Tabela 21: Zadovoljstvo odnosom zaposlenih u administraciji prema studentima (u %)	35
Tabela 22: Zadovoljstvo odnosom zaposlenih u nastavi prema studentima (u %)	35
Tabela 23: Zadovoljstvo opremljenošću fakulteta (biblioteka, računari, zgrada, učionice)(u %)	36
Tabela 24: Procena finansijskih teškoća (u %)	36
Tabela 25: Prethodno obrazovanje studenata i obrazovanje roditelja (u %)	37
Tabela 26: Prethodno obrazovanje studenata i zanimanje roditelja (u %)	38
Tabela 27: Prethodno obrazovanje studenata i vrsta visokoobrazovne ustanove koju pohađaju (u %)	38
Tabela 28: Prethodno obrazovanje studenata i intenzitet studiranja (u %)	39
Tabela 29: Prethodno obrazovanje studenata i dominantan izvor prihoda (u %)	39
Tabela 30: Oblast studija u zavisnosti od srednjoškolskog obrazovanja (u %)	40
Tabela 31: Internacionalni studenti u odnosu na obrazovanje roditelja i vrstu VOU (u %)	41
Tabela 32: Internacionalni studenti u odnosu na oblast studija (u %)	41
Tabela 33: Odložen upis na visokoobrazovnu ustanovu u zavisnosti od obrazovanja roditelja (u %)	42
Tabela 34: Odložen upis na visokoobrazovnu ustanovu u zavisnosti od vrste visokoobrazovne ustanove koju student pohađa (u %)	43
Tabela 35: Odlaganje upisa na visokoobrazovnu ustanovu u zavisnosti od oblasti studija (u %)	43
Tabela 36: Odložen upis visokoobrazovne ustanove i dominantan izvor prihoda (u %)	44
Tabela 37: Radno iskustvo pre studija i odložen upis na visokoobrazovnu ustanovu (u %)	44
Tabela 38: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja (u %)	45

Tabela 39: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine po oblastima studija (u %)	45
Tabela 40: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine prema dominantnom izvoru prihoda (u %).....	46
Tabela 41: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine prema vrsti visokoobrazovne ustanove koju pohađaju (u %)	46
Tabela 42: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine prema intenzitetu studiranja (u %)	46
Tabela 43: Pauziranje između dva nivoa studija u zavisnosti od zanimanja roditelja (u %).....	47
Tabela 44: Studenti koji su prekidali studiranje između dva nivoa studija duže od jedne godine po oblastima studija (u %)	47
Tabela 45: Studenti koji su prekidali studiranje između dva nivoa studija duže od jedne godine prema intenzitetu studiranja (u %).....	48
Tabela 46: Studenti koji su prekidali studiranje između dva nivoa studija duže od jedne godine prema dominantnom izvoru prihoda (u %)	48
Tabela 47: Radno iskustvo pre studija u zavisnosti od obrazovanja roditelja (u %)	49
Tabela 48: Radno iskustvo pre studija u zavisnosti od vrste visokoobrazovne ustanove (u %).....	49
Tabela 49: Radno iskustvo pre studija u zavisnosti od intenziteta studiranja (u %)	49
Tabela 50: Radno iskustvo studenata pre upisa na visokoobrazovnu ustanovu prema dominantnom izvoru prihoda (u %)	50
Tabela 51: Distribucija studenata po tipu ustanove i statusu na studijama (u %)	51
Tabela 52: Status na studijama u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja (u %).....	52
Tabela 53: Status na studijama u odnosu na zavisnost studenata od izvora finansiranja (u %).....	52
Tabela 54: Status na studijama u odnosu na intenzitet studiranja (u %).....	53
Tabela 55: Mesto studiranja u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja (u %).....	53
Tabela 56: Studijski program u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja i pol studenata (u %)	54
Tabela 57: Zadovoljstvo studijama u odnosu na polje studija (u %)	56
Tabela 58: Nastavak studiranja u odnosu na intenzitet studiranja i u odnosu na zavisnost studenata od izvora finansiranja (u %)	58
Tabela 59: Procena mogućnosti zaposlenja u odnosu na studijski program (aritmetička sredina petočlane skale).....	60
Tabela 60: Dominantan izvor finansiranja studenata u Srbiji, Crnoj Gori Federaciji BiH i Republici Srpskoj (u %)	61
Tabela 61: Procena finansijskih poteškoća studenata u odnosu na izvor prihoda studenata (u %)	62
Tabela 62: Procena finansijskih poteškoća studenata u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja (u %)	62
Tabela 63: Procena finansijskih poteškoća studenata u odnosu na studijski program koji studiraju (u %)	63
Tabela 64: Mesto života studenata u odnosu na pol, obrazovanje roditelja i izvor finansiranja (u %)	64
Tabela 65: Studenti koji žive u studentskom domu u odnosu na pol, obrazovanje roditelja i izvor finansiranja (u %)	64
Tabela 66: Zadovoljstvo studenata smeštajem (u %)	65
Tabela 67: Prosečni mesečni troškovi uključujući i troškove studija studenata koji žive sa roditeljima (u RSD).....	66
Tabela 68: Prosečni mesečni troškovi uključujući i troškove studija studenata koji ne žive sa roditeljima (u RSD).....	67
Tabela 69: Prosečni mesečni troškovi studija za studente koji ne žive sa roditeljima prema dominantnom izvoru prihoda (u RSD).....	68
Tabela 70: Prosečni mesečni troškovi studenata koji ne žive sa roditeljima prema ostalim karakteristikama (u RSD)	68
Tabela 71: Odnos radnog statusa studenata i stepena obrazovanja njihovih roditelja (u %)	70
Tabela 72: Odnos radnog statusa studenata i vrste studijskog programa (u %)	71

Tabela 73: Zadovoljstvo studenata opterećenjem na poslu i opterećenjem na studijama	72
Tabela 74: Odnos pola i radnog opterećenja studenata u toku studija (u %)	73
Tabela 75: Ocena mogućnosti zaposlenja na međunarodnom nivou nakon završetka programa (u %)	73
Tabela 76: Ocena mogućnosti zaposlenja na međunarodnom nivou nakon završetka programa (kumulativne ocene u %)	74
Tabela 77: Distribucija studenta prema razlogu zaposlenja.....	75
Tabela 78: Izjave kojima se najbolje opisuje trenutna situacija studenta	76
Tabela 79: Povezanost posla koji radi student sa studijskim programom koji pohađa	76
Tabela 80: Odnos društvenog i radnog statusa studenata (u %).....	77
Tabela 81: Odnos društvenog statusa studenata i nedeljni broj radnih sati	77
Tabela 82: Mobilnost studenata prema tipu i osnivaču visokoobrazovne ustanove i načinu finansiranja školovanja (u %).....	80
Tabela 83: Mobilnost studenata u odnosu na starost studenta i nivo studija (u %).....	81
Tabela 84: Priznatost sertifikata (ESPB, diplome) stečenih na studijama u inostranstvu u matičnoj visokoobrazovnoj ustanovi (u %).....	84
Tabela 85: Nivo i vrsta prepreka za studije u inostranstvu prema studentima koji su realizovali studijske boravke u inostranstvu (u %).....	85
Tabela 86: Nivo i vrsta prepreka za studije u inostranstvu prema studentima koji nisu realizovali studijske boravke u inostranstvu ali planiraju da ih realizuju (u %).....	86
Tabela 87: Nivo i vrsta prepreka za studije u inostranstvu prema studentima koji nisu imali iskustva sa studijama u inostranstvu i ne planiraju da idu (u %)	87
Tabela 88: Vrsta kratkoročne mobilnosti u odnosu na nivo studija (u %).....	88

Spisak grafikona

Grafikon 1: Distribucija studentske populacije i uzorka prema vrsti visokoškolskih ustanova	15
Grafikon 2: Distribucija studentske populacije i uzorka prema nivou studija.....	15
Grafikon 3: Distribucija studentske populacije i uzorka prema polu	16
Grafikon 4: Distribucija studentske populacije i uzorka prema području obrazovanja	16
Grafikon 5: Starost studenata u Srbiji po nivoima studija.....	18
Grafikon 6: Studenti doseljenici po nivoima studija	19
Grafikon 7: Distribucija roditelja studenata prema nivou obrazovanja roditelja u odnosu na pol studenata	25
Grafikon 8: Distribucija studenata u odnosu na pol i nivo studija	28
Grafikon 9: Distribucija studenata prema roditeljskom statusu, polu i broju dece (u %).....	29
Grafikon 10: Distribucija studenata sa hendikepom u odnosu na status na studijama.....	33
Grafikon 11: Zadovoljstvo studijama (u%).....	55
Grafikon 12: Procena mogućnosti zaposlenja (u %)	59
Grafikon 13: Distribucija studenata prema radnom statusu i tome da li žive sa roditeljima ili ne (u %)	70
Grafikon 14: Distribucija studenata prema radnom statusu i nivou studija (u %)	71
Grafikon 15: Distribucija studenata prema zadovoljstvu radnim opterećenjem i primarnom delatnošću u toku studija (u %)	72
Grafikon 16: Distribucija studenata prema radnom statusu i statusa studija (u %)	74
Grafikon 17: Distribucija radnog statusa studenata prema polu (u %).....	75
Grafikon 18: Distribucija studenata prema nivou studija i povezanosti posla koji obavljaju sa vrstom studija.....	76
Grafikon 19: Distribucija stope mobilnosti u ukupnoj studentskoj populaciji	79
Grafikon 20: Mobilnost studenata u odnosu na oblast studija.....	81
Grafikon 21: Mobilnost studenata u odnosu na stepen obrazovanja roditelja	82
Grafikon 22: Distribucija mobilnosti studenata prema vrsti programa mobilnosti.....	83
Grafikon 23: Distribucija zemalja u kojima su studenti studirali u inostranstvu	83
Grafikon 24: Distribucija zemalja u kojima bi studenti najradije studirali u inostranstvu	84

Spisak skraćenica

EHEA	Evropski prostor visokog obrazovanja (European Higher Education Area)
EU	Evropska unija
ESPB	Evropski sistem prenosa bodova
RZS	Republički zavod za statistiku
VOU	Visokoobrazovne ustanove/visokoškolske ustanove
VO	Visoko obrazovanje

NAPOMENA

Termini u ovom tekstu se koriste u gramatičkom muškom rodu i podrazumevaju prirodni muški i ženski rod lica na koja se odnose.

Reč roditelj se koristi u značenju biološki roditelj(i), staratelj(i) i svi koji su vodili ili vode primarnu brigu o studentima.

Predgovor

Veza obrazovanja, posebno visokog, ekonomskog rasta i razvoja društva potvrđena je mnogim istraživanjima, a potreba razvoja ljudskog kapitala i priprema građana za obavljanje poslova koji zahtevaju visoke kvalifikacije je neosporna. Stoga ne čudi što sve veći broj zemalja sistemski i strateški pristupa ovoj oblasti. Reforme visokog obrazovanja u evropskim zemljama su godinama prvenstveno bile bazirane na temama koje direktno ili indirektno imaju veze sa ekonomskim rastom i razvojem (npr. stvaranje Evropskog prostora visokog obrazovanja, mobilnost studenata i radne snage, itd.) i prednjačile su u odnosu na teme koje se tiču socijalne dimenzije visokog obrazovanja.

U procesu prilagođavanja i usaglašavanja obrazovanja kontekstu modernog društva dvadeset prvog veka ni Srbija nije izuzetak. Nakon potpisivanja Bolonjske deklaracije 2003. godine i usvajanja novog Zakona o visokom obrazovanju 2005. godine, Republika Srbija je sprovodila reforme visokog obrazovanja koje su za rezultat imale povećanje broja mladih koji upisuju studije i smanjenje elitnog karaktera visokog obrazovanja, a vremenom se otvorio i prostor za razmatranje pitanja jednakosti i socijalne dimenzije visokog obrazovanja u Srbiji. Dodatno, Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine (2012) navodi da je misija visokog obrazovanja da neprekidno obavlja transfer i kreiranje naučnih znanja i stručnih kompetencija kojima se omogućava socijalni, kulturni, ekonomski i drugi napredak (str. 80). Strategija, takođe, definiše i pravce razvoja do 2020. godine, način usklađivanja sa Evropskim prostorom visokog obrazovanja i Evropskim istraživačkim prostorom, strukturu i mesto visokog obrazovanja u celoživotnom učenju, osiguranje i kontrolu kvaliteta i modernizaciju studijskih programa i međunarodnu mobilnost. Uz to, Srbija, kao jedan od strateških ciljeva, usvaja cilj evropske strategije razvoja Evropa 2020 gde se teži povećanju obuhvata visokim obrazovanjem u populaciji od 30-34 godine na 40% čime pravednost i dostupnost obrazovanja postaje jedan od ključnih strateških ciljeva. Takođe, Strategija ističe važnost donošenja odluka utemeljenih na podacima.

Ako imamo u vidu opisana strateška opredeljenja jasno je da je važnost istraživanja kojima se dobijaju validni i uporedivi podaci velika. Jedno od takvih istraživanja je i EUROSTUDENT istraživanje koje se sprovodi na širem evropskom području s ciljem analize socio-ekonomskog statusa studenata nudeći uporedive, detaljne i pouzdane podatke o socijalnoj dimenziji visokog obrazovanja u Evropi. Podaci koji se kroz ovo istraživanje prikupljaju odnose se, pre svega, na društvene i ekonomske pokazatelje statusa studenata i uslove života, kao i na privremenu međunarodnu mobilnost. Osnovno polazište EUROSTUDENT istraživanja i, predstavlja stav da je poznavanje karakteristika studenata i njihovog života ključ za procenu pravednosti i efikasnosti jednog sistema visokog obrazovanja. Važnost ovog istraživanja se, takođe, ogleda i u činjenici da su do sada sprovedena četiri kruga EUROSTUDENT istraživanja pri čemu se broj zemalja učesnica u istraživanju povećavao u svakom sledećem ciklusu.

Tako se Srbija, kroz TEMPUS projekat „Ka održivom i jednakopravnom finansiranju visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji“ (*Towards sustainable and equitable financing of higher education in Bosnia and Herzegovina, Montenegro and Serbia - FINHED*), 2012. godine po prvi put pridružila petom ciklusu EUROSTUDENT istraživanja i tako postala jedna od 30 zemalja Evrope koja je sprovedla ovo istraživanje. Ovaj ciklus istraživanja je trajao u

periodu od 2012. do 2015. godine, a terenski deo istraživanja je sproveden tokom letnjeg semestra 2013/14. godine.

Izveštaj koji se nalazi pred vama predstavlja analizu podataka prikupljenih za Srbiju u okviru EUROSTUDENT istraživanja i njegova vrednost se ogleda na tri nivoa : prvi, zbog toga što daje uvid u podatke koji se odnose na dostupnost i jednakopravnost visokog obrazovanja u našoj zemlji, ali pruža i mogućnost komparativnog pregleda (u smislu procene prednosti i slabosti nacionalnog sistema visokog obrazovanja); drugi, zbog činjenice da se Srbija nalazi u periodu reformi visokog obrazovanja gde adekvatni podaci predstavljaju oslonac za prilagođavanje politika visokoškolskog obrazovanja potrebama studenata i treći, analize vezane za socijalnu dimenziju visokog obrazovanja u Srbiji su i dalje retke i u najvećem broju su zasnovane na podacima koji nisu prikupljeni sa ciljem da mere socijalnu dimenziju visokog obrazovanja, već su se autori oslanjali na podatke prikupljene preko upisnog formulara (ŠV-20 formulara), godišnjih anketa o radnoj snazi ili istraživanja koja su sprovedena sa drugim ciljevima itd. (Živadinović i Čekić Marković, 2015). Stoga, ovo istraživanje predstavlja prvo sveobuhvatno i ciljano istraživanje studentske populacije u zemlji, gde je EUROSTUDENT upitnik poslužio kao sredstvo kojim su se prikupili i učinili dostupnim podaci koje bi trebalo iskoristiti za donošenje politika koje će podsticati pravednost kako evropskog, tako i visokog obrazovanja u Srbiji.

Kada je reč o strukturi izveštaja, osim prvog (uvodnog) poglavlja koje daje pregled konteksta i drugog poglavlja koje sadrži metodološka obrazloženja istraživanja, u preostalih šest poglavlja izveštaja susistemizovani podaci i njihova analiza i koji se odnose na društveni i ekonomski status i poreklo studenata; razmatra se pristup visokom obrazovanju, veza između prethodnog školovanja i studija koje pohađaju, karakteristike i različite dimenzije tranzicije ka visokom obrazovanju, tok studija, zadovoljstvo studiranjem, planovi nakon studija, uslovi studentskog života, zaposlenje i međunarodna mobilnost.

Imajući u vidu prilike na tržištu rada u Srbiji i celokupnu ekonomsku situaciju, kao i rezultate studija koje su se bavile zapošljivošću diplomiranih studenata, važno je istaći i to da su podaci koji se odnose na zaposlenje, procenu prilika na domaćem i međunarodnom tržištu rada, kao i planovi za nastavak studija posebno detaljno analizirani.

Dodatno, gde god je to bilo moguće, podaci dobijeni za Srbiju su upoređivani sa podacima dobijenim za druge zemlje, gde se vodilo računa o tome da se predstavljaju podaci zemalja koje imaju sličnosti sa Srbijom (ekonomske, na nivou sistema obrazovanja, istorijskog nasleđa itd.), ali i zemalja zapadne Evrope koje su po mnogo čemu različite i koje na izvestan način predstavljaju primere dobre prakse i koje mogu Srbiji poslužiti kao vodilja u razmatranju prilagođavanja sistema visokog obrazovanja potrebama studenata. U tom smislu, u najvećem delu izveštaja komparativni pregled se uglavnom bazira na podacima različitih zemalja petog ciklusa EUROSTUDENT istraživanja (posebno ukoliko se zaključilo da su se neka, pre svega ekonomska, dešavanja između dva ciklusa istraživanja odrazila na određene strukturne promene - npr. u situacijama gde se ekonomska kriza reflektovala kroz smanjenja budžetskih izdvajanja za podršku studentima u svetlu značaja javnog finansiranja u evropskom visokom obrazovanju), ali se u pojedinim delovima oslanja i na podatke dobijene za četvrti ciklus EUROSTUDENT istraživanja.

I na kraju, nadamo se da će nalazi predstavljeni u ovom izveštaju biti informativni i značajni donosiocima odluka i kreatorima politika na nacionalnom nivou, ali i predstavnicima

istraživačke zajednice, organizacijama civilnog društva koje se bave obrazovanjem, predstavnicima visokoškolskih ustanova, studentima i svimostalim zainteresovanim za ovu temu.

1. Kontekst

Još početkom dvehiljaditih Srbija je započela sa promenama zakonskog i strateškog okvira u oblasti obrazovanja, pa samim tim i sa promenama u sistemu visokog obrazovanja. Tako, visoko obrazovanje u Srbiji, u poslednjih desetak godina, prolazi kroz proces reforme koji je, u velikoj meri, posledica talasa reformi inspirisanih Bolonjskim procesom u većini evropskih zemalja.

Sistem visokog obrazovanja je regulisan, pored Ustava Republike Srbije (2006) koji svim građanima garantuje pravo na obrazovanje i Zakonom o visokom obrazovanju (2005) koji predstavlja opštu osnovu ovog dela sistema obrazovanja. Ovaj zakon ga uređuje u načelu, ističući da svi građani sa završenim srednjim obrazovanjem, bez obzira na brojne razlike među njima, imaju pristup visokoškolskom obrazovanju pod jednakim uslovima.

Kako je spomenuti Zakon o visokom obrazovanju u Srbiji usvojen 2005. godine, nakon što je Srbija zvanično postala potpisnica Bolonjskog procesa, on je trebalo da predstavlja okvir za buduću reformu visokog obrazovanja i usklađivanje sistema visokog obrazovanja u Srbiji sa evropskim trendovima u visokom obrazovanju koji se baziraju na principima Bolonjske deklaracije i Lisabonske konvencije. Planirane reforme su predviđale uvođenje trociklusnog sistema studija, reformu i modernizaciju nastavnih programa, razvoj sistema osiguranja kvaliteta, podsticanje mobilnosti studenata i nastavnog osoblja, promovisanje saradnje na evropskom nivou, prepoznavanje i priznavanje studija provedenih u inostranstvu, itd. Kao rezultat ovako postavljenih reformskih ciljeva i njima saglasnih aktivnosti, sistem visokog obrazovanja u Srbiji bio je izložen izazovima koje neminovno sa sobom donose omasovljavanje, privatizacija i naglo povećanje broja visokoškolskih ustanova, ekspanzija novih studijskih programa itd. Jedan od najvažnijih izazova pred sistemom visokog obrazovanja se odnosi na saznavanje karakteristika studentskog tela u Srbiji, kako bi se kreirali odgovarajući sistemi podrške.

Međutim, pored svih spomenutih promena i izazova, sistem finansiranja je suštinski ostao nepromenjen, pa se i dalje zasniva na ulaznim parametrima, tako da najveći deo sredstava dolazi iz državnog budžeta i od školarina. Drugim rečima, osnova za finansiranje visokoškolskih ustanova nije dovoljno raznolika, a podsticaji ka njenoj diversifikaciji, jačanje drugih i ispitivanje novih izvora finansiranja su gotovo nepostojeći. Pošto ovaj izveštaj ima u svom fokusu istraživanje karakteristika studentske populacije u svetlu kreiranja adekvatnog sistema podrške studentima, važno je i ukratko se osvrnuti na pitanje sistema finansiranja visokog obrazovanja.

Ukratko, sadašnji sistem finansiranja visokog obrazovanja obezbeđuje finansiranje obrazovanja na državnim visokoškolskim institucijama na teret republičkog budžeta za oko 45% studenata, dok drugi deo (njih oko 55%) troškove svog visokoškolskog obrazovanja finansira samostalno. Svi studenti na privatnim visokoškolskim ustanovama samostalno finansiraju svoje školarine. Školarine na svim nivoima studija, o kojima odlučuju univerziteta, neretko su previsoke za najveći broj studenata i nisu zasnovane na transparentnim kalkulacijama troškova studiranja (Socijalna dimenzija visokog obrazovanja u Srbiji: Studija zatečenog stanja, 2012).

Još jedan zakon, Zakon o učeničkom i studentskom standardu (2010), direktno ukazuje na kontekst u kome se ostvaruju svi aspekti studentskog života u Srbiji, a njegove odredbe, takođe, direktno imaju veze sa sistemom finansiranja visokog obrazovanja. Analizom ovog zakona i na njemu zasnovanih podzakonskih akata može se zaključiti da su studentski krediti primarno

bazirani na uspehu tokom školovanja, pa je tako zadržavanje studentskog kredita isključivo vezano za uspešan upis naredne godine studija; da su studenti koji sami finansiraju studije u potpunosti isključeni iz sistema državnog kreditiranja; socio-ekonomski status studenta ima gotovo marginalno učešće u ukupnom bodovanju; i da je procenat od 10% mesta rezervisanih za studente iz osetljivih grupa nedovoljan (Živadinović i Čekić Marković, 2015). Takođe, vidno je i to da se ovako postavljen sistem studentskog standarda oslanja na prilično redukcionističku definiciju socio-ekonomskog statusa svodeći ga na prosečne mesečne prihode porodice studenta, odnosno na ekonomski status, što podzastupljene grupe studenata kao što su studenti koji dolaze izvan univerzitetskih centara (i koji zbog te činjenice imaju značajno više troškove života), studenti iz jednoroditeljskih porodica, studenti roditelji i drugi čini nevidljivim za studentske kredite, čime se njihov položaj zanemaruje (Živadinović i Čekić Marković, 2015).

Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine iz 2012. godine iako doneta znatno kasnije u odnosu na Zakon o visokom obrazovanju, predstavlja najsveobuhvatniji dokument kojim se strateški pristupa oblasti visokog obrazovanja.

U Strategiji je jasno iznesen stav da se ulaganje u visoko obrazovanje posmatra kao ulaganje u budućnost. Ona predviđa uvođenje novog modela finansiranja koji bi se bazirao na javnom utvrđivanju iznosa troškova studiranja po pojedinačnim oblastima i institucijama i obaveznosti učešća države u plaćanju školarine za najveći broj studenata, što bi se postiglo uvođenjem kategorije sufinansirajućih studenata, a očekivani rezultat tako postavljenog sistema finansiranja bi bilo brisanje postojeće velike razlike među samofinansirajućim i budžetskim studentima (Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020, 2012). Strategija predviđa uvođenje linearne skale sufinansiranja školarine svakog sufinansirajućeg studenta, gde bi se za neku visokoškolsku instituciju formirala jedinstvena rang-lista studenata rangiranih po uspehu, i samo za prvu godinu studija kombinovana i sa kriterijumom socijalnog stanja (odnos kriterijuma može biti na primer 50:50%, uz striktnu kontrolu validnosti socijalnog statusa). Strategija predviđa i to da za sufinansiranje školarine studentima treba obezbediti, od države subvencionisane, kredite, te da bi krediti mogli da obuhvataju i životne troškove (Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020, 2012).

Pored zakonskog i strateškog okvira, nekoliko novijih studija koje se odnose na studentsku populaciju u Srbiji daju neophodne informacije o kontekstu Srbije i mogu služiti kao dopuna podacima dobijenim EUROSTUDENT istraživanjem, ali i kao osnov za upoređivanje stanja i/ili napretka.

Tako, podaci dobijeni kroz studiju Socijalna dimenzija visokog obrazovanja u Srbiji: Studija zatečenog stanja (2012) urađenu kroz Tempus EQUIED projekat navode procenu da student čiji otac nije završio srednju školu ima 5 puta manju šansu da bude student od učenika čiji otac ima završenu srednju školu, a 18 puta manju šansu u odnosu na učenika čiji otac ima fakultetsku diplomu. Posredni indikatori koji se koriste u ovoj studiji govore u prilog tome da u porodicama koje imaju niži materijalni položaj ima manje studenata nego u porodicama sa prosečnim i višim materijalnim položajem. Zanimljivo je napomenuti da, iako rađena godinama ranije, studija Visoko obrazovanje i socijalna stratifikacija u Srbiji u periodu od 1990. do 2005. godine, koja ilustruje kako se inicijalna socio-ekonomska nejednakost u Srbiji preslikava u obrazovnu nejednakost i zatim opet u socio-ekonomsku nejednakost, na svakom nivou obrazovanja, pokazuje gotovo istu situaciju (Vukasović, 2007). Odnosno, podaci ove studije pokazuju da

učenici čiji su roditelji obrazovaniji češće pohađaju gimnazije i da su, kasnije, studenti koji su završili gimnazije zastupljeniji na visokom obrazovanju od studenata koji imaju završeno srednje stručno obrazovanje, kao i da je verovatnoća da će se učenici koji su završili gimnazije upisati na fakultete tri puta veća nego u slučaju učenika koji su završili srednje stručne škole. Takođe, studenti čiji roditelji nemaju visoko obrazovanje su manje zastupljeni u visokom obrazovanju u odnosu na one studente čiji ga roditelji imaju (Vukasović, 2007).

Još jedno istraživanje koje se bavilo jednim od aspekata studentskog života i rada je istraživanje diplomiranih studenata sprovedeno u okviru CONGRAD Tempus projekta koje ukazuje na sličnu, ako ne i identičnu situaciju. Ovo istraživanje je pokazalo da postoji statistički značajna povezanost između obrazovanja roditelja i završene srednje škole, da sa povećanjem nivoa obrazovanja roditelja raste verovatnoća da je diplomirani student završio gimnaziju, odnosno da je veća verovatnoća da su diplomci koji su završili srednju stručnu školu deca roditelja koji imaju manji broj godina školovanja, da je obrazovno poreklo diplomaca povezano i sa izborom visokoškolske ustanove (sa porastom stepena obrazovanja roditelja raste i verovatnoća da će studenti završiti fakultete umesto visokih škola strukovnih studija škole) (Lažetić i saradnici, 2014).

Studija zatečenog stanja (2012), takođe, kao prepreke u kontekstu studentskog standarda navodi i sledeće probleme: (1) nedostatak transparentnog i lako dostupnog informacionog centra o stipendiranju, kreditiranju i drugoj podršci tokom obrazovanja, i pored činjenice da se Zakonom o visokom obrazovanju predviđa vođenje evidencije o studentu i njegovom uspehu; (2) nepostojanje jasnog legislativnog okvira za primenu afirmativnih mera na nivou države za studente koji spadaju u osetljive grupe, a odnose se na upis na 1. godinu studija i smeštaj u studentske domove.

Kada je reč o troškovima studiranja, ista studija, navodi da pored školarina, koje po proračunu iznetom u studiji iznose u proseku 1600€ godišnje po studentu, visokoškolske ustanove naplaćuju i različite usluge koje samostalno propisuju i koje mogu biti izuzetno visoke. Autori ove studije zaključuju da se mnogi studenti kojima je finansijska podrška potrebna i ne prijavljuju na konkurs za studentski kredit, jer svoje šanse za dobijanje kredita procenjuju kao veoma loše (broj kredita je nesrazmerno mali u odnosu na broj studenata kojima je finansijska podrška potrebna). Odnosno, sistemska podrška studentskom standardu obuhvata 12% studenata koji koriste stipendije i kredite, 7% studenata koji koriste stanovanje u studentskom domu i 20% studenata koji koriste subvencionisanu ishranu u studentskim restoranima. Dakle, 80% studenata ne koristi nijednu vrstu sistemske podrške životnom standardu, a preko 50% studenata se ne kvalifikuje za njeno korišćenje zbog činjenice da nemaju status redovnog studenta (Socijalna dimenzija visokog obrazovanja u Srbiji: Studija zatečenog stanja, 2012).

I za kraj, a zarad boljeg razumevanja konteksta, ali i važnosti podataka prikupljenih u okviru EUROSTUDENT istraživanja koji slede u narednim poglavljima, važno je ukazati na vezu između obrazovanja, siromaštva i socijalnog uključivanja prikazanu kroz konkretne podatke koji se odnose na celu populaciju Srbije. Odnosno, ako se analiziraju podaci iz popisa 2011. godine (RZS, 2013), može se zaključiti da je populacija koja je stekla samo osnovno obavezno obrazovanje pod najvećim rizikom od siromaštva u odnosu na udeo populacije koja je stekla barem srednjoškolsko obrazovanje ili diplomu visoko školske ustanove. Iako je visok stepen ugroženosti prisutan u celokupnoj populaciji preko 18 godina starosti sa osnovnim

obrazovanjem, udeo populacije starosti 25-49 godina, odnosno 50-59 godina muškog pola je pod najvećim rizikom u ovoj grupi. Za razliku od njih, deo populacije koji je stekao diplomu visokoškolske ustanove pod najmanjim je rizikom od siromaštva, s tim da se ovaj rizik u još većoj meri smanjuje za starosnu grupu sa preko 55 godina, bez obzira na pol. Dalje, podaci u vezi sa rizikom od siromaštva i nedovoljnim socijalnim uključivanjem govore u prilog tome da preko 80% populacije koja je stekla diplomu visokoškolske ustanove pripada populaciji koja se ne nalazi pod rizikom od siromaštva, ne živi u domaćinstvima lišenim uslova neophodnih za neometan život, odnosno ne pripada domaćinstvima u kojima članovi istih nisu u radnom odnosu. Skoro 50% domaćinstava manje se nalazi u ovoj grupi ukoliko je obrazovni nivo njihovih članova na nivou osnovnog obrazovanja ili niže. Kada je reč o najugroženijem delu populacije, odnosno populaciji pod rizikom od siromaštva, samo 1% populacije koja je stekla visokoškolsku diplomu živeći u teškim materijalnim uslovima uz nizak nivo zaposlenosti članova domaćinstva, za razliku od skoro 9% stanovništva koje je steklo samo osnovno obavezno obrazovanje ili manje (Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, 2014).

Uzimajući u obzir sva navedena strateška opredeljenja, zakonska rešenja, podatke dobijene različitim istraživanjima i prikazanim u različitim studijama, može se zaključiti da sistem podrške studentima u Srbiji još uvek nije u potpunosti odgovarajući, ali da se polako (i sve više) prepoznaje važnost podrške studentima i da je Srbija reformu visokoškolskog obrazovanja (uračunavajući i reformu sistema finansiranja visokog obrazovanja) učinila strateški važnim pitanjem. U prilog ovoj tvrdnji ide i činjenica da Srbija, preko Ministarstva prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, podržava projekat „Ka održivom i jednakopravnom finansiranju visokog obrazovanja u Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori i Srbiji“, u okviru koga je i nastao ovaj izveštaj i koji za cilj ima da doprinese efikasnijem, efektivnijem i jednakopravnijem sistemu finansiranja visokog obrazovanja kroz (a) prikupljanje i analizu osnovnih i najbitnijih dokaza o finansiranju na sistemskom i institucionalnom nivou i pravičnosti u visokom obrazovanju; (b) uvođenje i sprovođenje istraživanja EUROSTUDENT; (c) jačanje lokalne ekspertize u razvijanju politika o finansiranju i jednakopravnosti u visokom obrazovanju; (d) razvijanje sistemskog okvira za efikasne, efektivne i jednakopravne sisteme visokog obrazovanja; (e) osmišljavanje modela finansiranja univerziteta zasnovanih na pametnoj diversifikaciji izvora prihoda; i (d) osnivanje regionalnog resursnog centra usmerenog na održivost rezultata i njihovu diseminaciju po regionu. Takođe, može se zaključiti i to da navedeni strateški pravci čine dobru polaznu osnovu za kreiranje i ostvarivanje pojedinačnih mera podrške studentima. Važno je ustanoviti stvarne potrebe studentske populacije, ispitati koliko je operacionalizacija ovih opredeljenja u vidu mera jasna i primenjiva u odnosu na studentsko telo, da li postoje neke značajne prepreke koje studente sprečavaju u ostvarivanju njihovih prava da pod jednakim uslovima dobiju kvalitetno obrazovanje i šta bi, na osnovu dobijenih podataka, mogli da budu oslonci donosiocima odluka u procesu kreiranja adekvatnih mera podrške studentima, o čemu će biti reči u narednim poglavljima.

2. Metodologija istraživanja

Pridruživanjem Srbije 2012. godine petom ciklusu EUROSTUDENT istraživanja o socijalnoj dimenziji visokog obrazovanja u Evropi, započete su pripreme za njegovu realizaciju, da bi tokom letnjeg semestra školske 2013/14. godine ovo istraživanje i sprovedeno.

Istraživanje je sprovedeno putem papirnog upitnika, a razlog za ovako, tradicionalno, sprovođenje anketiranja leži u činjenici da je elektronsku verifikaciju studenata bilo nemoguće sprovesti, usled nepostojanja jedinstvenog studentskog broja. U ulozi anketara učestvovali su prethodno stručno obučeni, studenti master studija Primenjene statistike, Univerzitetskog centra za primenjenu statistiku u Novom Sadu.

Upitnik za studente u Srbiji (Prilog 1) je razvijen na osnovu generičkog upitnika na engleskom jeziku dobijenog od EUROSTUDENT konzorcijuma i prilagođen je karakteristikama studentske populacije i uslovima studiranja u našoj zemlji. Na primer, dodato je pitanje o tome da li se student finansira iz budžeta ili je samofinansirajući student, što u drugim zemljama ne postoji kao mogućnost, a u slučaju studentske populacije u Srbiji je veoma važna podela. Tim koji je prilagođavao upitnik se trudio da izmene u odnosu na generičku verziju budu minimalne da bi se zadržala mogućnost upoređivanja različitih nacionalnih sistema visokog obrazovanja.

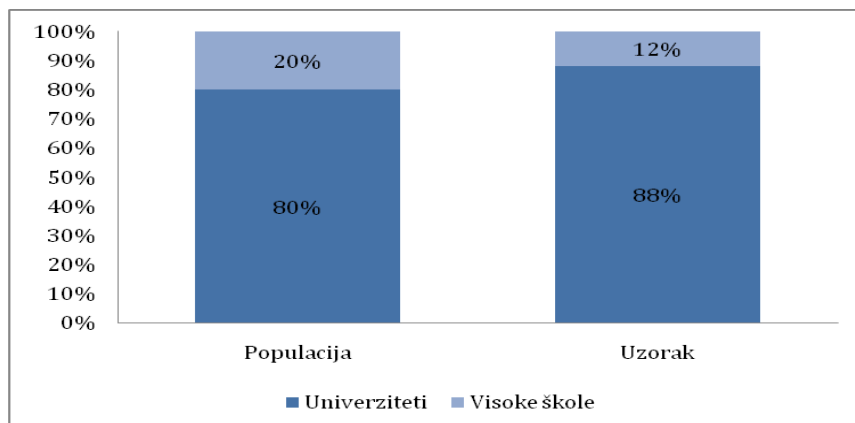
Formiranje reprezentativnog uzorka studenata izvršeno je na osnovu raspoloživih podataka Republičkog zavoda za statistiku (RZS). Dostupni podaci su uključivali broj studenata: po fakultetima (državni/privatni), statusu (budžet/samofinansiranje), polu (muško/žensko) i po području obrazovanja. Tako kreirani uzorak predstavlja kombinaciju stratifikovanog uzorka (sa proporcionalnom raspodelom) i kvotnog uzorka. U okviru određenog obima uzorka od 4500 studenata, izvršena je stratifikacija u više koraka. Prvo, u okviru univerziteta: 5 stratuma su činili državni univerziteti, 1 stratum određen je za sve privatne univerzitete i fakultete, 1 stratum za sve državne visoke škole, 1 stratum za sve privatne visoke škole proporcionalno postojećem broju studenata u okviru stratuma, a potom prema područjima obrazovanja. Zatim je unutar svakog stratuma određen broj studenata koji će biti uzorkovan sa osnovnih studija i master studija. Studenti koji su anketirani su izabrani kvotnim uzorkom (pozivan je odgovarajući broj studenata da popuni anketu). Na ovaj način obezbeđena je reprezentativnost uzorka u odnosu na vrstu ustanove (državna/privatna i fakultet/visoka škola), vrstu studijskog programa (prema naučnim poljima), nivo studija (osnovne/master), godinu studija. Na ovaj način je, takođe, reprezentativnost faktora kao što su pol, status (budžet/samofinansiranje), starost, poreklo, mesto stanovanja, radni status (zaposlen/nezaposlen) automatski zastupljena u izabranom uzorku. Neki manje zastupljeni delovi populacije, kao što su studenti sa invaliditetom, studenti roditelji itd., posebno su pozivani na anketiranje.

Kada je u pitanju ostvarenost predviđenog uzorka, upitnik je popunilo ukupno 3991 studenta iz 45 različitih visokoobrazovnih ustanova i 16 različitih gradova Srbije. Nakon detaljne provere popunjenih upitnika, sprovedene po metodološkim pravilima EUROSTUDENT istraživanja, deo upitnika je isključen iz dalje analize podataka zbog nedovoljnog broja odgovora na obavezna pitanja. Tako je u krajnju analizu uključeno 3780 studenata. Radi dobijanja uzorka čija struktura najviše odgovara strukturi studenata zabeleženoj u službenim podacima Republičkog zavoda za statistiku, uzorak je ponderisan koristeći promenljive: pol, status, nivo studija i područje

obrazovanja. Prema podacima iz Republičkog zavoda za statistiku iz 2013. godine ukupan broj studenata u Srbiji je bio 238945, što govori da realizovani uzorak čini 1.58% cele populacije.

Glavne karakteristike realizovanog uzorka u poređenju sa podacima RZSa date su na narednim prikazima. Tako, Grafikon 1 prikazuje strukturu uzorka prema tipu visokoobrazovne ustanove.

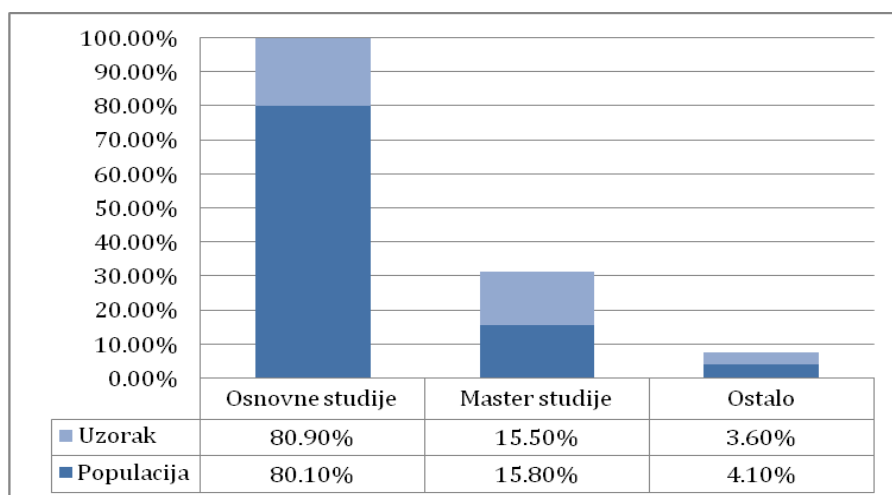
Grafikon 1: Distribucija studentske populacije i uzorka prema vrsti visokoškolskih ustanova



Na osnovu prikazanih podataka, vidi se da je četiri petine studenata Srbije upisano na studijske programe koji pripadaju nekom od univerziteta, dok preostala petina studira na programima visokih škola strukovnih studija. Takođe, vidno je i to da je realizovanim uzorkom očuvana struktura prema tipu visokoobrazovne ustanove.

Naredni grafikon (Grafikon 2) predstavlja raspodelu studenata Srbije na osnovu nivoa upisanih studija prema podacima RZSa i prema realizovanom uzorku.

Grafikon 2: Distribucija studentske populacije i uzorka prema nivou studija

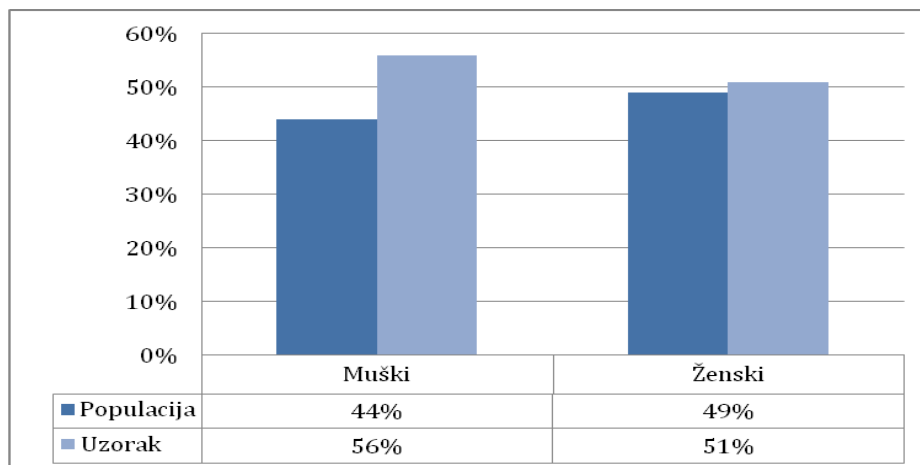


I iz ovih podataka je vidno da je četiri petine studenata Srbije upisano na neki od studijskih programa osnovnih akademskih ili osnovnih strukovnih studija, dok jednu petinu studentske populacije čine studenti drugog nivoa studija – akademskih master ili integrisanih studija, specijalističkih akademskih ili strukovnih, studenti doktorskih akademskih studija i studenti koji studiraju u po „starom“, predbolonjskom, sistemu studija.

Polna struktura studentske populacije prema podacima RZSa i prema realizovanom uzorku prikazana je na

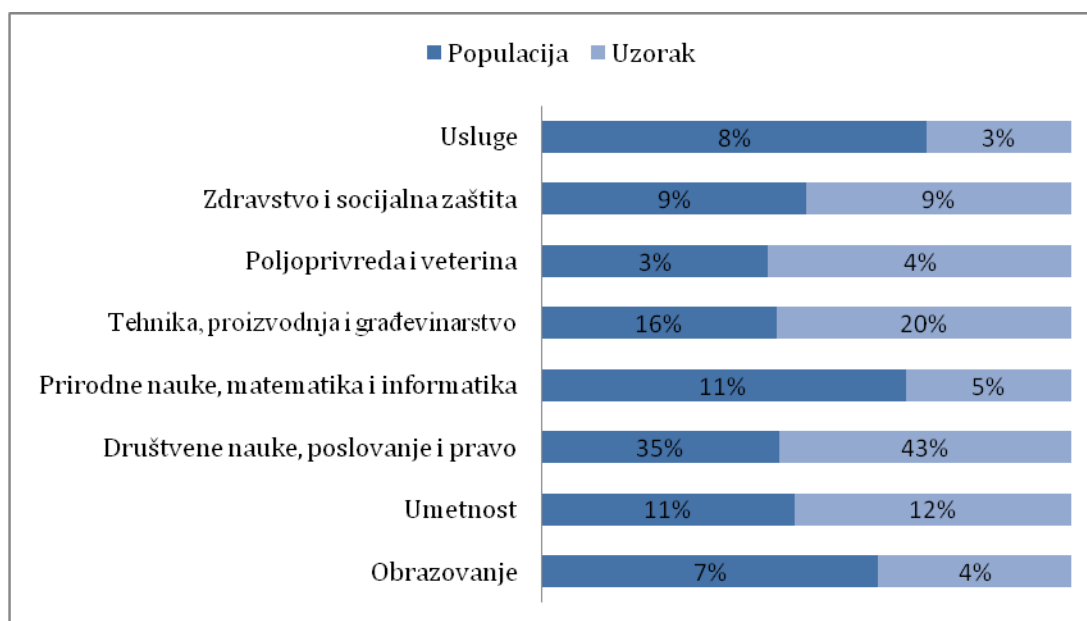
Grafikon 3. U studentskoj populaciji u Srbiji, 56% studenata čine žene dok 44% čine muškarci. U realizovanom uzorku odnos studenata prema polu je balansiran.

Grafikon 3: Distribucija studentske populacije i uzorka prema polu



Kada je reč o područjima obrazovanja, više od trećine studenata u Srbiji se opredelilo za područje društvenih nauka, poslovanja i prava. Kao atraktivna polja nauke izdvajaju se i oblasti tehnike, umetnosti i prirodnih nauka, dok najmanji procenat studenata u Srbiji je upisan na programe iz oblasti poljoprivrede i veterinarstva (Grafikon 4).

Grafikon 4: Distribucija studentske populacije i uzorka prema području obrazovanja



3. Socio-ekonomski i demografski profil studenata

Kao što je već rečeno, EUROSTUDENT istraživanje se sprovodi poslednjih decenija u velikom broju evropskih zemalja s namerom prikupljanja podataka o socio-ekonomskom statusu studenata.

Takođe, podaci koji se odnose na socio-ekonomski status studenata su posebno važni jer ako prihvatimo stanovište da socio-ekonomski status predstavlja kompozitnu meru obrazovnog nivoa roditelja, zanimanja roditelja, prestižnosti posla kojim se bave, materijalnog statusa i kulturnih resursa kojima raspolaže porodica (Baucal, 2012), odnosno ako ga definišemo kao položaj u okviru društvene hijerarhije što utiče na raspoloživost finansijskih sredstava, moć i prestiž (Sirin, 2005), postaje jasno da socio-ekonomski status pojedinca ima uticaj kako na trenutni, tako i na buduću život pojedinca što, svakako uključuje i obrazovanje. To znači da, ako se veza između obrazovanja i ekonomskog, političkog i kulturnog sistema u društvu analizira kroz prizmu odnosa klasa u društvu (moći u školama i uticaja roditelja sa visokim primanjima), postaje jasno da je obrazovanje povezano sa ekonomskim sistemom na dva načina. Prvo, sam pristup i potpuno iskorišćavanje mogućnosti koje pruža obrazovanje, umnogome zavisi od ekonomskih resursa koje pojedinac poseduje. I drugo, škole i fakulteti predstavljaju glavna sredstva selekcije i raslojavanja na tržištu rada zbog toga što je distribucija ekonomskih dobara ključna za kvalitet obrazovanja, a institucije obrazovanja ključne za naše "životne izbore", te se nejednakost u obrazovanju ne može posmatrati odvojeno od ekonomske nejednakosti (Lynch & Baker, 2005). To, u isto vreme, znači da, ako je obrazovni sistem, uspostavljen tako da svi imaju jednak pristup, a kasnije, i kvalitetno obrazovanje, on prestaje da bude kanal reprodukcije socijalnih nejednakosti (Čekić Marković i Jokić, 2015).

Kako ovi podaci treba da posluže kao oslonac za kreiranje i unapređivanje postojećih politika u oblasti obrazovanja, ali i kao „slika“ Srbije u ovoj oblasti u odnosu na druge zemlje Evrope koje su učestvovala u ovom istraživanju, opšti podaci koji daju uvid u studentsku populaciju u Srbiji kao i opšti podaci o socio-ekonomskom statusu studenata su posebno analizirani u okviru ovog poglavlja, a značajan broj tih podataka će biti oslonac i za analizu podataka u narednim poglavljima.

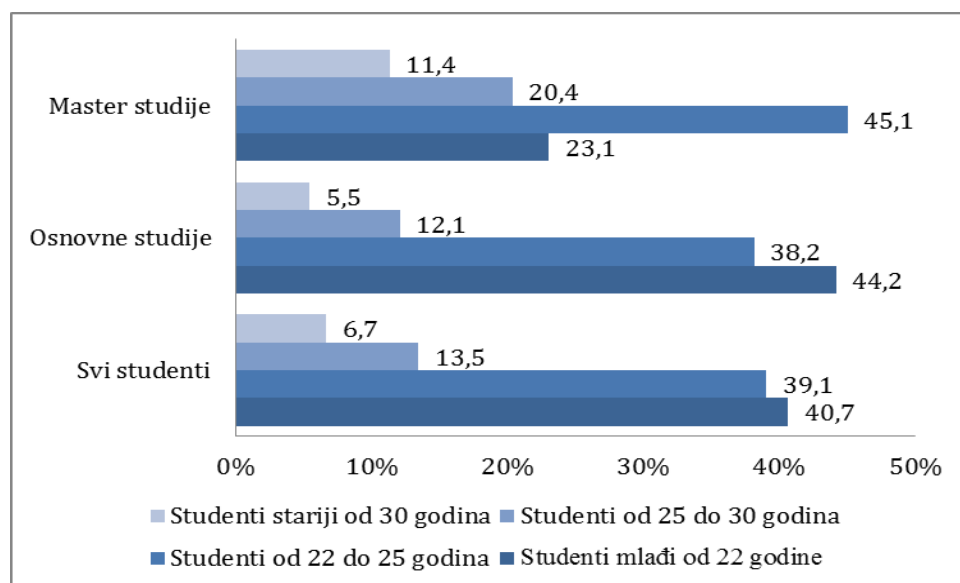
Takođe, deo podataka je sagledavan u komparativnoj perspektivi zarad stvaranje jasnije slike o situaciji u Srbiji u odnosu na odabrane zemlje i tamo gde je bilo moguće doći do odgovarajućeg podatka, rezultati za Srbiju su upoređivani sa rezultatima nekih drugih evropskih zemalja pa su tako osim zemalja regiona, najčešće, korišćeni rezultati iz Hrvatske, Austrije, Slovačke, Češke. Odabir Austrije je baziran na činjenici da je Austrija jedna od prvih zemalja u Evropi koja je na sistemskom nivou uvela i ostvaruje mere podrške studentima. Hrvatska je odabrana jer je karakteriše isto istorijsko nasleđe kao i Srbiju (nasleđe bivše Jugoslavije) ali je u procesima uspostavljanja sistemskih mera podrške studentima, između ostalog, prošla put usaglašavanja sa obrazovnim sistemima zemalja Evropske unije čija je članica od sredine 2013. godine. Češka i Slovačka su odabrane jer njihovo članstvo u Evropskoj uniji traje duže od decenije, te je bilo značajno videti gde su danas njihovi obrazovni sistemi, pa tako i podsistem visokog obrazovanja i njemu komplementarne mere podrške studentima, i da li su tragovi centralizovanog sistema obrazovanja (kao što je slučaj i sa Srbijom) još uvek izazov ili su ove zemlje danas sličnije zemljama, „starim članicama“, Evropske unije.

3.1. Starosna struktura i poreklo studenata

Godine su važna karakteristika studenata jer u isto vreme utiče na način na koji student ulazi u sistem visokog obrazovanja i organizuje svoje studije, ali utiče i na uslove pod kojima se odvijaju studije. Kada je u pitanju starosno doba studenata u Srbiji, student u Srbiji je prosečne starosti od 23,56 godina (medijana iznosi 22,58 godina). U ukupnoj studentskoj populaciji, najmanje je najstarijih studenata, iznad 30 godina (6,7%) što govori o relativno adekvatnoj brzini studiranja. Međutim, jedan deo studenata iznad trideset godina i dalje je na osnovnim studijama (5,5%).

Podaci o starosnoj strukturi studenata su u saglasju sa podacima dobijenim kroz CONGRAD istraživanje koje je pokazalo da se, nakon bolonjske reforme, vreme trajanja studiranja znatno skratilo što je i bio jedan od ciljeva sistemskih promena u visokom obrazovanju i da kada se uporedi starosna struktura studenata sa master i osnovnih studenata trend pokazuje relativno uspešnu prohodnost na master studije na osnovu starosti studenata (Lažetić i saradnici, 2014). Ovo je posebno važno u situacijama kada se situacija u visokom obrazovanju posmatra kroz prizmu procene uspešnosti bolonjskih reformi i u situaciji kada podršku studentima treba primeriti dobu u kome se nalaze jer se životne okolnosti studenata mogu značajno razlikovati u odnosu na njihovo životno doba.

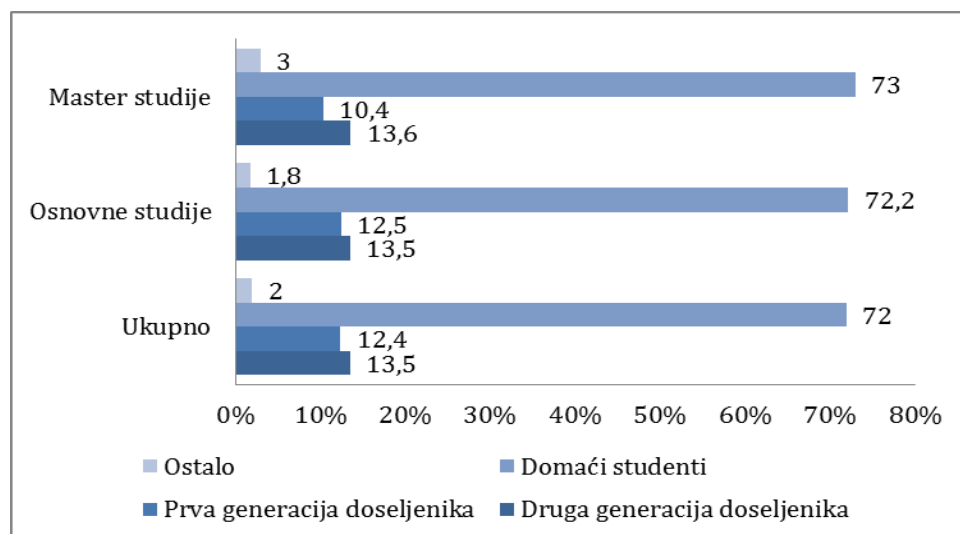
Grafikon 5. Starost studenata u Srbiji po nivoima studija (u %)



Kada se pogleda Grafikon 6 vidimo da je najveći deo studenata na visokoobrazovnim ustanovama u Srbiji rođen u istoj zemlji kao i njihovi roditelji (72%). Udeo studenata čiji se roditelji nisu rodili u studentovoj državi studiranja ali student jeste (druga generacija doseljenika), neznatno je veći u odnosu na prvu generaciju doseljenika, gde se ni sam student nije rodio u državi studiranja. Ovo naizgled može govoriti o konstantnosti trenda doseljavanja u gradove koji su univerzitetski centri (Beograd i Novi Sad) ali i generalno ka visokoobrazovnim ustanovama u Srbiji. Ovi podaci su važni kako bi se mogle kreirati dodatne mere podrške za ove studente. Međutim, važno je napomenuti da se kod studenata doseljenika prve, pa i druge generacije, takođe može raditi i o studentima sa prostora bivše Jugoslavije, jer EUROSTUDENT

upitnik posmatra doseljništvo kroz mesto rođenja roditelja i studenta u odnosu na trenutno postojeće državne granice.

Grafikon 6. Studenti doseljenici po nivoima studija (u %)



Kada je u pitanju poreklo studenta, a kako bi se planirane mere podrške bolje usmerile ka ciljnim grupama, neophodno je u sledećem ciklusu EUROSTUDENT istraživanja izdvojiti studente koji se smatraju doseljenicima (ali to ne utiče na njihov društveni status jer su se u Srbiju doseljavali u talasima radnih ili drugih migraciju tokom postojanja bivše Jugoslavije) od studenata čije su porodice izbegle sa prostora bivše Jugoslavije ili bile interno raseljene što može značajno uticati na njihov socio-ekonomski status, a samim tim i na mnoge druge aspekte studentskog života. Iako praksa predloženog posmatranja porekla studenata nije uobičajena u drugim zemljama EUROSTUDENT israživanja, u slučaju zemalja bivše Jugoslavije ovo bi bilo neophodno jer osim što bi se omogio realan uvid u situaciju podstakla bi se komparabilnost sa drugim zemljama koje učestvuju u ovom istraživanju.

3.2. Osnovne socio-ekonomske karakteristike studenata u Srbiji

Osnovne socio-ekonomske karakteristike studenata u Srbiji su predstavljene u narednoj tabeli (Tabela 1) na osnovu pokazatelja kao što su obrazovanje roditelja, vrsta zanimanja koje obavlja roditelj studenta, porodično stanje studenta itd. Ovako predstavljeni podaci daju uvid u opštu sliku studentske populacije u Srbiji, pa tako ako pogledamo predstavljene podatke, primećuje se da je u Srbiji veliki procenat studenata kojima ni majke ni očevi nemaju tercijarno obrazovanja (procenat je veliki i kada se procenat roditelja koji nemaju tercijarno obrazovanje pogleda po nivoima studija studenata), procenat studenata čiji su roditelji radnici koji nemaju tercijarno obrazovanje u odnosu na ukupan broj manuelnih radnika i procenat studenata koji ocenjuju da njihovi roditelji spadaju u donju polovinu lestvice prema društvenom statusu.

Tabela 1: Osnovne socio-ekonomske karakteristike studenata u Srbiji (u %)¹

Pitanje	Rezultat za Srbiju
Studenti čiji očevi nemaju tercijarno obrazovanje	69,9
Studenti čije majke nemaju tercijarno obrazovanje	69,1
Studenti čiji očevi obavljaju manuelna zanimanja	30,2
Studenti čije majke obavljaju manuelna zanimanja	11,6
Studenti koji imaju decu	4,2
Studenti ženskog pola na osnovnim studijama	50,3
Studenti ženskog pola na master studijama	55,1
Studenti čiji su roditelji radnici koji nemaju tercijarno obrazovanje u odnosu na ukupan broj manuelnih radnika	88,6
Studenti na osnovnim studijama čiji roditelji nemaju tercijarno obrazovanje	51,6
Studenti na master studijama čiji roditelji nemaju tercijarno obrazovanje ²	66,3
Studenti koji ocenjuju da njihovi roditelji spadaju u donju polovinu lestvice prema društvenom statusu (ocena 5 i niže na skali od 1 do 10)	32,3
Studenti čiji roditelji imaju nizak društveni status (1-5, na skali od 1 do 10) i nemaju tercijarno obrazovanje u odnosu na ostale studente	22,1
Studenti na osnovnim studijama sa nižim društvenim statusom	31,8
Studenti na master studijama sa nižim društvenim statusom	31,5

Tabela 2 prikazuje distribuciju studenata u odnosu na nivo studija studenata prema najvišem nivou obrazovanja koji su stekli njihovi roditelji. U fokusu su karakteristike roditelja odnosno indikatori koji treba da ukažu na grupe koje su u nejednakom položaju kada je u pitanju pristup visokom obrazovanju. Uočava se da u Srbiji najveći broj roditelja studenata u uzorku ima

¹ U svim situacijama gde se referiše na roditelje, misli se bilo koji od dva roditelja

² Veći procenat od Srbije imaju samo Italija, Poljska i Portugal.

završenu srednju školu. Ista situacija je i kada se pogleda distribucija obrazovanja roditelja u odnosu na nivo studija studenata.

Tabela 2: Odnos nivoa studija studenata i najvišeg stepena obrazovanja roditelja studenata (u %)

Najviši stepen obrazovanja roditelja	Na kom nivou studija trenutno studirate?			
	Osnovne studije	Master studije	Ostalo ³	Ukupno
Osnovna škola	0,5	9,2	0,0	1,9
Srednja škola	51,1	57,1	86,2	53,4
Viša škola ili fakultet	40,3	29,0	13,2	37,4
Master studije	5,9	2,2	0,7	5,1
Doktorske studije	2,0	2,5	0,0	2,0
Ne znam	0,2	0,0	0,0	0,2

Poredeći strukturu zanimanja roditelja studenata i strukturu zanimanja celokupnog stanovništva zemlje, uz pažnju usmerenu na roditelje koji su zaposleni, a obavljaju niskokvalifikovana zanimanja i imaju niska lična primanja možemo zaključiti da studenti niže obrazovanih i siromašnijih roditelja imaju manje šanse da pristupe sistemu visokog obrazovanja. Takođe, na osnovu podataka iz ovog istraživanja (koji su prikazani u Tabela 3), uočava se da je struktura zanimanja roditelja studenata drugačija u odnosu na stanovništvo Srbije prema popisu iz 2011. godine (RZS, 2013). Naime, studenti čiji roditelji obavljaju jednostavna zanimanja (odnosno, zanatlijska, poljoprivredna, uslužna ili trgovačka zanimanja) manje su zastupljeni u studentskom telu što znači da oni imaju znatno manje šanse da pristupe visokom obrazovanju. Slična situacija je i u drugim istočnoevropskim zemljama obuhvaćenim EUROSTUDENT istraživanjem.

³ Integrisane akademske studije, strukovne studije, doktorske studije, predbolonjski program studija.

Tabela 3: Distribucija roditelja studenata prema vrsti trenutnog ili poslednjeg zanimanja (u %)⁴

Zanimanje	Trenutno ili poslednje zanimanje oca	Trenutno ili poslednje zanimanje majke	Broj stanovnika prema popisu 2011.	Procenat stanovnika prema popisu 2011.
Rukovodilac (direktor), funkcioner ili zakonodavac	15,1	6,2	57172	2,5
Stručnjak ili umetnik	11,9	17,6	340703	14,8
Inženjer, stručni saradnik ili tehničar	15,3	10,2	372300	16,2
Administrativni službenik	9,8	23,9	168188	7,3
Uslužna ili trgovačka zanimanja	8,1	15,3	372058	16,1
Poljoprivrednik, šumar, ribar ili srodna zanimanja	7,7	3,1	271195	11,8
Zanatlija ili srodna zanimanja	11,4	4,3	312667	13,6
Rukovalac mašinama ili postrojenjima, monter ili vozač	9,8	0,8	190643	8,3
Jednostavna zanimanja	1,3	3,4	182954	7,9
Vojna zanimanja	4,3	0,2	19876	0,9
Ne znam	3,3	2,9	16872	0,7
Nije bio aktivan na tržištu rada	2,0	12,1	/	/
Ukupno	100	100	2304628	100

Procenat očeva ispitanih studenata, koji obavljaju manuelne poslove u Srbiji iznosi 30,2%, a majki 11,6% (3,1+4,3+0,8+3,4). Kada se ovi rezultati uporede sa izabranim zemljama iz EUROSTUDENT V istraživanja (Hrvatska, Austrija i Slovačka), u Hrvatskoj ti procenti su 35,4%, 5% i 22,9%, u Slovačkoj 42,6% i 19,4% a podaci nisu dostupni za Austriju.

Tabela 4 pokazuje distribuciju roditelja studenata prema zanimanjima i nivou obrazovanja za manuelna zanimanja (poljoprivrednik, šumar, ribar ili srodna zanimanja, zanatlija ili srodna zanimanja, rukovalac mašinama ili postrojenjima, monter ili vozač i jednostavna zanimanja (npr. čistač, poljoprivredni radnik na tuđem imanju, zanimanja na uklanjanju otpada). Procenat manualnih radnika koji nemaju tercijarno obrazovanje u ukupnom broju manualnih radnika je

⁴ Podaci u kolonama 3 i 4 su sa popisa stanovništva iz 2011. godine (RZS, 2013)

88,6%. U Hrvatskoj taj procenat je 87,2%, a u Slovačkoj 96,9% dok isti podaci nisu dostupni za Austriju.

Tabela 4: Odnos stepena obrazovanja roditelja studenata i trenutnog/poslednjeg zanimanja roditelja (%)

Roditelji koji su obavljali manuelna zanimanja	Najviši stepen obrazovanja roditelja					
	Osnovna škola	Srednja škola	Viša škola ili fakultet	Master studije	Doktorske studije	Ne znam
Poljoprivrednik, šumar, ribar ili srodna zanimanja ⁵	12,9	73,2	13,4	0,0	0,0	0,5
Zanatlija ili srodna zanimanja	6,4	81,7	10,5	0,0	1,4	0,0
Rukovalac mašinama ili postrojenjima, monter ili vozač	3,7	87,0	8,3	0,9	0,0	0,0
Jednostavna zanimanja	22,9	72,9	4,2	0,0	0,0	0,0
Procenat manuelnih radnika sa određenim nivoom obrazovanja u ukupnom broju manuelnih radnika	9,5	79,1	10,5	0,2	0,5	0,2

Kada se posmatra stanovništvo Srbije prema popisu iz 2011. godine (Tabela 5 i Tabela 6), procenat odraslog stanovništva (15 i više godina starosti) sa najviše osnovnim obrazovanjem iznosi 34,6%, sa srednjom školom 49,1%, a sa višim i visokim obrazovanjem 16,3% (RZS, 2013), dok u studentskoj populaciji 40,3% studenata dolazi iz porodica koje su visokoobrazovane (makar 1 roditelj ima višu školu ili fakultet). Izvor za podatke u obe tabele je RZS.

Na osnovu tih podataka zaključak može da bude da je u visokom obrazovanju u Srbiji prisutna nejednaka zastupljenost različitih socijalnih grupa i da roditelji koji imaju nizak nivo obrazovanja veoma teško uspevaju da svojoj deci omoguće studiranje. No, treba imati u vidu da su se ovde poredile na izvestan način različite stvari - procenat stanovništva sa visokim obrazovanjem i broj porodica u kojima je makar jedan roditelj visokoobrazovan.

⁵ U srodna zanimanja spadaju npr. uzgajivač riba, zemljoradnik za sopstvene potrebe, tržišno orijentisani zemljoradnik, lovac itd.

Tabela 5: Distribucija stanovništva prema podacima sa popisa stanovništva 2011. godine

Školska sprema	Broj stanovnika	Procenat
Bez školske spreme	164884	2,7
Nepotpuno osnovno obrazovanje	677499	11,0
Osnovno obrazovanje	1279116	20,8
Srednje obrazovanje	3015092	48,9
Više obrazovanje	348335	5,7
Visoko obrazovanje	652234	10,6
Nepoznato	24424	0,4
Ukupno	6161584	100

Tabela 6: Redukovana distribucija stanovništva prema podacima sa popisa stanovništva 2011. godine⁶

Nivo obrazovanja	Broj stanovnika	Procenat
Do osnovne škole	2121499	34,6
Srednja škola	3015092	49,1
Više i visoko obrazovanje	1000569	16,3
Ukupno	6137160	100

Zbog boljeg uvida u situaciju u Srbiji u odnosu na druge zemlje, kada je u pitanju obrazovanje roditelja studenata, dobijene podatke možemo uporediti sa podacima iz Austrije gde , kod studenata na osnovnim studijama, procenat roditelja koji imaju osnovno obrazovanje iznosi 5,2%, srednje obrazovanje 61,6%, a tercijarno obrazovanje 33,2%. U Hrvatskoj ti pokazatelji su 2,4%, 50,6% i 47%. U Slovačkoj, procenat roditelja studenata sa osnovnim obrazovanjem iznosi 0,5%, sa srednjim 59,5% i sa visokim obrazovanjem 40%

Grafikon 7 upotpunjuje prethodnu analizu posmatrajući nivo obrazovanja roditelja u odnosu na pol studenata. Uočava se ujednačenost pokazatelja prema polu.

⁶ U redukovanoj tabeli isključeni su ispitanici za koje nije poznata školska sprema i redukovana je prikaz nivoa obrazovanja.

Grafikon 7: Distribucija roditelja studenata prema nivou obrazovanja roditelja u odnosu na pol studenata (u %)

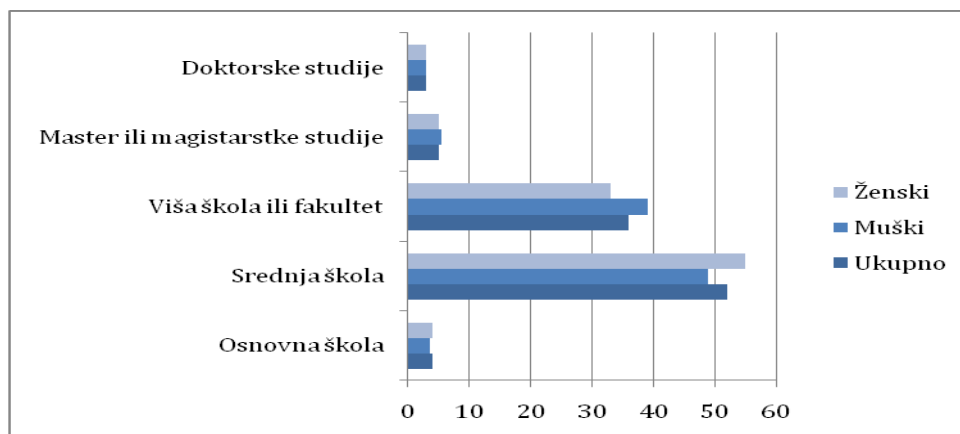


Tabela 7 predstavlja pregled percepcija studenata kada je u pitanju društveni status njihovih roditelja. Smisao ovih rezultata jeste pokušaj da se oceni socio-ekonomski status studenata na obuhvatniji način, a ne samo kroz strukturu obrazovanja i zanimanja roditelja. Jednostavno upoređivanje proporcija studenata na krajevima skale pruža informaciju o njihovoj percepciji sopstvenog društvenog statusa što predstavlja veoma širok konceptualni okvir za samoprocenu. Na osnovu dobijenih podataka, može se zaključiti da 33,7% studenata ocenjuje da njihovi roditelji spadaju u donju polovinu lestvice prema društvenom statusu (ocena 6 i niže). Kada se uporede iste proporcije prema polu, vidno je da studenti ženskog pola lošije procenjuju društveni status svojih roditelja (32,8%) u odnosu na studente muškog pola (31,5%). Na osnovu poređenja sa rezultatima EUROSTUDENT V istraživanja sa drugim zemljama - Hrvatskom, Austrijom i Slovačkomu Hrvatskoj je taj procenat 54,2%, u Austriji 20,1% i Slovačkoj 33,8%.

Tabela 7: Društveni status roditelja studenata u odnosu na pol studenata (u %)

Nivo društvenog statusa	Žene	Muškarci
10 Visok društveni status	5,9	5,7
9	6,7	7,3
8	18	13,2
7	20,4	21,8
6	14,8	15,7
5	22,1	19,6
4	6,7	7
3	3,2	4,3
2	1,1	0,9
1 Nizak društveni status	1,1	1,4
Ukupno	100	100

U Tabela 8 prikazane su percepcije društvenog statusa u zavisnosti od nivoa obrazovanja roditelja. Na ovaj način se subjektivna ocena o društvenom statusu povezuje sa jednim od relativno pouzdanih pokazatelja tog istog statusa.

Tabela 8: Društveni status u odnosu na nivo obrazovanja roditelja studenata (u %)

Nivo društvenog statusa	Ukupno	Osnovna škola	Srednja škola	Fakultet	Doktorat
10 Visok društveni status	5,8	2,9	4,4	5,8	25,7
9	7	2,9	3,3	10,7	9,5
8	17,2	8,8	15,5	19,8	17,6
7	21,1	8,8	19,8	23,4	33,7
6	15,2	23,8	15,9	14,9	6,7
5	20,9	27,9	25,5	16,1	0
4	6,8	5,9	8,4	5	5,4
3	3,7	13,2	4,7	2,5	0
2	1	2,9	1	0,8	1,4
1 Nizak društveni status	1,3	2,9	1,5	1	0
Ukupno	100	100	100	100	100

Podaci nam govore da je percepcija društvenog statusa studenta povezana sa nivoom obrazovanja njegovih roditelja. Studenti čiji roditelji imaju završenu osnovnu školu u znatno manjoj meri percipiraju sebe kao nekoga ko ima visok društveni status naspram studenata gde neko od roditelja ima doktorat. Ovo je najverovatnije povezano sa realnim porodičnim primanjima i objektivnim kvalitetom života. U narednoj tabeli (Tabela 9) predstavljena je kombinacija percepcija studenata o društvenom statusu njihovih roditelja i tri nivoa studiranja. Predstavljani odgovori su odgovori na pitanje da li postoje značajne razlike između različitih nivoa studija i strukture studenata prema društvenom statusu.

Rezultati ukazuju na to da je procenat studenata na osnovnim studijama sa višim društvenim statusom (ocene 6-10) je 66,6%, a sa nižim društvenim statusom 33,4%. U kategoriji master studenata ti procenti su 67,2% i 32,8%, dok su u grupi studenata na visokim školama procenti 56,1% i 43,9%. Tako se može zaključiti da nema razlike u poimanju društvenog statusa između studenata na osnovnim i master studijama, ali da postoji izvesna razlika kada su u pitanju studenti na ostalim vidovima studiranja gde je društveni status nešto niži.

Imajući u vidu koliko socio-ekonomski status utiče na postignuća učenika, merena kroz međunarodne studije učeničkih postignuća, kao što je PISA i uslovljenost upisa u srednje stručne škole učenika nižim socio-ekonomskim statusom (Pavlović-Babić i Baucal, 2009), ovakvi nalazi govore u prilog zaključku da je i upis visoke škole takođe uslovljen socio-ekonomskim statusom studenta.

Kada su u pitanju druge zemlje iz EUROSTUDENT V istraživanja, u Hrvatskoj na osnovnim studijama, studenata sa samoprocenjenim višim društvenim statusom (7 i više) ima 24,6%, a sa nižim (6 i niže) 75,4%, a na master studijama ti procenti su 29,5% i 70,5%. U Austriji na osnovnim studijama sa višim društvenim statusom ima 15,7%, sa nižim 84,3%, dok su ti procenti na master studijama 62,3% i 37,7% što predstavlja veoma značajnu promenu percepcije socioekonomskog statusa između dva nivoa studija. U Slovačkoj, na osnovnim studijama 35,5% studenata svoj socioekonomski status percipira kao visok, dok je na master studijama to slučaj sa 34,6% studenata.

Tabela 9: Društveni status roditelja u odnosu na nivo studija studenata (u %)

Nivo društvenog statusa	Osnovne studije	Master studije	Ostalo	Svi studenti
10 Visok društveni status	6,1	4,9	3,3	5,8
9	7,5	5,9	1,3	7
8	17,8	15,7	11,1	17,2
7	20,6	23,7	20,8	21,1
6	14,6	17	19,6	15,2
5	21,7	16,7	21,6	20,9
4	6,4	7,8	11,8	6,8
3	3,1	6,6	5,9	3,7
2	1,0	0,7	1,3	1
1 Nizak društveni status	1,2	1,0	3,3	1,3
Ukupno	100	100	100	100

Na nivou Evrope proporcija studenata muškog i ženskog pola nije jednaka, niti sa aspekta studijskih programa niti sa aspekta drugih važnih karakteristika, što pokazuju četvrti i peti ciklus EUROSTUDENT istraživanja.⁷ Rodni profil studentske populacije se menja tokom vremena i sve više raste udeo studenata ženskog pola.

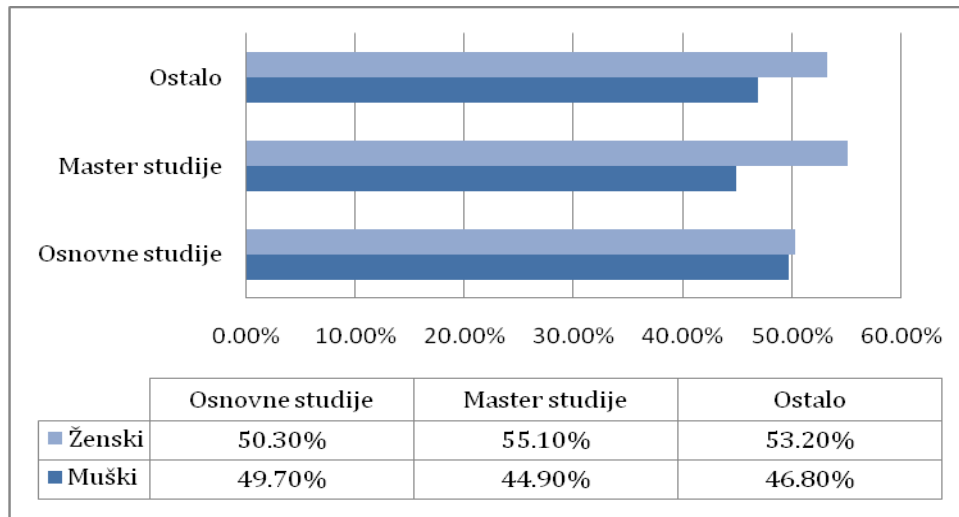
Udeo studenata prema polu u Srbiji, takođe, nije jednako distribuiran. Na

Grafikon 8 uočljivo je da je udeo studenata ženskog pola veći i dok je ta razlika na osnovnim studijama jedna od najmanjih u Evropi, na nivou master studija ona raste u korist studentkinja. Prema popisu stanovništva iz 2011. godine, u ukupnom stanovništvu ima 51,31% žena i 48,69% muškaraca, dok u populaciji od 20 do 24 godine starosti ista proporcija je 48,8% žena i 51,2% muškaraca (RZS, 2013), dakle tačno obrnuto u odnosu na studentsku populaciju. Kada se posmatraju rezultati EUROSTUDENT V istraživanja u drugim zemljama koje se koriste u komparativnoj analizi udeo studenata ženskog pola raste sa višim nivoom studija osim u Austriji. U Hrvatskoj udeo ženskih studenata na osnovnim studijama je 55,5% a na master

⁷ <http://www.EUROSTUDENT.eu/results/reports>

studijama 57,2%, u Austriji udeo studentkinja na osnovnim studijama je 53% a na master studijama 47,2% dok je u Slovačkoj taj procenat na osnovnim studijama 58,1% a na master studijama 60%.

Grafikon 8: Distribucija studenata u odnosu na pol i nivo studija



Naredni podaci se odnose na najviši stepen obrazovanja koji su stekli roditelji studenata. U međunarodnim poređenjima, dostignuti obrazovni stepen roditelja studenata se često vidi kao indikator uticaja socio-kulturnih i ekonomskih faktora na pristup visokom obrazovanju. Iako nije u potpunosti precizan, on na relativno pouzdan način omogućuje međunarodnu uporedivost korišćenjem međunarodne klasifikacije obrazovanja (ISCED)⁸. U centru pažnje su, zapravo, studenti koji dolaze iz porodica sa nižim obrazovnim statusom roditelja i gde ovi studenti, vrlo često, predstavljaju prve članove svojih porodica koje stupaju u visoko obrazovanje.

Uočava se da su najzastupljeniji studenti čiji roditelji imaju barem srednju školu (62,2% očeva i 58,8% majki) i višu školu ili fakultet (29,4% očeva i 29,2% majki). Kada se pogleda popis stanovništva Republike Srbije iz 2011. godine, procenat odraslog stanovništva (15 i više godina starosti) sa obrazovanjem do najviše završene osnovne škole je 34,43%, sa srednjom školom ima 48,93% stanovnika, a sa višim ili visokim obrazovanjem ima svega 16,24% stanovnika.

Posmatranje nivoa studija na kojem su studenti u odnosu na društveni status roditelja iskazan kroz najviši stepen obrazovanja koji su roditelji stekli pokazuje na još jedan način u kom stepenu se nejednakosti u društvenom statusu reflektuju kroz visoko obrazovanje na taj način što su studenti visokih škola u većoj meri dolaze iz porodica gde nijedan roditelj nema visoko obrazovanje.

⁸ <http://www.uis.unesco.org/Education/Pages/international-standard-classification-of-education.aspx>

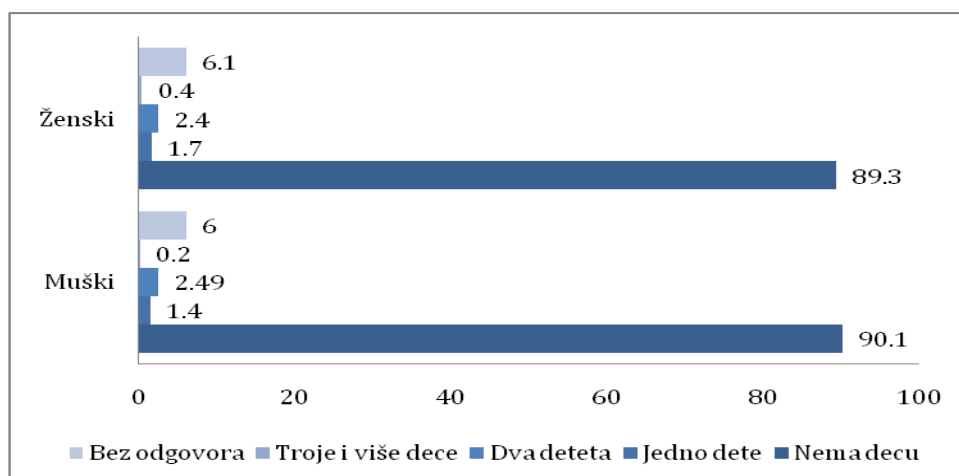
Tabela 10: Distribucija studenata u odnosu na nivo studija i stepen obrazovanja roditelja studenata (u %)

Stepen obrazovanja roditelja	Stepen studija			Ukupno
	Osnovne studije	Master studije	Visoka škola	
Osnovna škola	21,4	78,6	0,0	100
Srednja škola	76,6	16,9	6,5	100
Viša škola ili fakultet	86,3	12,3	1,4	100
Master studije	92,7	6,8	0,5	100
Doktorske studije	80,3	19,7	0,0	100
Ne znam	80,2	15,8	4,0	100

U određenim situacijama studenti moraju da raspoređuju svoje resurse, odnosno vreme i novac, na sebe i svoju decu. Tada postoji dodatni teret za studente koji ih stavlja u podređeni položaj u odnosu na studente bez dece. Kao bitan faktor ne javlja se samo postojanje dece nego i njihova starosna dob koja značajno utiče na raspoređivanje resursa.

Grafikon 9: pokazuje procenat roditelja među studentima različitog pola i broja dece koju imaju. Ukupan broj studenata sa decom je 4,2%. Kada su u pitanju druge zemlje, u Hrvatskoj taj procenat je 3,3%, u Austriji 8,9%, a u Slovačkoj 7,1%. U Srbiji su studenti koji su istovremeno i roditelji u znatno neravnopravnijem položaju u odnosu na studente-roditelje u većini zemalja pokrivenih EUROSTUDENT istraživanjem, jer Srbija spada u red zemalja koja nema organizovane programe brige o deci u okviru VOU i studentskih domova, niti im je omogućeno da prate nastavu i ostvaruju druge obaveze na način prilagođen njihovoj situaciji.

Grafikon 9: Distribucija studenata prema roditeljskom statusu, polu i broju dece (u %)



Kada se uporede studenti prema broju dece u odnosu na to koliko su zadovoljni opterećenjem za vreme studiranja (Tabela 11), zaključuje se da su studenti roditelji manje zadovoljni u odnosu na ostale studente.

Tabela 11: Distribucija studenata prema nivou zadovoljstva opterećenjem u toku studija u odnosu na roditeljski status, odnosno broj dece (u %)

Zadovoljstvo opterećenjem	Bez dece	1 dete	2 deteta	3 i više dece	Ukupno svi studenti
Zadovoljan	28,0	20,0	25,6	24,0	27,9
Umereno zadovoljan	41,2	40,0	53,7	40,8	41,7
Nezadovoljan	30,8	40,0	20,7	35,2	30,4
Ukupno	100	100	100	100	100

Kada se posmatraju studenti-roditelji s obzirom na finansijske teškoće koje osećaju (Tabela 12), uočava se da u odnosu na ostale studente postoji značajna razlika kada su u pitanju roditelji sa dvoje i troje dece. Zaključuje se da je u većini slučajeva prag kada počinju ozbiljne finansijske teškoće dolazak na svet drugog deteta.

Tabela 12: Distribucija studenata prema finansijskim teškoćama koje osećaju u odnosu na roditeljski status, odnosno broj dece (u %)

Nivo poteškoća	Bez dece	1 dete	2 deteta	3 i više dece	Ukupno svi studenti
Imam veoma ozbiljne finansijske teškoće	9,7	3,7	18,3	0,0	9,9
Imam ozbiljne finansijske teškoće	21,6	5,6	17,0	16,7	21,0
Imam umerene finansijske teškoće	40,9	35,2	43,2	66,7	41,0
Nemam finansijskih teškoća	18,3	33,3	17,0	0,0	18,6
Nemam nimalo finansijskih teškoća	9,5	22,2	4,5	16,6	9,5
Ukupno	100	100	100	100	100

Na pitanje sa kim studenti u Srbiji žive tokom studija, rezultati govore da najveći broj studenata u Srbiji živi sa svojim roditeljima (52,5%) dok je znatno manji broj studenata koji žive sami (14,8%). Najmanji procenat studenata živi sa partnerom (i decom ako ih imaju) (7,6%). Takođe, jedan značajan deo studenata izveštava o tome da živi sa drugim osobama (25,1%) što uključuje život sa cimerima u studentskom domu ili privatnom smeštaju.

3.3. Studenti sa hendikepom

Kada je u pitanju broj studenata sa hendikepom i aspekti njihovog studentskog života, distribucija studenata sa hendikepom u odnosu na vrstu zdravstvenih problema je prikazan u narednoj tabeli. Iz podataka vidimo da je procenat studenata sa hendikepom u ukupnoj studentskoj populaciji i da su međunjima najbrojniji studenti koji imaju zdravstvene probleme ali koji ne spadaju u kategorije studenata sa hroničnim zdravstvenim problemima, problemima sa mentalnim zdravljem ili teškoćama ukretanju. Na drugom mestu sa 4,5% su studenti sa hroničnim bolestima.

Tabela 13: Distribucija studenata prema vrsti zdravstvenih problema u odnosu na ukupnu studentsku populaciju

Vrsta zdravstvenog problema	Procenat u ukupnom broju studenata
Hronična bolest	1,5
Problemi sa mentalnim zdravljem	0,5
Poteškoće u kretanju	0,2
Drugi zdravstveni problemi	4,5
Ukupan broj studenata sa nekom vrstom hendikepa, hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja u funkcionisanju	6,7

Prema rezultatima EUROSTUDENT V istraživanja u pogledu posedovanja neke vrste hendikepa, hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja u funkcionisanju, u Hrvatskoj, 14,1% studenata izveštava o ovim problemima, u Austriji 14,5% dok je u Slovačkoj to slučaj sa 22,1% studenata. Ipak, direktno upoređivanje broja studenata u odnosu na vrstu zdravstvenih problema studenata iz različitih zemalja nije moguće jer različite zemlje imaju i različitu tradiciju u definisanju i kategorizaciji zdravstvenih problema koji su osnov za dodatnu podršku od strane države.

Tabela 14 pokazuje distribuciju studenata prema vrsti hendikepa, zdravstvenih problema ili ograničenja u funkcionisanju, odnosno procenat studenata koji imaju određeni hendikep u ukupnom broju studenata sa hendikepom. Uočava se značajno učešće studenata sa hroničnim bolestima i senzornim oštećenjima.

Tabela 14: Distribucija studenata prema vrsti hendikepa, hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja u funkcionisanju u odnosu na ukupnu studentsku populaciju (u %)

Vrsta hendikepa, hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja u funkcionisanju	U odnosu na ukupan broj studenata sa hendikepom	U odnosu na ukupan broj studenata
Hronična bolest	22,4	1,5
Problemi sa mentalnim zdravljem	7,7	0,5
Poteškoće u kretanju	3,1	0,2
Senzorna oštećenja (npr. problem sa vidom ili sluhom)	45,2	3,1
Problem u učenju (npr. ADHD, Disleksija)	3,5	0,2
Drugi hronični zdravstveni problemi	18,1	1,2
Ukupno	100,0	6,7

Tabela 15 nam pruža uvid u percepcije studenata sa nekom vrstom hendikepa u pogledu veličine prepreka na koje nailaze tokom studiranja.

Približno jedna četvrtina studenata sa nekom vrstom hendikepa vidi svoj hendikep kao veliku prepreku za studiranje. Dobijene podatke treba tumačiti pažljivo (kako samo manji procenat onih koji svoj hendikep vide kao veliku prepreku) jer postoji verovatnoća da veliki broj onih koji imaju značajan hendikep nije ni počeo da studira jer za to nema odgovarajuće uslove, a da su studenti u uzorku oni koji su na različite načine i sa različitih strana uspjeli da dobiju podršku za studiranje. Kad su u pitanju studenti u drugim zemljama, kod većine zemalja se procenat studenata koji svoj hendikep doživljavaju kao veliku prepreku za studiranje kreće oko 30% (Španija, Finska, Francuska itd.). U Hrvatskoj je taj procenat 45,6%, a u Slovačkoj 35%.

Tabela 15: Percepcije studenata u kojoj meri im hendikep predstavlja prepreku za studiranje

Nivo prepreke	Broj studenata	Procenat
Mala ili nikakva prepreka	132	52
Osrednja prepreka	64	25
Velika prepreka	60	23

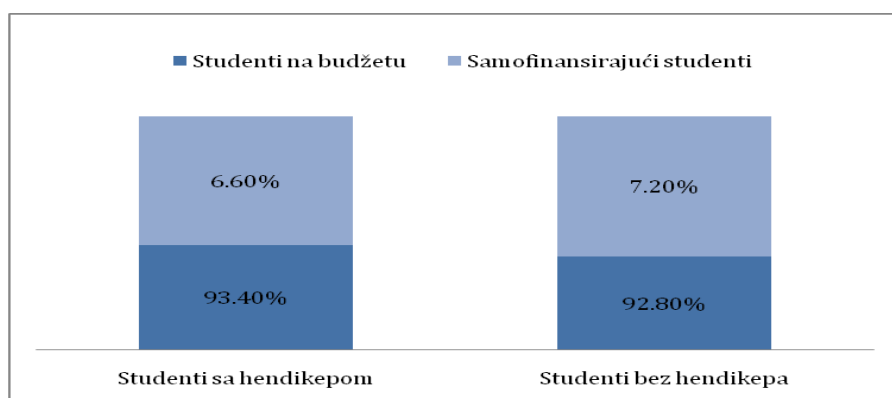
U Tabela 16 je prikazano u kojoj meri studenti doživljavaju svoj hendikep, hronične zdravstvene probleme ili ograničenja u funkcionisanju kao prepreku. Pa tako, kada se posmatraju rezultati po vrsti hendikepa u odnosu na nivo prepreka koji im hendikep predstavlja, situacija je drugačija, pa se može zaključiti da sistem podrške studentima sa hendikepom ipak nije dovoljno razvijen.

Tabela 16: Vrsta zdravstvenih problema studenata u odnosu na nivo prepreke koju taj problem za njih predstavlja (u %)

Vrsta zdravstvenog problema	Velika prepreka	Osrednja prepreka	Mala ili nikakva prepreka	Ukupno
Hronična bolest	21	24	55	100
Problemi sa mentalnim zdravljem	50	35	15	100
Poteškoće u kretanju	38	50	13	100
Senzorna oštećenja (npr. problem sa vidom ili sluhom)	22	30	48	100
Problem u učenju (npr. ADHD, Disleksija)	33	23	44	100
Drugi hronični zdravstveni problemi	19	29	52	100

Kada se pogleda distribucija studenata sa nekom vrstom hendikepa prema statusu na studijama (Grafikon 10), uočava se da se njihovo učešće po različitim statusima (finansiranje iz budžeta ili samofinansiranje) poklapa sa učešćem studenata koji nemaju neku vrstu hendikepa. Odnosno, preko 93,4% studenata sa hendikepom studira u statusu budžetskih studenata, dok je u uzorku studenata bez hendikepa taj procenat 92,80%, naspram 6,6% samofinansirajućih studenata sa hendikepom i 7,2% studenata koji nemaju hendikep.

Grafikon 10: Distribucija studenata sa hendikepom u odnosu na status na studijama



Prema rezultatima popisa stanovništva iz 2011. godine, u Republici Srbiji procenat osoba sa invaliditetom u ukupnom broju stanovnika iznosi 7,96% dok je procenat studenata sa nekom vrstom hendikepa među studentima samo za oko procenat niži i iznosi 6,8% (RZS, 2013). Prema polu, u studentskoj populaciji procenat studenata ženskog pola sa nekom vrstom hendikepa je 59,8%, a studenata muškog pola 40,2%, što je približno slično statističkim podacima koji se odnose na celu populaciju u Srbiji i procenat osoba sa invaliditetom (žene 58,2%, muškarci 41,8%).

Podaci iz tabele koja sledi, mogu ukazivati loš položaj studenata sa hendikepom u Srbiji jer se vidi da ogromna većina studenata koji imaju neku vrstu hendikepa smatra da je institucionalna podrška tokom studija mala (78%). Najmanje problema imaju studenti sa hroničnim zdravstvenim problemima, dok se kao najveća prepreka u studiranju javljaju problemi se mentalnim zdravljem i poteškoćama u kretanju.

Podaci ukazuju i na zabrinjavajuće stanje kada je u pitanju institucionalna podrška svim osobama sa hendikepom (bez obzira na vrstu hendikepa), jer svi studenti u ogromnoj većini zaključuju da je institucionalna podrška mala.

Tabela 17: Vrsta zdravstvenih problema studenata u odnosu na institucionalnu podršku koju dobijaju u toku studija (u %)

Vrsta zdravstvenog problema	Podrška nije potrebna/tražena	Mala podrška	Umerena podrška	Velika podrška	Ukupno
Ukupan broj studenata sa hendikepom u odnosu na podršku koju dobijaju tokom studija	15	78	2	5	100
Hronična bolest	11	80	0	9	100
Problemi sa mentalnim zdravljem	5	90	5	0	100
Poteškoće u kretanju	12	88	0	0	100
Senzorna oštećenja (npr. problem sa vidom ili sluhom)	8	79	3	10	100
Problem u učenju (npr. ADHD, Disleksija)	0	86	0	14	100
Drugi hronični zdravstveni problemi	29	71	0	0	100

Treba naglasiti i to da se dodatnom analizom podataka zaključilo da se studenti sa značajnim zdravstvenim problemima u većoj meri obraćaju za savet i podršku različitim institucijama i ustanovama, uračunavajući i visokoškolske, nego njihove kolege koji te probleme nemaju.

Kada je u pitanju odluka o nastavku studiranja studenata iz ove grupe, i kada se uporede studenti koji imaju neku vrstu hendikepa sa studentima koji nemaju hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja, uočava se da ne postoji veća razlika između dve grupe, s tim što grupa koja ima zdravstvenih problema i ograničenja nastavlja svoje studije kasnije, odnosno treba im više vremena da bi nastavili sa studijama.

Tabela 18: Planovi studenata da nastave studije nakon što završe studijski program koji trenutno pohađaju (u %)

Odgovor	Sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima	Bez hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja
Da, u periodu od jedne godine nakon što završim studijski program na kome sam trenutno	35,7	39,0
Da, ali u periodu dužem od jedne godine nakon što završim studijski program na kome sam trenutno.	24,8	13,5
Ne, ne planiram da nastavim studije	10,6	11,2
Još uvek ne znam	28,9	35,5
Bez odgovora	0,0	0,8
Ukupno	100	100

Sličan zaključak se može izvesti i na osnovu podataka u narednoj tabeli kada se posmatra da li student želi da nastavi svoje studije, i ako da na kom nivou želi da ih nastavi.

Tabela 19: Planovi za nastavak studija (u %)

Plan za nastavak studija	Sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima	Bez hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja
Bez odgovora	0,8	2,5
Ne želi da nastavi	39,2	46,6
Osnovne studije	4,9	2,6
Master akademske studije	32,8	33,3
Doktorske studije	8,5	7,0
Drugi programi	8,1	4,9
Još uvek ne znam	5,7	2,9
Ukupno	100	100

Vredi razmotriti i to u kojoj meri su studenti sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima zadovoljni organizacijom studija i rasporedom predavanja u odnosu na ostale student (Tabela 20). Na osnovu prikazanih podataka, uočava se gotovo duplo veći procenat nezadovoljnih u grupi sa zdravstvenim ograničenjima, što upućuje na zaključak da visokoobrazovne ustanove nisu učinile dovoljan napor da bi studentima sa određenim zdravstvenim hendikepom omogućile zadovoljavajući nivo organizacije studija i same nastave. Takođe, na osnovu podataka iz Tabela 21, može se uočiti da su studenti sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima više nezadovoljni odnosom administracije na visokoobrazovnim ustanovama prema njima.

Tabela 20: Zadovoljstvo organizacijom studija i rasporedom predavanja (u %)

Nivo zadovoljstva	Sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima	Bez hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja
Zadovoljni	48,3	55,1
Umereno zadovoljni	19,6	27,7
Nezadovoljni	32,1	17,2
Ukupno	100	100

Tabela 21: Zadovoljstvo odnosom zaposlenih u administraciji prema studentima (u %)

Nivo zadovoljstva	Sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima	Bez hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja
Zadovoljni	50,4	57,6
Umereno zadovoljni	22,3	22,8
Nezadovoljni	27,3	19,6
Ukupno	100	100

Kada se posmatra odnos zaposlenih u nastavi prema studentima, i ovde je prisutan više kritički stav studenata koji imaju hronične zdravstvene probleme ili ograničenja, ali taj stav nije toliko različit u odnosu na ostale studente (

Tabela 22). U velikoj većini su, ipak, oni studenti koji su zadovoljni odnosom zaposlenih u nastavi prema njima.

Tabela 22: Zadovoljstvo odnosom zaposlenih u nastavi prema studentima (u %)

Nivo zadovoljstva	Sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima	Bez hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja
Zadovoljni	70,8	73,3
Umereno zadovoljni	19,7	20,4
Nezadovoljni	9,5	6,3
Ukupno	100	100

Ispitujući zadovoljstvo infrastrukturom i opremljenošću visokoobrazovnih ustanova, zaključuje se da su studenti uglavnom zadovoljni ovim elementima, bez obzira da li imaju hronične

zdravstvene probleme ili ograničenja, iako bi bilo očekivano da infrastruktura i oprema visokoškolskih ustanova ima uticaja na studiranje studenata sa hendikepom (

Tabela 23).

Tabela 23: Zadovoljstvo opremljenošću fakulteta (biblioteka, računari, zgrada, učionice)(u %)

Nivo zadovoljstva	Sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima	Bez hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja
Zadovoljni	62,8	66,5
Umereno zadovoljni	20,7	20,7
Nezadovoljni	16,5	12,8
Ukupno	100	100

Kada su u pitanju finansijske teškoće, na osnovu podataka iz naredne tabele može se zaključiti da obe grupe studenata, bez obzira da li imaju neku vrstu hendikepa ili ne, osećaju finansijske teškoće, s tim što te teškoće više osećaju studenti sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima.

Tabela 24: Procena finansijskih teškoća (u %)

Stepen finansijskih teškoća	Sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima	Bez hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja
Imam veoma ozbiljne finansijske teškoće	13,7	9,5
Imam ozbiljne finansijske teškoće	23,6	20,9
Imam umerene finansijske teškoće	40,4	41,4
Nemam finansijskih teškoća	12,0	19,1
Nemam nimalo finansijskih teškoća	10,3	9,2
Ukupno	100	100

4. Obrazovanje pre studija i tranzicija ka visokom obrazovanju

Prilikom istraživanja socijalne dimenzije visokog obrazovanja, veoma je važno i analizirati sve relevantne informacije o prethodnom obrazovanju studenata, kako bi mogli izvesti zaključke o tome da li prohodnost ka visokom obrazovanju ili intenzitet studiranja zavisi od prethodnog obrazovanja studenata i, između ostalog, da li neke oblasti studiranja preferiraju studenti koji se razlikuju po vrsti srednjoškolskog obrazovanja koje su stekli. Takođe, važno je utvrditi da li postoje neke systemske razlike između studenata koji dolaze iz porodica sa različitim obrazovnim i socio-ekonomskim statusom u kontekstu studiranja i prethodnog obrazovanja.

Od studenata koji su učestvovali u EUROSTUDENT V istraživanju u Srbiji, a koji su odgovorili na ovo pitanje 57,7% (N=2117) studenata dolazi iz srednjih stručnih škola dok 42,3% (N=1552) studenata dolazi iz gimnazija. Imajući u vidu da 24,8% ukupne srednjoškolske populacije čine gimnazijalci (RZS, 2014a), može se zaključiti da učenici gimnazija u većoj meri upisuju fakultete, iako ovi podaci govore da je visoko obrazovanje u Srbiji, takođe, veoma dostupno učenicima srednjih stručnih škola.

Važne informacije o jednom obrazovnom sistemu pružaju i podaci o njegovoj pravednosti, odnosno, koliko je obrazovni sistem u stanju da obezbedi jednake uslove za obrazovanje svim svojim građanima. Podaci o pravednosti sistema, u isto vreme, govore o vertikalnoj pokretljivosti unutar jednog društva. Obrazovanje i zanimanje roditelja, u ovom istraživanju uzeti su kao indikatori socio-ekonomskog statusa studenta, i ispitivan je njihov uticaj na različite aspekte studiranja, od odlaganja upisa, preko intenziteta studiranja do zaposlenja studenata tokom studija.

Podaci o obrazovanju i zanimanju roditelja studenata iz uzorka govore o tome da su studenti roditelja koji nemaju završeno visoko obrazovanje, kao i studenti čiji se roditelji bave manuelnim zanimanjima, u većoj meri pohađali programe srednjeg stručnog obrazovanja.

Kada pogledamo obrazovanje roditelja vidimo da postoji tendencija da porodice u kojima minimum jedan roditelj ima visoko obrazovanje u većoj meri pohađaju gimnazije, dok učenici iz porodica u kojima nijedan od roditelja nema visoko obrazovanje imaju tendenciju da u većoj meri pohađaju srednje stručne škole (Tabela 25).

Tabela 25: Prethodno obrazovanje studenata i obrazovanje roditelja (u %)

Prethodno obrazovanje	Ukupno	Bez visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Sa visokim obrazovanjem (ISCED 5-8)
Srednja stručna škola	42,3	61,9	52,5
Gimnazija	57,7	38,1	47,5
Ukupno	100	100	100

Studenti iz porodica u kojima se oba roditelja bave manuelnim zanimanjima u većem broju su pohađali srednje stručne škole i ova razlika je statistički značajna (Tabela 26). Odnosno, podaci o obrazovanju i zanimanju roditelja ukazuju na to da su studenti nižeg socio-ekonomskog statusa u većoj meri pohađali srednje stručne škole.

Tabela 26: Prethodno obrazovanje studenata i zanimanje roditelja (u %)

Prethodno obrazovanje	Nemanuelna zanimanja (ISCO ⁹ 1-5)	Manuelna zanimanja (ISCO 5-9)
Srednja stručna škola	56,1	66,9
Gimnazija	43,9	33,1
Ukupno	100	100

Ovi podaci su u potpunom skladu sa podacima prikupljenim *PISA* istraživanjima čija je analiza potvrdila povezanost indikatora socio-ekonomskog statusa i izbora srednje škole kod učenika u Srbiji. Odnosno, na osnovu tih podataka je takođe utvrđeno da u Srbiji socio-ekonomski status učenika ima sekundarni efekat i da učenici istih obrazovnih postignuća, a različitog socio-ekonomskog statusa nemaju istu verovatnoću da se upišu u programe gimnazijskog obrazovanja, te da se učenici niskog socio-ekonomskog statusa češće upisuju u programe koje nude srednje stručne škole (Čekić Marković i Jokić, 2015). Takođe, svi ovi nalazi su u skladu sa stavovima pojedinih autora koji tvrde da obrazovni sistemi ne samo da nisu „imuni“ na socijalnu stratifikaciju i da ne doprinose socijalnoj mobilnosti, već i, da u isto vreme, sami mogu postati oruđe socijalne stratifikacije i tako joj aktivno doprinositi (Bourdieu & Passeron, 1977/1990).

Iz podataka je vidno i to da učenici koji su pohađali srednje stručne škole u većoj meri upisuju visoke škole, nego što je slučaj sa učenicima koji su pohađali gimnazije i ova razlika je velika (Tabela 27).

Tabela 27: Prethodno obrazovanje studenata i vrsta visokoobrazovne ustanove koju pohađaju (u %)

Prethodno obrazovanje	Fakulteti	Visoke škole strukovnih studija
Srednja stručna škola	55,2	76,5
Gimnazija	44,8	23,5
Ukupno	100	100

Kada se pogleda koliko vremena nedeljno studenti koji su završili srednje stručno i gimnazijsko obrazovanje odvajaju za ispunjavanje studijskih obaveza na studijama, ne postoje statistički značajne razlike ($p > 0,05$) između studenata koji su završili srednju stručnu školu i onih koji su završili gimnaziju. Odnosno, može se zaključiti da prethodno obrazovanje studenata ne utiče na intenzitet njihovog studiranja (Tabela 28).

⁹ ISCO predstavlja skraćenicu od International Standard Classification of Occupation i u nemanuelna zanimanja spadaju menadžeri, stručnjaci, tehničari, službenici i uslužni i trgovni radnici dok u manuelna zanimanja spadaju kvalifikovani poljoprivrednici, ribari i šumari, zanatlije i srodni radnici, fabrički radnici, mašinski operateri i monter i elementarna zanimanja; v. <http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/isco/isco08/>

Tabela 28: Prethodno obrazovanje studenata i intenzitet studiranja (u %)

Prethodno obrazovanje	Nizak intenzitet studiranja ¹⁰	Srednji intenzitet studiranja	Visok intenzitet studiranja
Srednja stručna škola	60,4	56,5	57,3
Gimnazija	39,6	43,5	42,7
Ukupno	100	100	100

Studenti koji su pohađali srednje stručne škole u znatno većoj meri finansiraju svoj život i školovanje od posla koji rade, i u većoj meri koriste javne izvore prihoda kao dominantne izvore prihoda u odnosu na učenike koji su pohađali gimnaziju (Tabela 29). Podatak da studenti koji su pohađali srednje stručne škole u većoj meri koriste sopstvene prihode od posla kao dominantan izvor prihoda uz već navedeni podatak da oni u većoj meri imaju niži socio-ekonomski status (mereno obrazovanjem i zanimanjem roditelja) nagoveštava da su oni u položaju da moraju da rade kako bi finansirali svoje obrazovanje. (Zaposlenje studenata tokom studija biće detaljnije prikazano u šestom poglavlju izveštaja).

Tabela 29: Prethodno obrazovanje studenata i dominantan izvor prihoda (u %)

Prethodno obrazovanje	Porodica kao dominantan izvor prihoda ¹¹	Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	Javni izvor prihoda kao dominantan izvor prihoda	Drugi izvori prihoda ¹²
Srednja stručna škola	56,5	72,2	69,4	64,4
Gimnazija	43,5	27,8	30,6	35,6
Ukupno	100	100	100	100

Kada uporedimo odnos između studenata koji su završili srednje stručne škole i onih koji su završili gimnazije na visokoobrazovnim ustanovama različitih studijskih oblasti, mogu se uočiti statistički značajne razlike (Tabela 30). Odnosno, u oblastima obrazovanje, humanističke nauke i umetnost, prirodne nauke i inženjerstvo, mašinstvo i građevina zastupljeniji su učenici koji su završili srednje stručne škole. U preostalim oblastima je situacija prilično ujednačena. Ovakvu situaciju može biti očekivana u situacijama kada je u pitanju npr. oblast inženjerstvo, mašinstvo i građevina jer u Srbiji ima veliki broj stručnih škola koje učenike školuju upravo u ovim oblastima, ali za ostale oblasti bi svakako trebalo sprovesti detaljniju analizu. Naravno, prilikom te analize treba imati u vidu da u ukupnoj srednjoškolskoj populaciji ima 75,2% onih koji pohađaju stručne škole (RZS, 2014).

¹⁰ Nizak intenzitet studiranja se odnosi na studente koji nedeljno izdvajaju manje od 20 sati za studijske obaveze, srednji intenzitet studiranja na one studente koji izdvajaju između 20 i 40 sati za studijske obaveze dok se visok intenzitet studiranja odnosi na one studente koji izdvajaju više od 40 sati nedeljno za ispunjavanje studijskih obaveza.

¹¹ Dominantan izvor prihoda podrazumeva da iz datog izvora dolazi 50% i više od ukupnog mesečnog prihoda studenta.

¹² Drugi izvori prihoda obuhvataju penzije, dečji dodatak, privatne izvore finansiranja ali i studente koji nemaju nijedan dominantan izvor prihoda iz prethodnih kategorija.

Tabela 30: Oblast studija u zavisnosti od srednjoškolskog obrazovanja (u %)

Oblast studija	Srednja stručna škola	Gimnazija	Ukupno
Obrazovanje	64,9	35,1	100
Humanističke nauke i umetnost	64,2	35,8	100
Društvene nauke, pravo i ekonomija	52,5	47,5	100
Prirodne nauke	62,2	37,8	100
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	65,4	34,6	100
Poljoprivreda	57,1	42,9	100
Medicina i srodne oblasti	50,9	49,1	100
Uslužne delatnosti	57,9	42,1	100

Imajući u vidu spomenuti podatak da u okviru EUROSTUDENT V uzorka studenata iz Srbije, 57,7% studenata dolazi iz srednjih stručnih škola dok 42,3% studenata dolazi iz gimnazija, iz podataka prikazanih možemo zaključiti da učenici srednjih stručnih škola više upisuju visokoškolske ustanove čiji se studijski programi bave obrazovanjem, humanističkim naukama, inženjerstvom, mašinstvom i građevinom, a manje upisuju one visokoškolske ustanove čiji se studijski programi bave medicinom i srodnim oblastima, društvenim naukama i pravom i ekonomijom.

4.1. Internacionalni studenti

Pod internacionalnim studentima se u ovom istraživanju podrazumevaju studenti koji su svoje prethodno završeno obrazovanje završili izvan granica Republike Srbije. Podaci o internacionalnim studentima su važni kako bi se uočilo ko su studenti koje privlače visokoobrazovne ustanove iz Srbije. Ovi podaci mogu uticati i na formulisanje preporuka za jačanje dolazne mobilnosti kroz povećanje atraktivnosti visokoobrazovnih ustanova u Srbiji za srednjoškolce iz drugih zemalja.

Podaci dobijeni ovim israživanjem pokazuju da od ukupnog broja studenata, 92,9% studenata je završilo srednju školu u Srbiji. Od onih koji su završili srednju školu izvan granica Srbije, a koji su izvestili o zemlji u kojoj su završili srednju školu (n=221), najviše je studenata koji su završili srednju školu u zemljama bivše Jugoslavije - 93,6%. Od toga je srednju školu u BiH završilo 64,2% od ukupnog broja internacionalnih studenata, u Crnoj Gori 17,2%, u Hrvatskoj 6,3%, u Sloveniji 3,6% i u Makedoniji 2,3%. Ovi podaci govore da su visokoobrazovne ustanove u Srbiji najprivlačnije studentima iz zemalja bivše Jugoslavije. Veoma je mali broj studenata koji dolaze iz drugih zemalja (iz SAD, Nemačke i Mađarske po 4 studenta, iz Kanade 2 i iz Holandije 1 student). Podaci ukazuju da su visokoobrazovne ustanove privlačne studentima koji nemaju jezičku barijeru, te da u kontekstu povećanja mobilnosti ka Srbiji pre svega treba raditi na povećanju broja, kvaliteta i prepoznatljivosti studijskih programa koji se nude na engleskom i drugim jezicima.

Što se tiče karakteristika internacionalnih studenata, nešto više njih imaju roditelje koji su završili visoko obrazovanje i veći broj njih upisuje visoke škole (Tabela 31).

Tabela 31: Internacionalni studenti u odnosu na obrazovanje roditelja i vrstu VOU (u %)

Vrsta studenata	Obrazovanje roditelja		Tip visokoobrazovne ustanove	
	Bez visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Sa visokim obrazovanjem (ISCED 5-8)	Visoka škola	Fakultet
Studenti iz Srbije	94	92	90,2	93,3
Internationalni studenti	6	8	9,8	6,7
Ukupno	100	100	100	100

Broj internacionalnih studenata, dodatno, varira u zavisnosti od oblasti kojoj pripadaju studijski programi. Najprivlačniji studijski programi za internacionalne studente su programi u oblasti humanističkih nauka i umetnosti, uslužnim delatnostima, medicinom i srodnim oblastima (Tabela 32).

Tabela 32: Internacionalni studenti u odnosu na oblast studija (u %)

Oblast studija	Studenti iz Srbije	Internationalni studenti	Ukupno
Obrazovanje	98	2	100
Humanističke nauke i umetnost	87,7	12,3	100
Društvene nauke, pravo i ekonomija	93,3	6,7	100
Prirodne nauke	94,7	5,3	100
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	94,2	5,8	100
Poljoprivreda	96,3	3,7	100
Medicina i srodne oblasti	91,4	8,6	100
Uslužne delatnosti	90,7	9,3	100

Važno je napomenuti i to da dobijeni podaci ukazuju da se internacionalni studenti i studenti iz Srbije ne razlikuju po intenzitetu studiranja, niti se statistički značajno razlikuju po dominantnom izvoru prihoda putem koga se izdržavaju i finansiraju svoje školovanje.

4.2. Tranzicija ka visokom obrazovanju i prekidi u studiranju

Bolonjska reforma visokog obrazovanja kao jednu od najvažnijih dimenzija ima širenje pristupa visokom obrazovanju, odnosno uključivanje podzastupljenih grupa u visoko obrazovanje. Povećanje broja visokoobrazovanih osoba i širenje pristupa visokom obrazovanju ciljevi su i strategije Evropa 2020 (2010) kao i Strategije razvoja jugoistočne Evrope 2020 (2013). Razvojni ciljevi koji se odnose na širenje pristupa visokom obrazovanju, između ostalog, u svom središtu imaju i pojedince koji nisu imali takozvani *tradicionalni put ka visokom obrazovanju*, koji podrazumeva direktan nastavak školovanja na fakultetima i visokim školama nakon završetka srednje škole.

Stoga je EUROSTUDENT V upitnikom ispitivana i tranzicija studenata od srednjeg ka visokom obrazovanju. Važna dimenzija ove tranzicije jeste da li su studenti pravili pauzu između različitih nivoa obrazovanja (srednje škole i visokoškolskih ustanova), kao i pauzu između dva nivoa studija. Takođe je ispitivano u kojoj meri studenti prave značajne pauze nakon što upišu visokoobrazovnu ustanovu, a pre sticanja prvog zvanja, odnosno pre završetka prvog nivoa studija.

U isto vreme, politika širenja pristupa visokom obrazovanju stoga mora uzeti u obzir i pojedince koji se vraćaju na visokoobrazovne ustanove nakon duže pauze i obuhvatati mere koje će tim pojedincima olakšati povratak. Stoga je posebna pažnja u okviru EUROSTUDENT V istraživanja posvećena studentima koji su imali *odložen upis* na visokoobrazovne ustanove, odnosno koji su napravili pauzu veću od dve godine između srednje škole i fakulteta.

Tako, prema dobijenim podacima od 3606 studenata koji su odgovorili na pitanje koje se odnosi na odložen upis u visokoobrazovne ustanove, za njih 84,5% je prošlo manje od godinu dana od trenutka kada su završili srednju školu i upisali se u visokoobrazovnu ustanovu. Pauzu u trajanju između jedne i dve godine je napravilo 8,4% studenata, dok je pauzu dužu od dve godine između završetka srednje škole i upisa visokoobrazovne ustanove napravilo 7,2% studenata.

Dodatno, u okviru EUROSTUDENT istraživanja posebno su se razmatrali podaci koji su pružili studenti koji su napravili pauzu dužu od dve godine između završetka srednje škole i upisa visokoobrazovne ustanove. Dobijeni podaci ukazuju na to da, nakon što upišu visokoobrazovnu ustanovu, gotovo jedan od 10 studenata (preciznije: 9,3%), napravi prekid u studiranju koji je duži od jedne godine. Sa druge strane, 4% studenata napravi pauzu dužu od jedne godine između dva nivoa studija, odnosno nakon sticanja prve diplome i nastavka studija. Imajući to u vidu, različiti aspekti odlaganja završetka studija će biti prikazani u tekstu koji sledi.

4.2.1. Odložena tranzicija ka visokom obrazovanju

Kao što je već rečeno, u Srbiji ima oko 7% studenata koji su napravili pauzu dužu od dve godine između srednje škole i fakulteta. Pokazalo se da studenti iz porodica nižeg obrazovnog statusa, odnosno deca roditelja koji nemaju visoko obrazovanje, češće odlažu upis visokoobrazovne ustanove (Tabela 33).

Tabela 33: Odložen upis na visokoobrazovnu ustanovu u zavisnosti od obrazovanja roditelja (u %)

Vrsta upisa	Roditelji bez visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Roditelji sa visokim obrazovanjem (ISCED 5-8)
Direktan upis	92,2	94
Odložen upis	7,8	6
Ukupno	100	100

Takođe, studenti visokih škola strukovnih studija u većoj meri prave dužu pauzu između završetka srednje škole i upisa na visokoobrazovnu ustanovu (Tabela 34). Ipak, treba imati u

vidu i to da studenti visokih škola strukovnih studija, u odnosu na one koji upisuju fakultete, imaju više radnog iskustva pre upisa visokoškolske ustanove.

Tabela 34: Odložen upis na visokoobrazovnu ustanovu u zavisnosti od vrste visokoobrazovne ustanove koju student pohađa (u %)

Vrsta upisa	Fakulteti	Visoke škole
Direktan upis	94,8	80,2
Odložen upis	5,2	19,8
Ukupno	100	100

Zanimljiv je dobijeni podatak da odlaganje studija ne utiče na kasniji intenzitet studiranja. Ove razlike nisu statistički značajne, odnosno, tok studija je isti za studente koji su odlagali upis na studije kao i za one koji su direktno upisali fakultet/visoku školu.

Odlaganju upisa visokoobrazovne ustanove skloniji su studenti koji upisuju visokoobrazovne ustanove koje se bave uslužnim delatnostima i obrazovanjem, a manje su skloni oni koji studiraju obrazovne profile koji su povezani sa poljoprivredom, prirodnim naukama, medicinom i njoj srodnim oblastima (Tabela 35).

Tabela 35: Odlaganje upisa na visokoobrazovnu ustanovu u zavisnosti od oblasti studija (u %)

Oblast studija	Direktan upis	Odložen upis	Ukupno
Obrazovanje	86,6	13,4	100
Humanističke nauke i umetnost	90,2	9,8	100
Društvene nauke, pravo i ekonomija	94,7	5,3	100
Prirodne nauke	95,2	4,8	100
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	91,7	8,3	100
Poljoprivreda	93,2	6,8	100
Medicina i srodne oblasti	97,1	2,9	100
Uslužne delatnosti	83,5	16,5	100

Studenti koji finansiraju studije iz sopstvenih izvora prihoda poput zaposlenja, kao i studenti koji imaju druge izvore prihoda u znatno većoj meri odlažu upis na visokoobrazovne ustanove (Tabela 36). Studenti koji se finansiraju iz javnih izvora prihoda (kao što su studentske stipendije i krediti) u najvećoj meri imaju *tradicionalni obrazovni put*, odnosno ne odlažu upis na visokoobrazovne ustanove. Ovakav rezultat, još jednom, pokazuje važnost sistema javne podrške studentima i jasno ukazuje na to da studenti slabijeg materijalnog statusa koji su primorani da rade da bi finansirali život najverovatnije iz tog razloga odlažu upis visokoškolskih ustanova.

Tabela 36: Odložen upis visokoobrazovne ustanove i dominantan izvor prihoda (u %)

Vrsta upisa	Porodica kao dominantan izvor prihoda	Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	Javni izvor prihoda kao dominantan izvor prihoda	Drugi izvori prihoda
Direktan upis	93,9	82,4	97,2	82,3
Odložen upis	6,1	17,6	2,8	17,7
Ukupno	100	100	100	100

Studenti koji odlažu upis na VOU su u većoj meri bili zaposleni u odnosu na kolege koje su se direktno upisivale na fakultet/visoku školu (Tabela 37).

Tabela 37: Radno iskustvo pre studija i odložen upis na visokoobrazovnu ustanovu (u %)

Radno iskustvo	Direktan upis	Odložen upis
Plaćen posao duže od godinu dana i 20 i više sati nedeljno	6,0	34,0
Plaćen posao kraći od godinu dana ili manje od 20 sati nedeljno	4,5	12,0
Bez radnog angažmana	89,5	53,9
Ukupno	100	100

4.2.2. Prekidanje studija

Efikasnost studiranja u fokusu je reformi visokog obrazovanja u poslednjih gotovo deset godina. U Srbiji, pre usvajanja Zakona o visokom obrazovanju 2005. godine sa kojim su reformski procesi zvanično i počeli, takozvani stari sistem studija najoštrije je kritikovan upravo iz perspektive efikasnosti, odnosno njegove osnovne dimenzije, dužine studiranja. Prema podacima istraživanja sprovedenog u okviru CONGRAD Tempus projekta o diplomiranim studentima, koji su diplomirali 2007. i 2012. godine, sa uvođenjem bolonjskog sistema studiranja došlo je do značajnog pomaka ka povećanju efikasnosti studija, odnosno smanjenju broja godina za koje studenti završe studije (Lažetić i saradnici, 2014). Prosečna dužina studiranja diplomiranih studenata koji su studirali po starom, pre-bolonjskom programu bila je 7,28 godina dok je prosečna dužina studiranja diplomiranih studenata koji su završili prema novom, bolonjskom sistemu studija 4,89 godina (Lažetić i saradnici, 2014). Ipak, uprkos povećanju efikasnosti studiranja, značajno je razmotriti sve prepreke koje danas stoje studentima na putu ka efikasnom studiranju.

Kada se pogledaju podaci o studentima koji u većoj meri prekidaju studije u periodu koji je duži od jedne godine, vidno je da u većoj meri studije prekidaju studenti koji dolaze iz porodica u kojima barem jedan roditelj ima visoko obrazovanje i u kome se barem jedan roditelj bavi nemanuelnim zanimanjem. Ove razlike su statistički značajne ($p < 0,01$). Izgleda da studenti koji dolaze iz porodica sa višim socio-ekonomskim statusom u većoj meri prave dužu pauzu u

studiranju što se može protumačiti time da im je omogućen „luksuz“ donošenja te vrste odluke, pre nego studentima nižeg socio-ekonomskog statusa (Tabela 38).

Tabela 38: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja (u %)

Dužina prekida	Roditelj bez visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Roditelj sa visokim obrazovanjem (ISCED 5-8)	Roditelj koji se bavi nemanuelnim zanimanjima (ISCO 1-5)	Roditelj koji se bavi manuelnim zanimanjima (ISCO 5-9)
Prekid veći od jedne godine	11,6	14,4	13,8	8,5
Bez prekida većeg od jedne godine	88,4	85,6	86,2	91,5
Ukupno	100	100	100	100

Studenti koji pohađaju visokoobrazovne ustanove čiji se studijski programi bave obrazovanjem, humanističkim naukama i umetnošću, kao i uslužnim delatnostima u većoj meri prekidaju svoje studiranje na duže od godinu dana. Manje pauziraju studenti prirodnih nauka i poljoprivrede (Tabela 39).

Tabela 39: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine po oblastima studija (u %)

Oblast studija	Bez prekida većeg od jedne godine	Prekid veći od jedne godine	Ukupno
Obrazovanje	88,7	11,3	100
Humanističke nauke i umetnost	86,7	13,3	100
Društvene nauke, pravo i ekonomija	91,6	8,4	100
Prirodne nauke	93,2	6,8	100
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	90,1	9,9	100
Poljoprivreda	96,1	3,9	100
Medicina i srodne oblasti	92,2	7,8	100
Uslužne delatnosti	84,5	15,5	100

Podaci prikazani u Tabela 40 ukazuju na to da pauzu dužu od godinu dana češće prave studenti koji se izdržavaju od sopstvenih prihoda, dok studenti koji se oslanjaju na javne izvore prihoda značajno ređe prekidaju studije. Ovaj, poslednji podatak je očekivan znajući da je u Srbiji efikasno studiranje uslov dobijanja stipendija i kredita, dok je dodatno značajan i nalaz da rad tokom studiranja utiče na efikasnost studiranja. Ove podatke treba posmatrati zajedno sa prethodno navedenim nalazima da studenti koji studije finansiraju iz sopstvenih prihoda češće odlažu i sam upis na visokoškolske ustanove. (U poglavlju sedam će biti detaljnije prikazan poduzorak studenata koji rade tokom studija).

Tabela 40: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine prema dominantnom izvoru prihoda (u %)

Dužina prekida	Porodica kao dominantan izvor prihoda	Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	Javni izvor prihoda kao dominantan izvor prihoda	Drugi izvori prihoda
Bez prekida većeg od jedne godine	92,1	82	97,2	87,5
Prekid veći od jedne godine	7,9	18	2,8	12,5
Ukupno	100	100	100	100

Studenti visokih škola u većoj meri prekidaju studiranje nego studenti univerziteta, što može ukazivati da je njima potrebna dodatna podrška tokom studiranja kako bi se povećala efikasnost i smanjio rizik od odustajanja od studija (Tabela 41).

Tabela 41: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine prema vrsti visokoobrazovne ustanove koju pohađaju (u %)

Dužina prekida	Fakulteti	Visoke škole
Bez prekida većeg od jedne godine	96,6	91,9
Prekid veći od jedne godine	3,4	8,1
Ukupno	100	100

Oni studenti koji odvajaju manje vremena za svoje studijske obaveze u većoj meri su skloni da naprave pauzu u studiranju koja je duža od godinu dana (Tabela 42). Moguće da je uzrok zbog koga studenti prave pauzu tokom studija isti kao i uzrok niskog intenziteta studiranja.

Tabela 42: Studenti koji su prekidali školovanje duže od jedne godine prema intenzitetu studiranja (u %)

Dužina prekida	Nizak intenzitet studiranja	Srednji intenzitet studiranja	Visok intenzitet studiranja
Bez prekida većeg od jedne godine	87,9	91,7	91,6
Prekid veći od jedne godine	12,1	8,3	8,4
Ukupno	100	100	100

4.2.3. Tranzicija na master studije

Kada se uporedi odlazak na master studije u zavisnosti od srednjoškolskog obrazovanja studenata, može se zaključiti da se i studenti koji su završili srednje stručne škole i oni koji su pohađali gimnazije u podjednako meri opredeljuju za upis na master studije. Ne postoji statistički značajna razlika između odnosa studenata koji su završili srednje stručne škole i gimnazije na različitim nivoima studija. Takođe, obrazovanje roditelja studenata ne utiče na

odlaganje upisivanja master studija. Međutim, tranzicija na viši nivo studija povezana je sa zanimanjem roditelja. Pauzu između osnovnih i master studija češće prave deca roditelja koji se bave nemanuelnim zanimanjima (Tabela 43).

Tabela 43: Pauziranje između dva nivoa studija u zavisnosti od zanimanja roditelja (u %)

Dužina prekida	Nemanuelna zanimanja (ISCO 1-5)	Manuelna zanimanja (ISCO 5-9)
Bez prekida većeg od jedne godine	95,6	97,5
Prekid veći od jedne godine	4,4	2,5
Ukupno	100	100

Pauzu između dva nivoa studija se statistički značajno razlikuje u zavisnosti od oblasti studija. Studenti prirodnih nauka, medicine i srodnih oblasti i poljoprivrede su manje skloni pauzama između dva nivoa studija, za razliku od studenata uslužnih delatnosti, inženjerstva, mašinstva i građevine (Tabela 44).

Tabela 44: Studenti koji su prekidali studiranje između dva nivoa studija duže od jedne godine po oblastima studija (u %)

Oblast studija	Bez prekida većeg od jedne godine	Prekid veći od jedne godine	Ukupno
Obrazovanje	96,7	3,3	100
Humanističke nauke i umetnost	95,3	4,7	100
Društvene nauke, pravo i ekonomija	96,8	3,2	100
Prirodne nauke	99,4	0,6	100
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	93,3	6,7	100
Poljoprivreda	96,9	3,1	100
Medicina i srodne oblasti	97,4	2,6	100
Uslužne delatnosti	93,2	6,8	100

Studenti koji su manje vremena odvajali za ispunjavanje studentskih obaveza su skloniji i pravljenu pauze duže od jedne godine između dva nivoa studija i ova razlika je statistički značajna (Tabela 45).

Tabela 45: Studenti koji su prekidali studiranje između dva nivoa studija duže od jedne godine prema intenzitetu studiranja (u %)

Dužina prekida	Nizak intenzitet studiranja	Srednji intenzitet studiranja	Visok intenzitet studiranja
Bez prekida većeg od jedne godine	91,3	96,9	96,5
Prekid veći od jedne godine	8,7	3,1	3,5
Ukupno	100	100	100

Prekid duži od jedne godine između dva nivoa studija najčešće prave studenti koji se samostalno finansiraju tokom studija. Interesantno je da niko od studenta koji se tokom studija izdržavaju iz javnih izvora prihoda nije napravio prekid duži od godinu dana između dva nivoa studija što jasno ukazuje na važnost te vrste podrške i potrebu za rekonceptualizacijom sisteme studentskog standarda i podrške studentima u Srbiji (Tabela 46).

Tabela 46: Studenti koji su prekidali studiranje između dva nivoa studija duže od jedne godine prema dominantnom izvoru prihoda (u %)

Dužina prekida	Porodica kao dominantan izvor prihoda	Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	Javni izvor prihoda kao dominantan izvor prihoda	Drugi izvori prihoda
Bez prekida većeg od jedne godine	96,9	82	100	92,1
Prekid veći od jedne godine	3,1	18	0	7,9
Ukupno	100	100	100	100

4.3. Zaposlenje pre studija

Istraživanje je posebnu pažnju posvetilo pitanju da li su studenti imali radno iskustvo ili plaćenu praksu pre upisa na fakultet/visoku školu. Radno iskustvo je kategorisano u 1) rad ili plaćenu praksu koje je trajalo duže od godinu dana i bilo obima od najmanje 20 nedeljno (dugotrajan radni angažman) 2) rad ili plaćenu praksu koje je trajalo kraće od godinu dana i bilo obima od manje od 20 sati nedeljno (kratkotrajan radni angažman).

Od ukupnog broja studenata, 7,9% je pre upisa na fakultet/visoku školu imalo dugotrajno zaposlenje, dok je 5% studenata imalo kratkotrajno zaposlenje. Većina studenata nije imala nikakvo radno iskustvo pre nego što je upisalo visokoškolsku ustanovu (87,1%). Ovi aspekti studiranja će biti detaljnije analizirani u tekstu koji sledi.

U zemljama iz EUROSTUDENT V istraživanja studenti koji imaju radno iskustvo pre upisivanja su najčešće stariji, imaju roditelje koji su nižeg obrazovnog nivoa, češće odlaze upis na visoko obrazovanje i manje vremena odvajaju za studentske obaveze (odnosno imaju nizak intenzitet studiranja) (Hauschildt i saradnici, 2015). Na uzorku u Srbiji se pokazalo da obrazovanje roditelja ne utiče na prethodno radno iskustvo, dok je zanimanje roditelja značajno povezano sa

prethodnim radnim iskustvom studenata. Studenti čiji se roditelji bavi nemanuelnim zanimanjima imaju više radnog iskustva pre upisa fakulteta/visoke škole (Tabela 47).

Tabela 47: Radno iskustvo pre studija u zavisnosti od obrazovanja roditelja (u %)

Radno iskustvo	Nemanuelna zanimanja (ISCO 1-5)	Manuelna zanimanja (ISCO 5-9)
Angažovanje koje je trajalo duže od godinu dana i podrazumevalo angažovanje od 20 i više sati nedeljno	8,2	5,4
Angažovanje koje je trajalo manje od godinu dana ili angažovanje manje od 20 sati nedeljno	5,6	2,9
Bez radnog angažovanja	86,2	91,7
Ukupno	100	100

Radno iskustvo pre upisivanja fakulteta je više nego dvostruko prisutnije kod studenata visokih škola u odnosu na studente fakulteta (Tabela 48).

Tabela 48: Radno iskustvo pre studija u zavisnosti od vrste visokoobrazovne ustanove (u %)

Radno iskustvo	Fakulteti	Visoke škole
Dugotrajni radni angažman	6,8	16,2
Kratkotrajni radni angažman	4,8	6,5
Bez radnog angažmana	88,4	77,3
Ukupno	100	100

Radno iskustvo pre fakulteta su imali studenti koji manje vremena posvećuju studiranju, što je u skladu sa pomenutim opštim nalazima EUROSTUDENT V istraživanja (Tabela 49).

Tabela 49: Radno iskustvo pre studija u zavisnosti od intenziteta studiranja (u %)

Radno iskustvo	Nizak intenzitet studiranja	Srednji intenzitet studiranja	Visok intenzitet studiranja
Dugotrajni radni angažman	9,9	7,5	6,8
Kratkotrajni radni angažman	4,0	4,7	5,7
Bez radnog angažmana	86,1	87,8	87,5
Ukupno	100	100	100

Studenti koji su imali radno iskustvo pre upisa na visokoobrazovnu ustanovu su istovremeno i studenti koji su za vreme studija dominantno koristili sopstvene izvore prihoda od posla (Tabela 50). Iako ne postoji veza između radnog angažmana pre fakulteta i zanimanja roditelja kao komponenti socio-ekonomskog statusa, podaci govore da je najveći deo studenata koji su

radili pre upisa na fakultet zadržao tendenciju da se radno angažuje i za vreme studija i da stečena sredstva od prethodnog rada koristi za trenutno izdržavanje i školovanje.

Tabela 50: Radno iskustvo studenata pre upisa na visokoobrazovnu ustanovu prema dominantnom izvoru prihoda (u %)

Radno iskustvo	Porodica kao dominantan izvor prihoda	Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda ¹³	Javni izvor prihoda ¹⁴	Drugi izvori prihoda ¹⁵
Dugotrajni radni angažman	5,8	31,3	2,8	18,2
Kratkotrajni radni angažman	4,4	11,2	0	5,3
Bez radnog angažmana	89,8	57,5	97,2	76,5
Ukupno	100	100	100	100

¹³ Ova kategorija podrazumeva i prihode od trenutnog posla ili od posla koji je student prethodno radio.

¹⁴ Ova kategorija podrazumeva kredit/zajam, stipendiju kao dominantan izvor prihoda

¹⁵ Npr. penzija, dečji dodatak, privatni izvori finansiranja

5. Tok studija, zadovoljstvo studiranjem i planovi nakon studija

U ovom poglavlju biće predstavljeni rezultati EUROSTUDENT V istraživanja koji se odnose na: (1) tok studija; (2) zadovoljstvo studiranjem, (3) planove nakon studija. U delu koji se odnosi na tok studija biće prikazan odnos između studijskih programa, tipa visokoobrazovnih ustanova i osnovnih karakteristika studentske populacije. U drugom delu biće analizirano zadovoljstvo organizacijom studija i opremljenošću visokoobrazovnih ustanova, dok će treći deo biti posvećen planovima studenata u kontekstu daljih studija i aktivnosti na tržištu rada.

5.1. Tok studija

U Republici Srbiji budžetski status na studijama, kao i druge vrste finansijske podrške studentima od strane države (subvencionisani smeštaj, ishrana itd.) dostupni su samo studentima visokoobrazovnih ustanova čiji je osnivač država (tzv. državne visokoobrazovne ustanove) što znači da je trećini ispitivanih studenata koji studiraju na privatnim visokoobrazovnim ustanovama nedostupna finansijska, ali i druga vrsta podrška od strane države. Od ukupnog broja studenata u uzorku skoro trećina (28,1%) se finansira iz budžeta Republike Srbije. Po podacima Republičkog zavoda za statistiku, gotovo polovina, odnosno 44,56% studentske populacije finansira se iz državnog budžeta (RZS, 2014b), dok 55,44% studije samostalno finansira. Distribucija studenata po tipu ustanove i statusu na studijama data je u Tabela 51.

Tabela 51: Distribucija studenata po tipu ustanove i statusu na studijama (u %)

Tip VO ustanove		Tip finansiranja studija		Distribucija po vlasniku ustanove	
Univerzitet	88,2	Studenti na budžetu	28,1	Državne VO	76,2
Druga VO ustanova	11,8	Samofinansirajući studenti	71,9	Privatne VO	23,8
Ukupno	100	Ukupno	100,0	Ukupno	100

Rezultati EUROSTUDENT V istraživanja pokazuju da postoji povezanost između obrazovnog i ekonomskog porekla studenata, merenog obrazovnim postignućem roditelja i zanimanjem koje roditelji obavljaju. Trećina studenata čiji roditelji nemaju visoko obrazovanje je na budžetu dok je u istom statusu 24,6% studenta čiji su roditelji visoko obrazovani. Tabela 52 ukazuje da je procenat upisanih studenata na budžet, kada se gleda samo unutar grupe studenata sa istim tipom zanimanja roditelja sličan za oba tipa zanimanja. Odnosno, kada neko upiše fakultet ima gotovo istu verovatnoću da će biti na budžetu bez obzira na vrstu zanimanja roditelja. Međutim, studenti čiji roditelji se bave manuelnim zanimanjima imaju manje šanse da upišu fakultet o čemu govori podatak da oni čine samo 15% ukupne studentske populacije.

Tabela 52: Status na studijama u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja (u %)

Status	Obrazovanje roditelja		Zanimanje roditelja	
	Bez završenog visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Završeno visoko obrazovanje (ISCED 5-8)	Nemanualna zanimanja (ISCO 1-5)	Manuelna zanimanja (ISCO 6-9)
Studenti na budžetu	31,0	24,6	27,5	31,6
Samofinansirajući studenti	69,0	75,4	72,5	68,4
Ukupno	100	100	100	100

Postoji značajna razlika između izvora prihoda studenata i statusa na studijama (Tabela 53). Velika većina studenata koji se primarno financiraju iz javnih izvora prihoda (stipendije, krediti itd.) su istovremeno i u statusu budžetskih studenata, dok se studenti koji se primarno sami financiraju u velikoj većini nalaze u statusu samofinansirajućih studenata. Ovi procenti nagoveštavaju da status samofinansiranja dovodi izvestan broj studenata u poziciju da moraju da rade kako bi financirali studije, što može uticati na efektivnost i efikasnost studiranja. Deo samofinansirajućih studenata koji dolaze iz porodica sa nižim socio-ekonomskim statusom su, dakle, prinuđeni da rade tokom studija što im ostavlja manje vremena za studijske obaveze.

Tabela 53: Status na studijama u odnosu na zavisnost studenata od izvora finansiranja (u %)

Status	Zavisnost od izvora finansiranja				
	Zavisnost od porodice	Zavisnost od sopstvenih prihoda	Zavisnost od javne podrške	Drugo	Ukupno
Studenti na budžetu	29,5	20,1	94,6	27,9	29,8
Samofinansirajući studenti	70,5	79,9	5,4	72,1	70,2
Ukupno	100	100	100	100	100

U odnosu na intenzitet studiranja, odnosno vreme koje studenti provode izvršavajući obaveze vezane za studije, između budžetskih i samofinansirajućih studenata nema značajne razlike. Organizacija studija, odnosno obaveze koje studenti imaju, podjednake su za sve, te je rezultat da studenti provode isto vremena na studijama očekivan. Iako su razlike minimalne, treba ukazati na to da studenti koji studiraju na budžetu studiraju nešto višim intenzitetom nego studenti na samofinansiranju, najverovatnije zbog toga što jedan deo samofinansirajućih studenata mora da radi kako bi lakše pokrio dodatne troškove studiranja (

Tabela 54).

Tabela 54: Status na studijama u odnosu na intenzitet studiranja (u %)

Status	Intenzitet studiranja			
	Nizak	Srednji	Visok	Ukupno
Studenti na budžetu	12,0	54,9	33,1	100
Samofinansirajući studenti	14,8	52,4	32,8	100

Dve petine studenata u uzorku (40,5%) studira u Beogradu dok 31,5% studenata studira na visokoobrazovnim ustanovama u Novom Sadu. Izvan dva najveća univerzitetska centra studira svega 28,0% studenata (Tabela 55). Koncentracija dve trećine studentskog tela u dva univerzitetska centra ima za posledicu, između ostalog, i veliki jaz između ponude i potražnje mesta u studentskim domovima. Povezanost između obrazovanja i zanimanja roditelja i mesta studiranja je, takođe, značajna: naime, deca visokoobrazovanih roditelja kao i deca roditelja čije zanimanje spada u grupu nemanuelnih zanimanja u većem procentu studiraju u Beogradu i Novom Sadu u odnosu na decu roditelja koji nemaju visoko obrazovanje ili obavljaju zanimanja koja spadaju u grupu manuelnih zanimanja. Tako, 12% dece roditelja bez visokog obrazovanja studira u gradu manjem od 100.000 stanovnika, dok je taj procenat među decom visokoobrazovanih roditelja svega 3,8. Takođe, u Beogradu je skoro polovina dece visokoobrazovanih roditelja, dok je nešto preko trećine dece roditelja bez visokog obrazovanja studira u Beogradu.

Tabela 55: Mesto studiranja u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja (u %)

Broj stanovnika u mestu studiranja	Obrazovanje roditelja			Zanimanje roditelja		
	Bez završenog visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Završeno visoko obrazovanje (ISCED 5-8)	Ukupno	Nemanualna zanimanja (ISCO 1-5)	Manuelna zanimanja (ISCO 6-9)	Ukupno
Do 100000	12,0	3,8	8,3	7,3	14,7	8,4
>100000 do 300000	25,8	12,1	19,7	17,4	29,8	19,4
>300000 do 500000	27,5	36,7	31,6	32,6	26,5	31,7
Glavni grad	34,7	47,4	40,4	42,7	29,0	40,5
Ukupno	100	100	100	100	100	100

Deca roditelja koji se bave nemanuelnim zanimanjima u većoj meri upisuju društvene nauke, ekonomiju i pravo, dok deca roditelja koji se bave manuelnim zanimanjima u većoj meri upisuju studentske programe iz oblasti obrazovanja, poljoprivrede, mašinstva, elektrotehnike i drugih inženjerskih nauka. Značajna razlika između studijskih polja prisutna je i u odnosu na pol studenta: studentkinja ima više u društvenim naukama, obrazovanju i medicini dok su studenti značajno zastupljeniji u inženjerskim naukama gde ih ima gotovo tri puta više od studentkinja (Tabela 56).

Tabela 56: Studijski program u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja i pol studenata (u %)

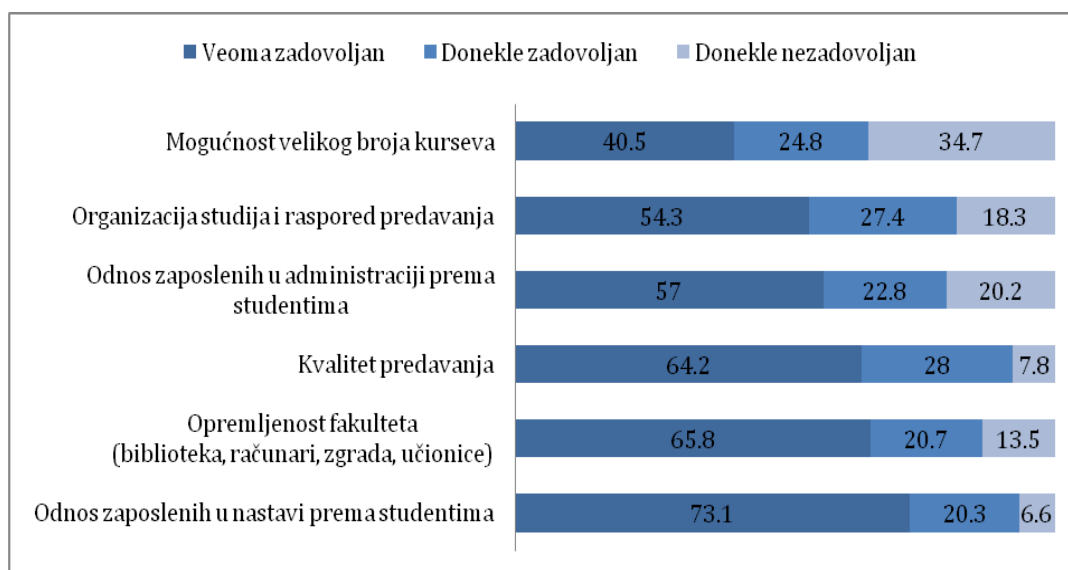
Oblast studiranja	Obrazovanje roditelja			Zanimanje roditelja			Pol		
	Bez završenog visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Završeno visoko obrazovanje (ISCED 5-8)	Ukupno	Nemanualna zanimanja (ISCO 1-5)	Manuelna zanimanja (ISCO 6-9)	Ukupno	Ženski	Muški	Ukupno
Obrazovanje	4,7	3,2	4,1	3,3	6,5	3,8	6,7	1,2	4,0
Humanističke nauke i umetnost	12,5	12,0	12,3	11,1	12,7	11,4	13,9	9,2	11,6
Društvene nauke, pravo i ekonomija	40,7	45,5	42,8	39,6	24,7	37,3	42,8	31,1	37,1
Prirodne nauke	4,4	5,5	4,9	8,7	11,1	9,0	8,1	10,2	9,2
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	23,0	16,9	20,3	22,5	28,1	23,4	12,3	34,1	22,9
Poljoprivreda	3,2	4,1	3,6	3,2	5,7	3,5	2,8	4,4	3,6
Medicina i srodne oblasti	8,0	10,8	9,2	11,6	11,2	11,5	13,4	9,8	11,6
Uslužne delatnosti	3,5	2,0	2,8	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100	100

5.2. Zadovoljstvo studiranjem

Zadovoljstvo studiranjem mereno je u više od šest dimenzija koje se odnose na kvalitet i organizaciju predavanja (kvalitet predavanja, organizacija studija i raspored predavanja, mogućnost izbora velikog broja kurseva), odnos zaposlenih prema studentima (odnos zaposlenih u administraciji prema studentima, odnos zaposlenih u nastavi prema studentima) i opremljenost visokoobrazovnih ustanova (biblioteka, računari, zgrada, učionice). Studenti su ocenivali svaku dimenziju pojedinačno na petočlanoj skali koja je u analizi podataka svedena na tročlanu skalu kako je i prikazano u Grafikon 11.

U većini država koje su učestvovala u EUROSTUDENT V istraživanju studenti su zadovoljni svojim studijskim programima. Zadovoljstvo studenata je najviše u domenu kvaliteta nastave i opremljenosti visokoobrazovnih ustanova (Hauschildt i saradnici, 2015). Rezultati iz Srbije pokazuju nešto drugačiju sliku: studenti su najzadovoljniji odnosom zaposlenih u nastavi, dok su najnezadovoljniji organizacijom kurseva i mogućnošću izbora većeg broja kurseva (Grafikon 11). U komparativnoj perspektivi 26 država u okviru EUROSTUDENT V istraživanja, rezultati Srbije su iznad proseka u opremljenosti fakulteta, dok se po oceni kvaliteta predavanja nalaze ispod proseka u odnosu na prosek 26 država.

Grafikon 11: Zadovoljstvo studijama (u%)



Zadovoljstvo uslovima studiranja značajno se razlikuje između različitih studijskih programa. Najzadovoljniji su studenti koji studiraju studijske programe iz oblasti usluga koji su najbolje ocenili čak tri dimenzije uslova studiranja: kvalitet predavanja, mogućnost izbora velikog broja kurseva, odnos zaposlenih u nastavi prema studentima. Kvalitet predavanja, organizacija studija i raspored predavanja, opremljenost fakulteta najlošije su ocenili studenti prirodnih nauka. Studenti medicinskih nauka najnezadovoljniji su mogućnošću izbora velikog broja kurseva i odnosom zaposlenih u nastavi prema studentima (Tabela 57).

Tabela 57: Zadovoljstvo studijama u odnosu na polje studija (u %)

Aspekti studija i nivo zadovoljstva		Obrazovanje	Humanističke nauke i umetnost	Društvene nauke, pravo i ekonomija	Prirodne nauke	Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	Poljoprivreda	Medicina i srodne oblasti	Uslužne delatnosti
Kvalitet predavanja	(veoma) zadovoljan	61,6	64,8	68,5	56,6	66,3	56,6	43,7	75,3
	ni zadovoljani ni nezadovoljan	27,5	27,5	25,2	29,1	26,1	36,5	45,7	17,4
	(donekle) nezadovoljan	11,0	7,7	6,3	14,3	7,5	6,9	10,6	7,3
Organizacija studija i raspored predavanja	(veoma) zadovoljan	47,7	48,0	60,3	35,2	61,2	45,7	35,6	58,1
	ni zadovoljani ni nezadovoljan	33,4	31,8	24,8	30,6	25,0	37,5	30,6	27,1
	(donekle) nezadovoljan	18,9	20,2	14,9	34,1	13,8	16,8	33,8	14,8
Mogućnost izbora velikog broja kurseva	(veoma) zadovoljan	35,6	36,2	44,5	30,8	45,2	41,1	22,0	48,0
	ni zadovoljani ni nezadovoljan	21,9	26,1	22,3	38,1	24,5	34,7	26,9	22,0
	(donekle) nezadovoljan	42,4	37,7	33,2	31,1	30,3	24,1	51,1	30,0
Odnos zaposlenih u administraciji prema studentima	(veoma) zadovoljan	48,4	58,8	61,2	54,1	58,0	56,7	38,0	58,0
	ni zadovoljani ni nezadovoljan	25,2	23,5	21,2	21,9	21,3	25,2	35,4	11,0
	(donekle) nezadovoljan	26,4	17,7	17,6	24,0	20,7	18,1	26,7	31,0
Odnos zaposlenih u nastavi prema studentima	(veoma) zadovoljan	64,6	71,7	78,7	72,3	70,6	65,4	59,7	82,2
	ni zadovoljani ni nezadovoljan	25,0	21,9	17,6	19,4	20,4	27,7	28,6	10,2
	(donekle) nezadovoljan	10,5	6,3	3,7	8,3	9,0	6,9	11,7	7,6
Opremljenost fakulteta (biblioteka, računari, zgrada, učionice)	(veoma) zadovoljan	59,0	56,8	74,8	44,4	65,8	54,5	54,0	70,9
	ni zadovoljani ni nezadovoljan	26,7	28,8	14,5	34,2	21,9	27,0	25,1	13,9
	(donekle) nezadovoljan	14,3	14,5	10,7	21,5	12,3	18,5	20,9	15,2

5.3. Nastavak studija i zaposlenje nakon studija

Reforma obrazovnog sistema koja je usledila nakon što je Republika Srbija postala potpisnica Bolonjske deklaracije, odnosno, preciznije, nakon stupanja na snagu Zakona o visokom obrazovanju 2005. godine, uticala je ne samo na promenu organizacije sistema studiranja već i na uvođenje tri ciklusa studija koji su se razlikovali u odnosu na prethodne cikluse. Tako su osnovne, master i doktorske studije reorganizovane u skladu sa spomenutim zakonom, te je nakon što su prve generacije „bolonjaca“ izašle na tržište rada, otvoreno pitanje u kojoj meri su nove diplome zaista prepoznate na tržištu rada.

Treba napomenuti i to da visoka nezaposlenost mladih, sa druge strane, može uticati na odluku da se produži studiranje i time odloži ulazak na tržište rada i istovremeno povećaju znanja i veštine koje mogu obezbediti veću verovatnoću pronalaska odgovarajućeg zaposlenja.

EUROSTUDENT V rezultati pokazali su da je svega nešto više od jedne desetine studenata izjavilo je da ne želi da nastavi studije, dok preko polovine studenata iz Srbije želi da nastavi studije jednu ili više godina nakon završetka studijskog programa na kome studiraju.

Želja za nastavkom studija značajno je prisutnija kod studenata koji imaju visok intenzitet trenutnih studija, odnosno koji nedeljno posvećuju više od 40 sati obavezama vezanim za studije. Podsetimo, visok intenzitet studiranja imaju u većini budžetski studenti i studenti koji finansijski zavise od javnih izvora finansiranja, drugim rečima primarno najuspešniji studenti. Takođe, studenti koji se primarno finansiraju iz javnih izvora finansiranja (kredit, stipendije) u znatno većoj meri imaju želju da nastave studije od svojih kolega koje primarno finansiraju roditelji ili koji se primarno samofinansiraju. Studenti koji zavise od sopstvenih prihoda u najmanjoj meri žele da nastave dalje studiranje.

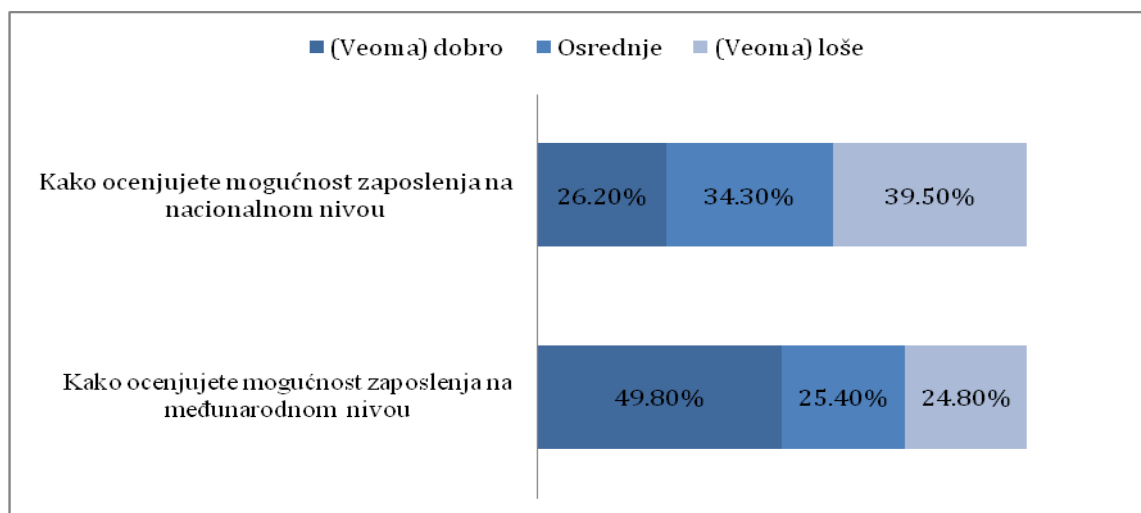
Tabela 58: Nastavak studiranja u odnosu na intenzitet studiranja i u odnosu na zavisnost studenata od izvora finansiranja (u %)

Odgovor	Ukupno	Intenzitet studiranja			Zavisnost od izvora finansiranja			
		Nizak	Srednji	Visok	Zavisnost od porodice	Zavisnost od sopstvenih prihoda	Zavisnost od javne podrške	Drugo
Da, u periodu od jedne godine nakon što završim studijski program na kome sam trenutno	39,2	29,7	39,3	43,5	39,4	33,6	56,8	34,1
Da, ali u periodu dužem od jedne godine nakon što završim studijski program na kome sam trenutno	14,3	15,2	13,8	14,3	13,9	11,9	8,1	23,6
Ne, ne planiram da nastavim studije	11,3	18,8	9,1	11,2	11,3	17,9	8,1	15,6
Ne znam	35,2	36,3	37,8	31,0	35,4	36,6	27,0	26,7
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100

Studenti su dalje pitani da procene potencijalnu mogućnost zaposlenja u državi i u inostranstvu. Ocene su dodeljivane na skali od 1 do 5, dok su u Grafikon 12 redukovane na tročlanu skalu radi preglednosti odgovora. Treba istaći da samo pitanje nije preciziralo tip zaposlenja, tj. odnosilo se na bilo kakav posao koji se može naći. Procena mogućnosti zaposlenja reflektuje, sa jedne strane, percepciju kvaliteta stečenog znanja i mogućnost primene istog a, sa druge strane percepciju stanja na tržištu rada.

Rezultati pokazuju da studenti koji studiraju u Republici Srbiji značajno bolje ocenjuju mogućnost zaposlenja izvan granica Srbije. Od 25 EUROSTUDENT V zemalja za koje postoje podaci o ovim dimenzijama, Srbija spada u grupu od ukupno 7 država čiji studenti smatraju da imaju više šansi da se zaposle izvan granica svoje države.¹⁶ Manje od 30% *optimističnih studenata* (studenti koji (veoma) dobro ocenjuju svoje šanse na tržištu) govori verovatno više u prilog njihove percepcije o tržištu rada u Srbiji, a manje reflektuje ocenu sopstvenih kvalifikacija, jer gotovo polovina studenata misli da ima (veoma) dobre šanse da se zaposli u inostranstvu.

Grafikon 12: Procena mogućnosti zaposlenja



Studenti se u svojim ocenama razlikuju u odnosu na studijski program koji su završili, ali se ocene istih studijskih programa razlikuju i u odnosu na nivo posmatranja: nacionalni, odnosno međunarodni nivo. Tako, procenu najboljih šansi za zaposlenje u državi daju budući inženjeri i studenti poljoprivrede, dok su *najoptimističniji* studenti u proceni mogućnosti zaposlenja u inostranstvu studenti medicine i prirodnih nauka (Tabela 59).¹⁷

¹⁶ Ostalih šest država su: Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Slovenija, Hrvatska, Mađarska i Irska. Mađarska i Irska imaju pak značajno više *optimističnih studenata*, odnosno studenata koji visoko ocenjuju svoje šanse, u odnosu na ostale države u ovoj grupi, te homogenu grupu u ovom kontekstu zapravo čine studenti iz Srbije, Bosne i Hercegovine, Crne Gore, Slovenije i Hrvatske.

¹⁷ U tabeli su prikazane aritmetičke sredine petočlane skale kod koje je vrednost 1 označena sa "veoma dobro" dok je vrednost 5 označena sa "veoma loše". Stoga manje vrednosti aritmetičkih sredina znače veću ocenu šansi za zaposlenje i obrnuto. Treba napomeniti da je skala bila obrnuta u upitniku koji su popunjavali studenti: 1 je označavalo veoma loše šanse, dok je 5 označavalo veoma dobre šanse. Skala je obrnuta zbog mogućnosti poređenja sa ostalim EUROSTUDENT državama.

Tabela 59: Procena mogućnosti zaposlenja u odnosu na studijski program (aritmetička sredina petočlane skale)

Mogućnost zaposlenja na nacionalnom nivou		Mogućnost zaposlenja na međunarodnom nivou	
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	2,1	Medicina i srodne oblasti	1,8
Poljoprivreda	2,2	Prirodne nauke	1,8
Društvene nauke, pravo i ekonomija	2,3	Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	1,9
Medicina i srodne oblasti	2,3	Društvene nauke, pravo i ekonomija	2,2
Prirodne nauke	2,3	Obrazovanje	2,2
Uslužne delatnosti	2,5	Humanističke nauke i umetnost	2,3
Obrazovanje	2,5	Poljoprivreda	2,3
Humanističke nauke i umetnost	2,5	Uslužne delatnosti	2,4

6. Uslovi studentskog života

U prethodnim poglavljima dat je socio-ekonomski profil studentske populacije, razmatrani su uslovi studiranja kao i tok studija. Ovo poglavlje, kao i u velikoj meri naredno koje će se baviti zaposlenošću studenata, imaće za fokus ekonomske uslove studentskog života. U ovom poglavlju priloženi rezultati istraživanja su pokušaj osvetljavanja načina i uslova života studenta u Srbiji, kao i predstavljanje celovite slike troškova studiranja uz izdvajanje grupa koje imaju posebne finansijske poteškoće.

Dominantna osobenost studenata u Srbiji u odnosu na kolege iz drugih EUROSTUDENT V država jeste velika zavisnost od roditelja kao glavnog izvora finansiranja.

Kao što je već pomenuto, dominantan izvor prihoda u EUROSTUDENT V istraživanju jeste onaj prihod koji učestvuje sa 50% i više u ukupnim prihodima studenata. U skladu sa navedenom definicijom u Srbiji, preko 90% studenata finansijski zavisi od roditelja (Tabela 60) dok je svega 4,1% studenata finansijski samostalno. U komparativnoj perspektivi zemalja iz regiona, može se zaključiti da je situacija u Crnoj Gori jedino značajno drugačija i bliža evropskom proseku. Naime, 20% studenata u Crnoj Gori primarno zavisi od sopstvenih izvora prihoda, dok je broj studenata koji imaju diversifikovane izvore prihoda (kategorija *drugo* koja većinski obuhvata studente koji nemaju dominantan izvor prihoda, odnosno kojima niti jedan izvor prihoda ne prelazi 50% kao i studente čiji prihodi dolaze iz izvora koji nisu porodica, sopstveni ili javni) najveći kod studenata u Republici Srpskoj. Primarna zavisnost od roditelja studenata Srbije naizgled ne mora izgledati kao prepreka, ali zapravo govori u prilog tezi da studenti u Srbiji ne doprinose u značajnoj meri sopstvenom ekonomskom statusu, već da je na delu direktna reprodukcija statusa roditelja. U isto vreme ovakav nalaz ukazuje na nisko učešće javnih prihoda (samo 1,1%) u izvorima prihoda studenata u Srbiji, što govori o očigledno neadekvatnom sistemu stipendiranja i kreditiranja studenata i ukazuje na potrebe usaglašavanja sistema studentskog standarda sa potrebama studenata. Ovakav nalaz, svakako, potvrđuje i to da je neophodno menjati i sam sistem finansiranja visokog obrazovanja.

Tabela 60: Dominantan izvor finansiranja studenata u Srbiji, Crnoj Gori Federaciji BiH i Republici Srpskoj (u %)

Izvor prihoda	Srbija	Crna Gora	Federacija BiH	Republika Srpska
Porodica kao dominantan izvor prihoda	90,7	69,8	89,6	81,9
Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	4,1	20,0	3,8	3,3
Javni izvor prihoda kao dominantan izvor prihoda	1,1	2,7	1,9	2,6
Drugi izvori prihoda	4,1	7,5	4,7	12,3

Sledeće pitanje koje se nameće jeste u kojoj meri studenti osećaju finansijske poteškoće. Uzimajući u obzir prethodni podatak da ogromna većina studenata finansijski zavisi od svoje porodice kao i činjenicu da je tokom prikupljanja podataka o troškovima života i studiranja značajan procenat studenata pokazao nedostatak elementarne finansijske pismenosti nemogućnošću da realno proceni sopstvene troškove života i studiranja, pitanje o subjektivnoj

oceni finansijskih poteškoća ne treba dovoditi u direktnu vezu sa realnim finansijskim teškoćama/opterećenjem sa kojima se porodice studenata suočavaju.

Po sopstvenoj proceni nešto manje od 10% studenata nema nimalo finansijskih poteškoća dok gotovo isto toliko studenata smatra da ima veoma velike finansijske poteškoće. Nešto više od dve petine studenata smatra da ima osrednje finansijske poteškoće. Najveće finansijske poteškoće prijavili su studenti koji primarno zavise od sopstvenih izvora prihoda i koji su time, argumentovano i najsvesniji sopstvenih prihoda i rashoda (Tabela 61).

Tabela 61: Procena finansijskih poteškoća studenata u odnosu na izvor prihoda studenata (u %)

Nivo poteškoća	Ukupno	Porodica kao dominantan izvor prihoda	Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	Javni izvor prihoda kao dominantan izvor prihoda	Drugi izvori prihoda
1 - Nimalo finansijskih poteškoća	9,5	9,1	9,5	11,5	15,1
2	18,6	18,8	12,7	15,4	15,1
3	41,0	41,4	40,5	42,3	30,3
4	21,0	21,3	18,3	23,1	27,7
5 - Ozbiljne finansijske poteškoće	9,9	9,4	19,0	7,7	11,8

Samoprocena finansijskih teškoća statistički značajno je povezana ne samo sa izvorom prihoda studenata, već i sa obrazovanjem, zanimanjem roditelja i studijskim programom koji studenti studiraju. U odnosu na obrazovanje roditelja, i pored postojanja statistički značajne razlike, stvarne razlike između studenata čiji roditelji nemaju završeno visoko obrazovanje i studenata čiji roditelji imaju visoko obrazovanje je mala. Sa druge strane, veće razlike se pojavljuju u odnosu na zanimanje roditelja gde studenti čiji roditelji obavljaju manuelna zanimanja u značajno većoj meri osećaju finansijske poteškoće (Tabela 62).

Tabela 62: Procena finansijskih poteškoća studenata u odnosu na obrazovanje i zanimanje roditelja (u %)

Nivo poteškoća	Obrazovanje roditelja		Zanimanje roditelja	
	Bez visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Sa visokim obrazovanjem (ISCED 5-8)	Nemanuelna zanimanja (ISCO 1-5)	Manuelna zanimanja (ISCO 5-9)
1 - Nimalo finansijskih poteškoća	8,3	11,0	10,1	6,5
2	19,5	17,5	18,6	16,9
3	42,1	39,7	41,4	40,1
4	20,4	21,8	20,1	24,8
5 - Ozbiljne finansijske poteškoće	9,7	10,0	9,8	11,7
Ukupno	100	100	100	100

Ozbiljne finansijske poteškoće u najvećoj meri prijavljuju studenti koji studiraju studijske programe u oblasti obrazovanja i prirodnih nauka, dok najmanje finansijske poteškoće prijavljuju studenti koji studiraju programe u oblasti usluga (Tabela 63).

Tabela 63: Procena finansijskih poteškoća studenata u odnosu na studijski program koji studiraju (u %)

Oblast studija	1 - Nimalo finansijskih poteškoća	2	3	4	5 - Ozbiljne finansijske poteškoće	Ukupno
Obrazovanje	9,7	12,5	38,9	25,7	13,2	100
Humanističke nauke i umetnost	9,0	15,6	43,2	20,5	11,7	100
Društvene nauke, pravo i ekonomija	9,0	23,0	37,4	20,9	9,7	100
Prirodne nauke	9,9	14,9	43,3	18,4	13,5	100
Inženjerstvo, mašinstvo i građevina	9,7	16,1	45,0	20,4	8,8	100
Poljoprivreda	9,6	12,8	41,6	24,0	12,0	100
Medicina i srodne oblasti	10,8	14,5	44,3	21,2	9,2	100
Uslužne delatnosti	12,4	17,5	46,4	21,6	2,1	100

6.1. Studentski smeštaj

Gotovo polovina studenata (48,1%) živi sa roditeljima, dok nešto više od jedne petine živi samostalno (Tabela 64). Između studentkinja i studenata ne postoji značajna razlika u odnosu na tip smeštaja, ali se razlike pojavljuju u odnosu na obrazovanje roditelja. Naime, deca roditelja koji imaju završeno visoko obrazovanje češće žive sa roditeljima, a značajno ređe sa drugim ljudima. Istovremeno, studenti koji finansijski primarno zavise od javne podrške gotovo dva puta češće žive sa drugim ljudima u odnosu na studente koji finansijski primarno zavise od porodice i više od tri puta češće u odnosu na studente koji zavise od sopstvenih prihoda. Potonji značajno češće žive sa partnerom i decom u odnosu na druge dve kategorije studenata.

Kada se pogledaju studenti koji žive u studentskom domu, ne postoji velika razlika u između studenata i studentkinja, ali se razlike pojavljuju u odnosu na izvore finansiranja studenata. Studenti koji zavise od javne podrške u značajno većoj meri žive u studentskim domovima (Tabela 65).

Tabela 64: Mesto života studenata u odnosu na pol, obrazovanje roditelja i izvor finansiranja (u %)

Mesto života	Ukupno	Pol		Obrazovno postignuće roditelja		Zavisnost od izvora finansiranja		
		Ženski	Muški	Bez završenog visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Završeno visoko obrazovanje (ISCED 5-8)	Zavisnost od porodice	Zavisnost od sopstvenih prihoda	Zavisnost od javne podrške
Sa roditeljima	48,1	52,0	53,1	47,0	59,4	51,6	51,4	48,4
Sa partnerom/decom	7,8	8,2	7,0	8,3	6,8	6,6	21,8	3,7
Sa drugim ljudima	23,1	25,4	24,6	29,7	19,1	26,8	12,4	47,0
Sam	21,0	14,4	15,3	15,0	14,7	15,0	14,4	0,9
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100

Tabela 65: Studenti koji žive u studentskom domu u odnosu na pol, obrazovanje roditelja i izvor finansiranja (u %)

Mesto života	Ukupno	Pol		Obrazovno postignuće roditelja		Zavisnost od izvora finansiranja		
		Ženski	Muški	Bez završenog visokog obrazovanja (ISCED 0-4)	Završeno visoko obrazovanje (ISCED 5-8)	Zavisnost od porodice	Zavisnost od sopstvenih prihoda	Zavisnost od javne podrške
Studenti koji žive u studentskom domu	6,8	7,2	7,6	9,3	5,0	7,7	2,4	40,9
Studenti koji ne žive u studentskom domu	93,2	92,8	92,4	90,7	95,0	92,3	97,6	59,1
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100

Na kraju važno je i analizirati samo zadovoljstvo studenata uslovima stanovanja. Više od 80% studenata je (veoma) zadovoljno uslovima smeštaja pri čemu su najzadovoljniji studenti koji žive sa roditeljima: 90,4% (zbir kategorija 1 i 2) od ukupnog broja studenata koji žive sa roditeljima je (veoma) zadovoljno uslovima smeštaja. Ipak, procenat zadovoljnih studenata je značajno manji među studentima koji žive u studentskom domu. Manje od trećine studenata (24%) je veoma zadovoljno smeštajem u domu naspram 73,5% veoma zadovoljnih studenata koji žive sa roditeljima (Tabela 66).

Tabela 66: Zadovoljstvo studenata smeštajem (u %)

Nivo zadovoljstva	Ukupno	Sa roditeljima	Bez roditelja (sa drugim ljudima ili sami)	Studenti koji žive u studentskom domu
1 Veoma zadovoljan	59,0	73,5	42,9	24,0
2	25,3	16,9	34,5	41,9
3	11,0	6,8	15,9	23,9
4	3,4	1,7	5,2	8,1
5 Nimalo zadovoljan	1,3	1,1	1,5	2,1
Ukupno	100	100	100	100

6.2. Troškovi života i studiranja

Troškovi života tokom studija često su zanemarevana dimenzija u javnom diskursu koji je najčešće centriran oko troškova studija, a najčešće oko visina školarina. Ipak, troškovi studija, koje najčešće, kao što je pokazano, finansiraju roditelji studenata, predstavljaju značajan mesečni izdatak za celu porodicu. U EUROSTUDENT V istraživanju troškovi života predstavljaju sumu sledećih izdataka:

1. Troškovi smeštaja (kirija/hipoteka uključujući komunalije, grejanje, vodu....)
2. Troškovi ishrane
3. Troškovi prevoza
4. Troškovi komunikacija (telefon(i), internet i sl.)
5. Troškovi zdravstvene zaštite (zdravstveno osiguranje) - samo za studente koji sami uplaćuju zdravstveno osiguranje
6. Troškovi brige o deci
7. Isplate dugovanja (izuzev hipoteke)
8. Troškovi aktivnosti u slobodno vreme
9. Drugi troškovi života (odeća, sredstva za higijenu, cigarete, domaće životinje, osiguranje - izuzev zdravstvenog osiguranja)

Troškovi studija u EUROSTUDENT V istraživanju računati su na šestomesečnom semestralnom nivou i uključuju:

1. Školarine, upisnine, plaćanja ispita, plaćanja administrativnih taksi
2. Doprinosi za obrazovne ustanove za i studentske organizacije
3. Materijali za nastavu (knjige, fotokopiranja, materijali i sl.)

4. Drugi redovni troškovi vezani za studije (privatni časovi, dodatni kursevi i sl.)

Kada se pogledaju prosečni mesečni troškovi koji obuhvataju i studiranje i život, samofinansirajući studenti u proseku, u odnosu na budžetske studente imaju veće troškove. Mesečno, samofinansirajući studenti potroše 37273 RSD na troškove života i na studije dok studenti na budžetu potroše 24018 RSD za studente koji su dostavili podatke o svom studentskom statusu. Detaljna struktura troškova biće opisana u tabelama koje slede. Kako se troškovi studenata koji žive i koji ne žive sa svojim roditeljima veoma razlikuju, oni će biti prikazani odvojeno.

Tabela 67: Prosečni mesečni troškovi uključujući i troškove studija studenata koji žive sa roditeljima (u RSD)

	Samofinansirajući studenti	Budžetski studenti	Ukupan trošak	% u strukturi ukupnog troška
Ukupni troškovi smeštaja	556	9176	9731	28,3
Hrana	953	6603	7555	22,0
Prevoz	505	1838	2343	6,8
Komunikacija (telefon(i), internet i sl.)	360	1469	1829	5,3
Troškovi zdravstvene zaštite (zdravstveno osiguranje)	5	37	42	0,1
Briga o deci	57	140	197	0,5
Otplata zaduživanja (izuzev hipoteke)	122	218	340	1,0
Aktivnosti u slobodno vreme	782	1411	2193	6,4
Drugi troškovi života	1194	3404	4598	13,4
Školarine, upisnine, plaćanja ispita, administrativne takse	641	3931	4572	13,3
Doprinosi za obrazovne ustanove i za studentske organizacije	2	25	27	0,1
Materijali za nastavu (knjige, fotokopiranja, materijali i sl.)	106	446	552	1,6
Stručna praksa, putovanja	78	345	423	1,2
Ukupno	5360	29043	34402	100

Pored troškova hrane, smeštaja i drugih troškova (npr. odeća, higijena), najveći deo ukupnih troškova studenta koji živi sa roditeljima odlazi na školarinu i druge troškove koje plaća visokoobrazovnim ustanovama (13%). Slično je i sa studentima koji ne žive sa roditeljima.

Tabela 68: Prosečni mesečni troškovi uključujući i troškove studija studenata koji ne žive sa roditeljima (u RSD)

	Samofinansirajući studenti	Budžetski studenti	Ukupan trošak	% u strukturi ukupnog troška
Ukupni troškovi smeštaja	1614	7977	9590	28,8
Hrana	2039	6132	8171	24,5
Prevoz	677	1455	2132	6,4
Komunikacija (telefon(i), internet i sl.)	408	1349	1757	5,3
Troškovi zdravstvene zaštite (zdravstveno osiguranje)	14	15	29	0,1
Briga o deci	119	133	252	0,8
Otplata zaduživanja (izuzev hipoteke)	90	147	237	0,7
Aktivnosti u slobodno vreme	742	1430	2172	6,5
Drugi troškovi života	1269	3130	4398	13,2
Školarine, upisnine, plaćanja ispita, administrativne takse	587	2912	3500	10,5
Doprinosi za obrazovne ustanove i za studentske organizacije	4	15	19	0,1
Materijali za nastavu (knjige, fotokopiranja, materijali i sl.)	124	479	603	1,8
Stručna praksa, putovanja	97	340	437	1,3
Ukupno	7785	25513	33298	100

Kada se uporede studenti koji ne žive sa roditeljima prema strukturi svog prihoda, studenti koji imaju sopstvene prihode više i troše što je posledica toga da su to pretežno studenti koji su zasnovali porodice i stoga imaju veće troškove. Isto se odnosi i na starije studente i isti činilac može biti razlog da su njihovi troškovi veći.

Tabela 69: Prosečni mesečni troškovi studija za studente koji ne žive sa roditeljima prema dominantnom izvoru prihoda (u RSD)

	Porodica kao dominantan izvor prihoda	Sopstveni prihod od posla kao dominantan izvor prihoda	Javni izvor prihoda kao dominantan izvor prihoda
Troškovi smeštaja	9919	7183	2956
Troškovi prevoza	1921	3537	1088
Školarine	3540	4620	1127
Ukupni troškovi studija	33074	42140	16905

Tabela 70: Prosečni mesečni troškovi studenata koji ne žive sa roditeljima prema ostalim karakteristikama (u RSD)

	Muškarci	Žene	Bez VO - roditelji	Sa VO - roditelji	Do 21 godine	Od 22 do 25 god.	Od 25 do 30 god.	Preko 30 god.
Troškovi smeštaja	9941	9221	9466	9778	8669	10222	11471	8151
Troškovi prevoza	2317	1938	2129	2133	1905	1897	2160	3808
Školarine	4497	2450	2471	3409	3965	2760	5715	3446
Ukupni troškovi studija	34752	31767	32857	34081	29899	32718	40646	38560

7. Zaposlenje

Da bi se mogli doneti valjani zaključci vezani za zaposlenje studenata u Srbiji i da bi se podaci dobijeni EUROSTUDENT istraživanjem mogli staviti u odgovarajući kontekst, treba naglasiti da je: tranzicija privrede u Srbiji, od 2000. godine, praćena strukturnim promenama koje karakteriše smanjenje učešća poljoprivrede i industrije u korist uslužnih delatnosti, neusaglašenost ponude i potražnje radne snage (određen broj slobodnih radnih mesta za kojima postoji potreba poslodavaca ostaje nepopunjen, a sa druge strane postoji veliki broj lica sa zanimanjima za koja ne postoji potreba na tržištu rada) i veliki priliv viška zaposlenih iz preduzeća koja se restrukturiraju i privatizuju; nepovoljna starosna i kvalifikaciona struktura nezaposlenih; veliki regionalni dispariteti i niska mobilnost radne snage, kao i veliki broj angažovanih u sivoj ekonomiji.

Prema Anketi o radnoj snazi iz 2013. godine (RZS, 2014c), broj zaposlenih (godina 15+) u Srbiji je u 2013. godini porastao na 2.311 miliona. Stopa zaposlenosti odraslih (15+), u istoj godini, iznosila je 37.7%. U okviru stanovništva radnog uzrasta (od 15 do 64 godine starosti), 2013. godine, stopa zaposlenosti je bila 47.5% od čega je stopa zaposlenosti muškaraca (54,9%) viša od stope zaposlenosti žena (40,1%), a posebno je niska među mladima starosti 15-24 godine i iznosila je 13,1% u prvom kvartalu 2014 (RZS, 2014c).

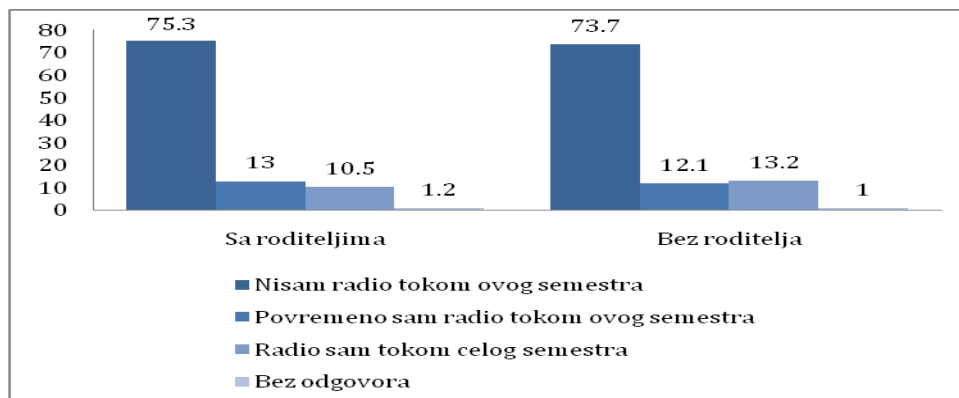
Stopa nezaposlenosti mladih je veoma visoka (49,4% u 2013. godini i 41.7% u drugom kvartalu 2014. godine). Mladi sa fakultetskom diplomom su posebno pogođeni krizom: u periodu od 2008. do 2012. godine, stopa nezaposlenosti mladih sa fakultetskom diplomom je udvostručena (na 55%), a broj mladih koji nisu zaposleni, nisu u obrazovnom sistemu i nisu uključeni u druge vidove osposobljavanja činio je 19,5% od ukupnog broja mladih starosti 15-24 godina u 2013. godini, odnosno 25,3% mladih starosti od 18 do 24 godine (Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, 2014).

Kada su u pitanju studenti koji su učestvovali u ovom istraživanju, podaci pokazuju da svi studenti koji ne žive sa svojim roditeljima obično moraju da pokriju veće troškove i zbog toga se suočavaju sa većom potrebom da zarađuju novac. Nešto veći broj studenata koji ne živi sa roditeljima radi (13,2%) nego što je to slučaj sa studentima koji žive sa svojim roditeljima (10,5%). Uočava se da je procenat studenata koji su zaposleni u Srbiji podjednak bez obzira da li studenti žive sa roditeljima ili samostalno. Međutim, slabo funkcionisanje tržišta rada je, verovatno, osnovni razlog zašto veći broj studenata nije zaposlen, a loša ekonomska situacija je primorala i one studente koji žive sa roditeljima da traže posao. To potvrđuje i stopa nezaposlenosti radno sposobnog stanovništva koja je u Srbiji iznosila 18.4% u trećem kvartalu 2014. godine (RZS, 2014c), dok je stopa nezaposlenih starosne dobi od 15-24 godine u poslednjem kvartalu 2014. godine iznosila 41,9%, (RZS, 2015). Najveći udeo u ukupnoj nezaposlenosti (15+) imaju nezaposlena lica stara između 25 i 34 godina (28.9%), nakon čega slede lica stara 35-44 godine (22,8%). Dodatno, na osnovu podataka EUROSTATa, može se zaključiti da Srbiju karakterišu stalne i visoke stope dugoročne nezaposlenosti gde, u poređenju sa zemljama članicama EU, Srbija ima tri puta veću stopu dugoročne nezaposlenosti u odnosu na EU-28 i EU-15, koje su 2013. godine iznosile 5.1%.

Isti pokazatelji u sličnim zemljama su sledeći: U Hrvatskoj radi više od 5 sati nedeljno tokom celog semestra 37% studenata koji žive sa roditeljima, a 35,9% od onih koji ne žive. U Austriji

radi tokom celog semestra 37,7% studenata koji žive sa roditeljima, a 48% od onih koji ne žive. U Slovačkoj, 31,3% studenata koji živi sa roditeljima radi, dok je to slučaj sa 27,3% studenata koji ne žive sa roditeljima.

Grafikon 13: Distribucija studenata prema radnom statusu i tome da li žive sa roditeljima ili ne (u %)



S obzirom na sličnu poziciju na tržištu rada studenata koji žive sa ili odvojeno od roditelja, u nastavku analize neće biti razdvajanja studentske populacije po toj karakteristici kada se posmatra ponašanje na tržištu rada, i u narednom segmentu će biti predstavljena analiza ponašanja studenata na tržištu rada u odnosu na socio-ekonomski status posmatran kroz nivo obrazovanja roditelja. Kako se, u ovom slučaju, socio-ekonomski status se posmatra kao potencijal roditelja da pruže finansijsku podršku svom detetu, što takođe utiče i na odluku studenta da li da potraži zaposlenje tokom studija, na osnovu predstavljenih podataka, uočava se da najveći procenat studenata koji rade može da se nađe u grupi sa najnižim i najvišim obrazovnim nivoom roditelja. Naime, u grupi studenata čiji roditelji imaju najviše završenu osnovnu školu tokom celog semestra radi njih 20,3%, a povremeno radi 18,8%. Takođe, u grupi studenata čiji roditelji imaju završene doktorske studije tokom celog semestra radi njih 20%, a povremeno njih 12% (Tabela 71). Kako ovi procenti nisu zanemarivi, a polazimo od pretpostavke da sa visinom stepena obrazovanja roditelja raste i socio-ekonomski status studenta, može se pretpostaviti da je na ovakvu situaciju značajno uticala sveopšta ekonomska situacija u Srbiji koju karakteriše mala ponuda radnih mesta te da studenti koriste ukazane prilike bez obzira na socio-ekonomski status.

Tabela 71: Odnos radnog statusa studenata i stepena obrazovanja njihovih roditelja (u %)

Koji su najviši stepen obrazovanja završili Vaši roditelji?	Bez odgovora	Da, radio sam tokom celog semestra	Da, povremeno sam radio tokom ovog semestra	Ne, nisam radio tokom ovog semestra	Ukupno
Do osnovne škole	0,0	20,3	18,8	60,9	100
Srednja škola	0,5	9,6	11,3	78,6	100
Viša škola ili fakultet	2,8	13,9	13,5	69,8	100
Master studije	2,1	10,3	16,1	71,5	100
Doktorske studije	0,0	20,0	12,0	68,0	100
Ne znam	0,0	57,1	0,0	42,9	100
Ukupno	1,4	11,7	12,5	74,4	100

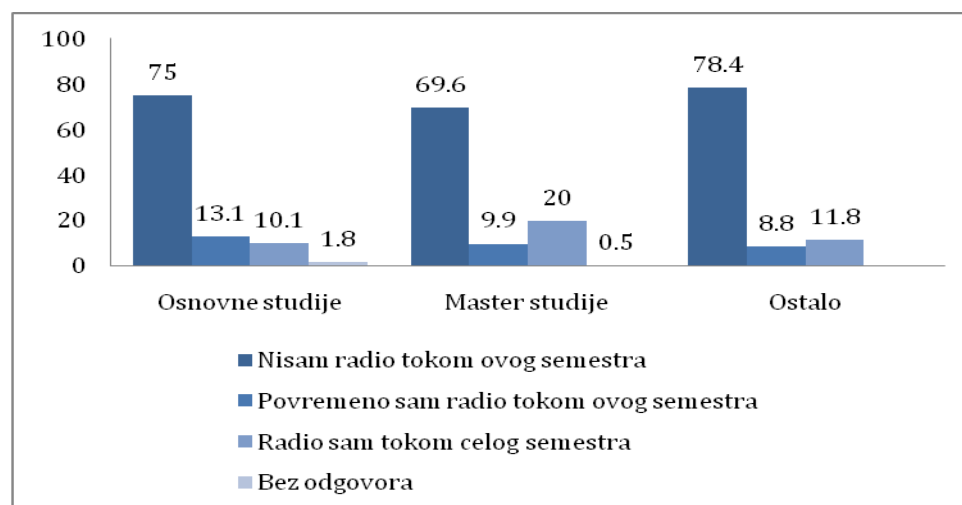
Tabela 72 pokazuje stope zaposlenosti studenata prema polju studiranja. Cilj prikupljanja ovih podataka je bio da se dobije informacija da li se studenti iz nekih kategorija više zapošljavaju u odnosu na druge. Tako, možemo uočiti da, tokom studiranja, najviše rade studenti iz oblasti obrazovanja, prirodnih nauka, inženjeringa i medicine, s tim da studenti društveno-humanističkih nauka u najvećoj meri imaju povremeno zaposlenje. U komparativnoj perspektivi vidimo da u Hrvatskoj, stopa zaposlenosti studenata inženjeringa je 15,4% a društveno-humanističkih nauka 7,6%. U Slovačkoj 10,5% studenata inženjeringa je zaposleno, dok je to slučaj sa 8% studenata društveno-humanističkih nauka. Ne postoje komparativni podaci za Austriju u okviru EUROSTUDENT V istraživanja.

Tabela 72: Odnos radnog statusa studenata i vrste studijskog programa (u %)

Na kom studijskom programu studirate?	Bez odgovora	Da, radio sam tokom celog semestra	Da, povremeno sam radio tokom ovog semestra	Ne, nisam radio tokom ovog semestra	Ukupno
Obrazovanje	1,3	17,5	14,3	66,9	100
Društveno-humanističke nauke	0,2	9,7	15,6	74,5	100
Ekonomija i pravo	1,2	9,9	12,4	76,5	100
Prirodne nauke	8,5	18,5	7,4	65,6	100
Inženjering	1,4	14,8	13,6	70,2	100
Poljoprivreda	5,1	8,1	10,3	76,5	100
Medicina	0,0	13,2	10,9	75,9	100
Usluge	0,0	5,6	7,5	86,9	100
Ukupno	1,5	11,7	12,5	74,3	100

U Grafikon 14 su predstavljeni isti podaci o angažovanju studenata na tržištu rada ali po nivoima studija. Uočava se da je po nivoima studija nešto veće učešće studenata na master studijama (jedna petina). Najmanje relativno učešće zaposlenih studenata po nivoima studija je zabeleženo kod studenata osnovnih studija.

Grafikon 14: Distribucija studenata prema radnom statusu i nivou studija (u %)



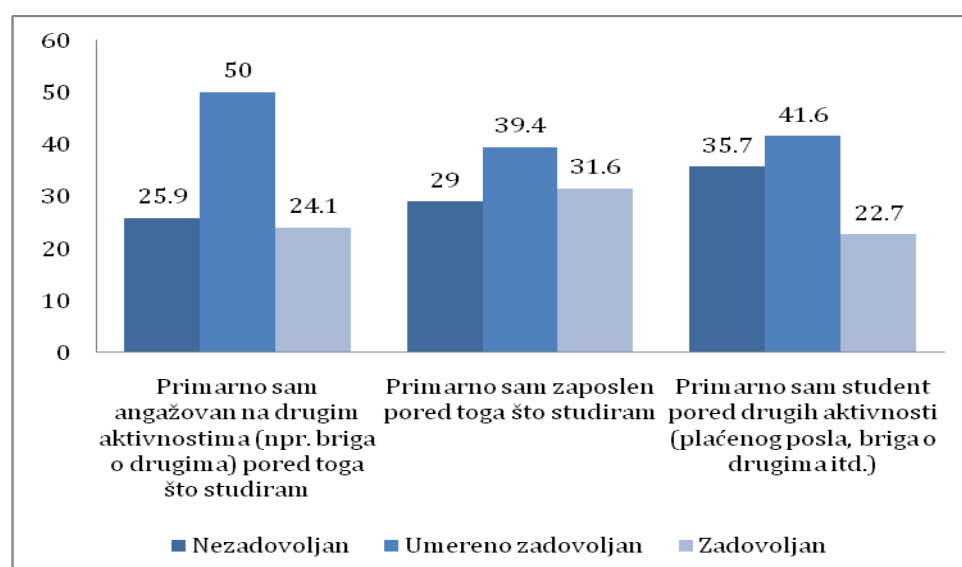
U narednom segmentu, kroz podatke predstavljene u Tabela 73, prikazana je procena kako studenti posmatraju svoje opterećenje u toku nedelje. Posebna pažnja je posvećena studentima koji su zaposleni za vreme studiranja. Kada se posmatra koliko su studenti zadovoljni opterećenjem koje imaju na studijama i na poslu kojim se bave (posmatra se ceo uzorak), zaključuje se da je trećina studenata nezadovoljna ukupnim opterećenjem.

Tabela 73: Zadovoljstvo studenata opterećenjem na poslu i opterećenjem na studijama

Nivo zadovoljstva	Opterećenje obavezama povezanim sa studijama		Opterećenje plaćenim poslom		Ukupno opterećenje	
	%	n	%	n	%	n
Zadovoljan opterećenjem	24	821	48	1154	28	851
Umereno zadovoljan opterećenjem	41	1375	30	712	42	1273
Nezadovoljan opterećenjem	35	1173	22	532	30	929
Ukupno	100	3368	100	2398	100	3053

U Grafikon 15 je predstavljena distribucija zaposlenih studenata prema tome koliko su zadovoljni opterećenjem i obavezama na studijama u odnosu na to da li primarno studiraju ili su primarno zaposleni. Uočava se da su više nezadovoljni oni studenti koji primarno studiraju, a posao im je u drugom planu, što je bilo i za očekivati. Međutim, izuzetno je veliki ukupan broj onih koji su nezadovoljni opterećenjem na studijama i kreće se oko jedne trećine zaposlenih studenata.

Grafikon 15: Distribucija studenata prema zadovoljstvu radnim opterećenjem i primarnom delatnošću u toku studija (u %)



Kada se posmatra zadovoljstvo opterećenjem na studijama, poslu i ukupno u odnosu na pol, uočava se ujednačenost u mišljenju studenata oba pola, s tim da su nešto manje zadovoljni pripadnici muškog pola kada je u pitanju opterećenje na poslu (Tabela 74).

Tabela 74: Odnos pola i radnog opterećenja studenata u toku studija (u %)

Nivo opterećenja	Opterećenje na studijama			Opterećenje na poslu			Ukupno opterećenje		
	Ženski	Muški	Ukupno	Ženski	Muški	Ukupno	Ženski	Muški	Ukupno
1 Veoma zadovoljan	10,9	10,6	10,7	5,7	8,0	6,7	7,0	8,6	7,8
2	21,2	19,3	20,3	6,5	8,2	7,3	17,8	15,7	16,8
3	36,7	36,0	36,4	18,1	19,5	18,8	33,0	34,4	33,7
4	12,2	14,8	13,4	8,7	9,5	9,1	13,1	13,1	13,1
5 Veoma nezadovoljan	7,8	8,7	8,3	22,4	20,4	21,5	9,1	9,8	9,4
Bez odgovora	11,2	10,6	10,9	38,6	34,4	36,6	20,0	18,4	19,2
Ukupno	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Uticao društvenog statusa roditelja (u ovom slučaju izražen kroz viđenje samih studenata o društvenom statusu svojih roditelja, ocenama od 1 do 10) može u velikoj meri da utiče na očekivanja studenata u budućnosti, nakon završetka studija. Kada je u pitanju mogućnost zaposlenja u zemlji, u grupi sa višim društvenim statusom (ocene 6-10) svoje šanse kao dobre ocenjuje 28,72% studenata, ni dobro ni loše 32,08%, kao loše 30,78% i ne može da proceni 8,44%. U grupi sa nižim društvenim statusom (ocene 1-5) očekivanja su mnogo više pesimistična: svoje šanse kao dobre ocenjuje 17,82%, ni dobro ni loše 23,36%, kao loše 52,06% i ne može da proceni 6,76%.

Tabela 75 i Tabela 76 pokazuju procene mogućnosti zaposlenja u inostranstvu nakon studija, s obzirom na postojeći društveni status. U grupi sa višim društvenim statusom (ocene 6-10) svoje šanse kao dobre ocenjuje 44,24% studenata, ni dobro ni loše 24,1%, kao loše 16,86% i ne može da proceni 14,8%. U grupi sa nižim društvenim statusom (ocene 1 - 5) svoje šanse kao dobre ocenjuje 35,19%, ni dobro ni loše 15,1%, kao loše 32,63% i ne može da proceni 17,08%.

Tabela 75: Ocena mogućnosti zaposlenja na međunarodnom nivou nakon završetka programa (u %)

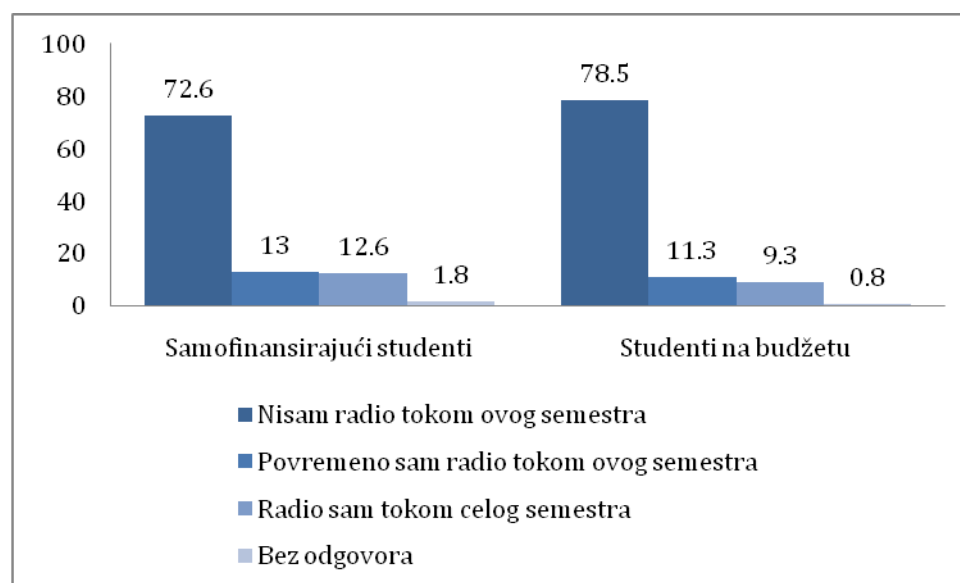
Nivo društvenog statusa	(Veoma) dobro	Ni dobro ni loše	(Veoma) loše	Ne mogu da procenim	Ukupno
10 Visok društveni status	40,6	27,2	14,4	17,8	100
9	50,4	27,6	9,3	12,7	100
8	46,3	20,5	20,5	12,7	100
7	43,7	21,3	21,2	13,8	100
6	40,3	23,6	19,0	17,1	100
5	42,1	18,7	23,4	15,8	100
4	36,3	19,3	28,3	16,1	100
3	29,7	25,4	29,6	15,3	100
2	29,0	6,5	48,4	16,1	100
1 Nizak društveni status	38,9	5,6	33,3	22,2	100
Bez odgovora	32,9	19,9	19,2	28,1	100
Ukupno	42,0	21,4	21,0	15,5	100

Tabela 76: Ocena mogućnosti zaposlenja na međunarodnom nivou nakon završetka programa (kumulativne ocene u %)

Ocena	(Veoma) dobro	Ni dobro ni loše	(Veoma) loše	Ne mogu da procenim	Ukupno
Ocene 6 - 10	44,24	24,1	16,86	14,8	100,0
Ocene 1 - 5	35,19	15,1	32,63	17,08	100,0

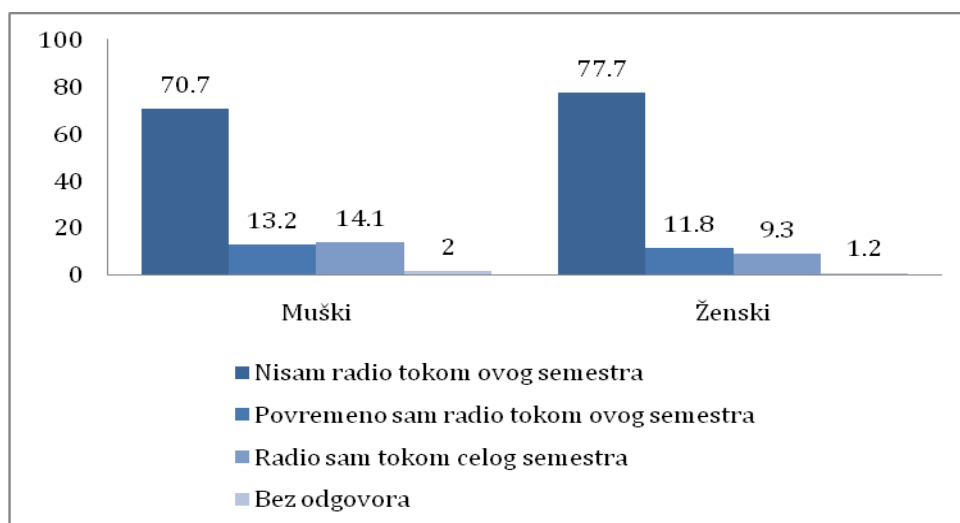
Kada se uporede studenti prema trenutnom statusu na studijama i prema tome da li su obavljali neki plaćeni posao tokom semestra uočava se slična struktura između samofinansirajućih studenata i studenata koji studiraju preko budžeta. Najveći deo studenata nije obavljao nikakav plaćeni posao, a razlog za to treba tražiti pre svega u lošoj situaciji na tržištu rada gde je veoma teško pronaći zaposlenje, posebno ako student želi da paralelno studira i zarađuje. Prema saopštenju Republičkog zavoda za statistiku (RZS, 2015), stopa zaposlenosti za mlade od 15 do 24 godine iznosi samo 15,8% u četvrtom kvartalu 2014. godine, što jasno ukazuje na suženost tržišta rada kada su u pitanju studenti. Sa druge strane, procenat studenata koji je našao zaposlenje tokom studija je znatno veći u odnosu na podatke za stanovništvo od 15 do 24 godine i iznosi 24,2%. Kada se uporede dve grupe, tek nešto veći procenat samofinansirajućih studenata je imao radno iskustvo u toku semestra (Grafikon 16).

Grafikon 16: Distribucija studenata prema radnom statusu i statusa studija (u %)



Grafikon 17 daje uporedni prikaz studenata oba pola u odnosu na podatke dobijene istim pitanjem u vezi plaćenog zaposlenja tokom studiranja. Zaključuje se da je nešto veći procenat studenata muškog pola koji je našao zaposlenje tokom semestra. Ova razlika među polovima je nešto manja u odnosu na zvanične statističke podatke o zaposlenosti mladih u intervalu od 15 do 24 godine po polu, koja iznosi za muškarce 20,2%, a za žene 10,7% u poslednjem kvartalu 2014. godine (RZS, 2015).

Grafikon 17: Distribucija radnog statusa studenata prema polu (u %)



Kada se pogleda struktura studenata koji su radili u toku semestra, razlozi zbog kojih su se zaposlili su pre svega poboljšanje životnog standarda i sticanje iskustva na tržištu rada, te ovi podaci (u kombinaciji sa podacima koji ukazuju da je slična struktura budžetskih i samofinansirajućih studenata kada je u pitanju obavljanje nekog plaćenog posla tokom semestra) mogu ukazivati da studentski rad, na neki način, u Srbiji predstavlja privilegiju (Tabela 77).

Tabela 77: Distribucija studenta prema razlogu zaposlenja

Stepen slaganja	Radim da bih preživeo		Radim da bih poboljšao svoj životni standard		Radim da bih stekao iskustvo na tržištu rada		Radim zato što imam višak slobodnog vremena	
	n	%	n	%	n	%	n	%
-								
U potpunosti	165	24	332	47	237	37	48	8
Delimično	76	11	187	27	155	25	53	9
Neodlučan	137	21	121	17	80	13	79	13
Delimično ne	91	13	28	4	61	10	131	21
Ne uopšte	213	31	34	5	95	15	303	49
Ukupno	682	100	702	100	628	100	614	100

Jasniji stav o tome kako sebe vide zaposleni studenti daju podaci u narednoj tabeli. U grupi zaposlenih studenata najveći je broj onih koji sebe primarno smatraju studentima, dok je trećina njih prioritet dala poslu (Tabela 78).

Tabela 78: Izjave kojima se najbolje opisuje trenutna situacija studenta

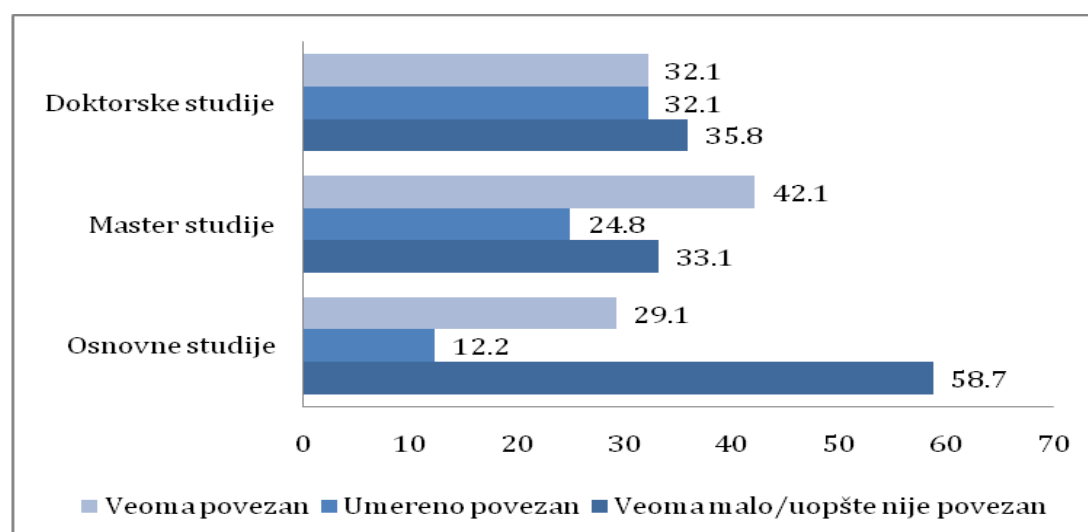
Odgovor	Procenat	Broj
Primarno sam student pored ostalih aktivnosti	61	460
Primarno sam zaposlen, a pored toga studiram	31	237
Primarno sam angažovan na drugim aktivnostima pored toga što studiram	8	58
Ukupno	100	755

Tabela 79 pokazuje zabrinjavajući podatak da nije problem samo u malom broju zaposlenih studenata, nego je on još više izražen kada je u pitanju povezanost zaposlenja sa studijskim programom na kojem se nalaze studenti koji rade. Naime, tek jedna trećina radi posao na kojem može da stekne odgovarajuće iskustvo koje je u vezi sa njihovim studijskim programom, dok više od polovine radi na poslovima koji su veoma malo ili uopšte nisu vezani za studijski program.

Tabela 79: Povezanost posla koji radi student sa studijskim programom koji pohađa

Odgovor	Broj studenata	Procenat
Veoma povezan	251	32
Umereno povezan	122	15
Veoma malo/uopšte nije povezan	418	53
Ukupno	791	100

U Grafikon 18 prikazana je veza zaposlenja studenata sa studijskim programom na kojem se nalaze, po nivoima studija. Uočava se da se sa višim nivoima studija povećava i procenat studenata koji mogu da povežu studijski program i posao koji rade. Problem je u osnovnim studijama gde bi se povećanje povezanosti zaposlenja i studijskih programa u prvim godinama studiranja sigurno prenelo i na više nivoe studija.

Grafikon 18: Distribucija studenata prema nivou studija i povezanosti posla koji obavljaju sa vrstom studija (u %)

U Error! **Not a valid bookmark self-reference.** je prikazano koliko su zaposleni studenti radili tokom studija, kada se posmatra njihova sopstvena percepcija društvenog statusa koji zauzimaju njihove porodice. Bez obzira da li je student radio ili povremeno radio tokom semestra ili uopšte nije radio, percepcija socio-ekonomskog statusa je slična. U situaciji kada je prilike za posao jako malo, očigledno je da svi studenti koriste svaku priliku za rad koja im se ukaže. Opšti zaključak u vezi ovih podataka jeste da su studenti zainteresovani za zaposlenje u toku studiranja bez obzira na percepciju socijalnog statusa.

Tabela 80 Error! Not a valid bookmark self-reference. je prikazano koliko su zaposleni studenti radili tokom studija, kada se posmatra njihova sopstvena percepcija društvenog statusa koji zauzimaju njihove porodice. Bez obzira da li je student radio ili povremeno radio tokom semestra ili uopšte nije radio, percepcija socio-ekonomskog statusa je slična. U situaciji kada je prilike za posao jako malo, očigledno je da svi studenti koriste svaku priliku za rad koja im se ukaže. Opšti zaključak u vezi ovih podataka jeste da su studenti zainteresovani za zaposlenje u toku studiranja bez obzira na percepciju socijalnog statusa.

Tabela 80: Odnos društvenog i radnog statusa studenata (u %)

Nivo društvenog statusa	Da, radio sam tokom celog semestra	Da, povremeno sam radio tokom ovog semestra	Ne, nisam radio tokom ovog semestra
10 Visok društveni status	3	6	4
9	6	3	6
8	8	5	7
7	14	19	17
6	26	21	19
5	13	12	15
4	17	20	21
3	7	8	6
2	4	3	4
1 Nizak društveni status	1	1	1
Bez odgovora	2	1	1

Tabela 81 pokazuje koliko radnih sati u proseku nedeljno provode zaposleni studenti na poslu kada se posmatraju prema sopstvenoj percepciji o društvenom statusu koji zauzimaju njihove porodice. Uočava se da je taj broj radnih sati niži u odnosu na uobičajenu dužinu trajanja radne nedelje od 40 sati. Takođe ne postoje značajne razlike u dužini radne nedelje s obzirom na percepciju društvenog statusa.

Tabela 81: Odnos društvenog statusa studenata i nedeljni broj radnih sati

Nivo društvenog statusa	Prosečan broj sati
Bez odgovora	21,48
10 Visok društveni status	26,16
9	24,81
8	23,12
7	24,61
6	25,29

5	27,63
4	23,98
3	26,15
2	31,30
1 Nizak društveni status	22,19
Opšti prosek	24,99

8. Međunarodna mobilnost

Promovisanje međunarodne mobilnosti studenata u evropskom prostoru visokog obrazovanja ocenjuje se kao jedan od najvažnijih ciljeva Bolonjskog procesa. Međunarodna mobilnost studenata značajna je iz više razloga. Sa jedne strane, ona poboljšava kvalitet studijskih programa, doprinosi izvrsnosti u istraživanjima i povećava saradnju kao i konkurenciju između visokoobrazovnih ustanova. Ima karakter koji neguje poštovanje različitosti i ohrabruje jezički pluralizam. Sa druge strane, međunarodna mobilnost studenata podjednako je važna za lični razvoj studenata, povećava mogućnost sticanja kvalitetnijeg obrazovanja i povećava šanse za zaposlenje. Iz svih navedenih razloga, jedan od ciljeva evropske obrazovne politike jeste povećanje mobilnosti u svim zemljama i svim grupama studenta. U saopštenju iz Luvena (2009) se navodi da bi najmanje 20% diplomiranih studenata trebalo da ima iskustvo studiranja u drugim zemljama do 2020. godine.

Kada je reč o internacionalizaciji visokog obrazovanja u Srbiji, Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine (2012) i akcioni plan za njeno sprovođenje upravo podrazumeva uspostavljanje internacionalne mobilnosti, studenata i istraživača. Pokazatelji praćenja napretka akcije podrazumevaju pouzdane podatke o broju studenata na nivoima studija koji su ostvarili mobilnost, broju stipendija, odobrenih kredita, finansiranih studentskih boravaka ostvarenih u okviru mobilnosti, broju studenata koji su ostvarili ESPB itd. Navedeni pokazatelji samo ukazuju na značaj i veliko interesovanje za prikupljanjem podataka o mobilnosti studenata.

Takođe, od suštinskog značaja je i utvrđivanje faktora koji utiču na mobilnost studenata. Dosadašnje studije o međunarodnoj mobilnosti ukazuju na postojanje značajne veze između mobilnosti studenata i strukture obrazovanja. Nivo studija, područje obrazovanja, tip visokoobrazovne ustanove su samo neki od elemenata strukture obrazovanja koji su se istakli kao značajni prediktori stopa mobilnosti. Pored razlika u mobilnosti prema obrazovnoj strukturi, velika pažnja se posvećuje i socijalnim faktorima kao što su obrazovanje roditelja, socio-ekonomski položaj studenata itd.

U cilju povećanja stope mobilnosti, osim utvrđivanja faktora koji utiču na realizaciju studentske mobilnosti, veoma je bitno ispitati i očekivanja, želje, motivaciju, moguće razloge kao i potencijalne prepreke za studiranje u inostranstvu.

Namera ovog poglavlja je da se predstave osnovni rezultati EUROSTUDENT V istraživanja o mobilnosti studenata Srbije i ispita činjenica o presudnim faktorima koji utiču na stav studenata o mogućnosti studiranja u inostranstvu.

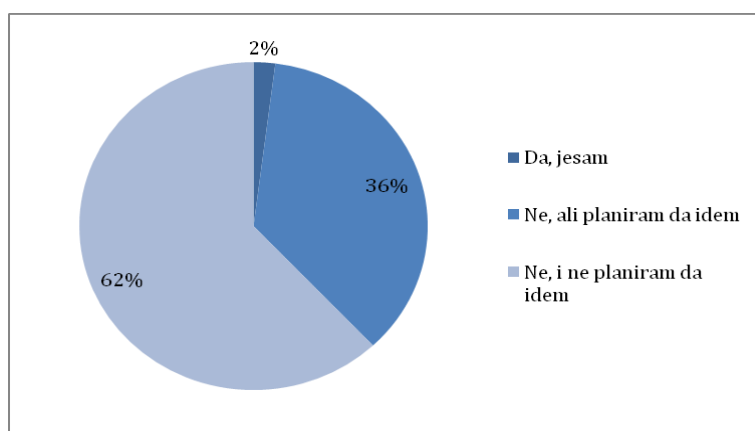
Dodatno, treba naglasiti da je ovo EUROSTUDENT V istraživanje posebno važno jer predstavlja jedinstven izvor prikupljanja podataka o međunarodnoj mobilnosti studenata i tako omogućava detaljan pregled podataka o privremenoj mobilnosti studenata i planovima za buduće studentske mobilnosti tokom studija. Stoga se analiza prezentovana u nastavku izveštaja odnosi samo na privremene studijske boravke izvan Srbije, odnosno iz analize su isključeni studenti koji su u celosti završili studijski program u inostranstvu.

Pojam privremene mobilnosti u EUROSTUDENT okvirima podrazumeva dve mogućnosti za studijske boravke u inostranstvu: realizaciju dela studija u inostranstvu i realizaciju aktivnosti u

inostranstvu koje su povezane sa studijama. Pod aktivnostima povezanim sa studijama podrazumevaju se istraživački rad, studijska poseta, kurs stranih jezika, letnja ili zimska škola, praksa ili zaposlenje.

Prema podacima sprovedenog EUROSTUDENT V istraživanja, samo 2% ispitanih studenata u Srbiji je imalo iskustva sa privremenim studiranjem u inostranstvu (Grafikon 19). Stopa mobilnosti od 2% Srbiju svrstava u zemlje sa najnižom stopom studentske mobilnosti u Evropi. Prosečna stopa mobilnosti prema dostupnim podacima EUROSTUDENT V istraživanja iznosi oko 10%. Pored Srbije, izuzetno mali procenat studenata sa iskustvom mobilnosti od 2% imaju i Hrvatska, Ukrajina i Slovačka, dok je najviši rezultat zabeležen u Skandinavskim zemljama sa skoro čak 18% studenata u Norveškoj koji su imali iskustvo studiranja u inostranstvu.

Grafikon 19: Distribucija stope mobilnosti u ukupnoj studentskoj populaciji



Međutim, kada je reč o planiranim studijskim boravcima u inostranstvu, prema EUROSTUDENT V istraživanju, Srbija se izdvojila kao zemlja sa izrazito visokim procentom studenata koji nameravaju da deo studija provedu u inostranstvu. Taj procenat je čak 18 puta viši u odnosu na procenat studenata koji su realizovali studijske boravke u inostranstvu. Slična situacija je i u svim zemljama u okruženju – u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj i Crnoj Gori. U većini drugih zemalja, procenat planiranih boravaka je najviše duplo veći u odnosu na realizovane studijske boravke. Svakako, treba imati u vidu da će se potencijalne stope mobilnosti teško dostići zbog potencijalnih prepreka sa kojima se studenti susreću i koje ih mogu odvratiti od planiranih studijskih boravaka.

8.1. Međunarodna mobilnost prema karakteristikama studenata

Naredna tabela pokazuje stope mobilnosti studenata prema tipu i osnivaču visokoobrazovne ustanove i načinu finansiranja školovanja. Ukoliko se posmatra prostorna pokretljivost studenata prema tipu visokoobrazovne ustanove, uočeno je da su studenti visokih škola strukovnih studija imali više iskustva sa studiranjem u inostranstvu (4%) u odnosu na univerzitetske studente (1%). Međutim, situacija je drugačija kada je reč o broju studenata koji planiraju boravke u inostranstvu u budućnosti tokom studija. Rezultati pokazuju da 34% univerzitetskih studenata ima pozitivan stav prema mobilnosti i planira da deo studija provede u inostranstvu za razliku od studenata visokih škola od kojih je 29% izjavilo da planira mobilnost u budućnosti. Razlike u stopama realizovanih mobilnosti studenata državnih i privatnih fakulteta deluju skoro zanemarljive, dok studenti privatnih fakulteta pokazuju više

interesovanja da nastave deo studija u inostranstvu (41%) u odnosu na studente državnih fakulteta (35%). Kao neznačajan faktor predviđanja mobilnosti, pokazao se način finansiranja studija. Stope realizovanih kako i planiranih mobilnosti su balansirane za budžetske i samofinansirajuće studente.

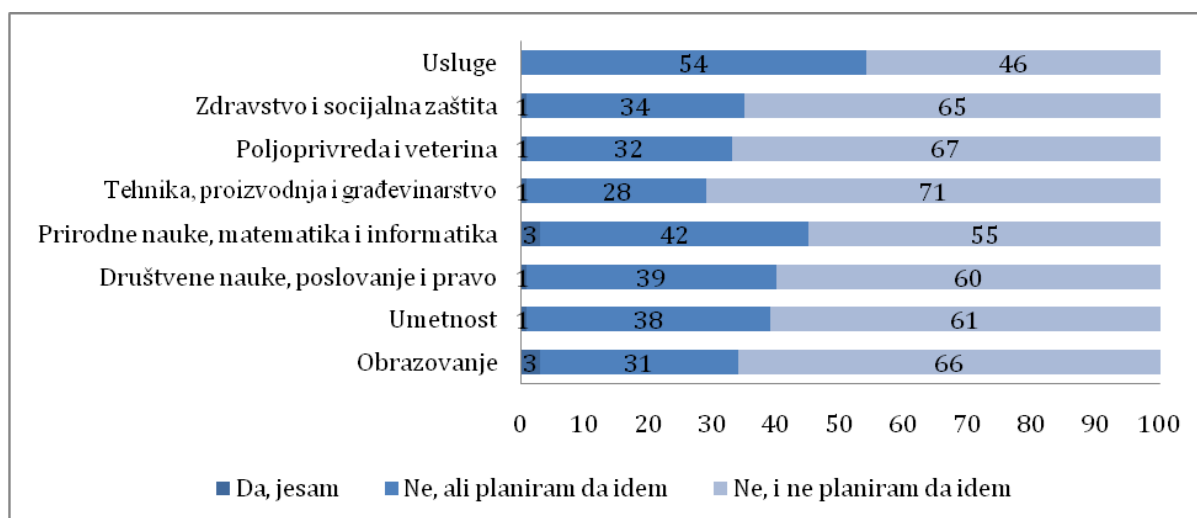
Tabela 82: Mobilnost studenata prema tipu i osnivaču visokoobrazovne ustanove i načinu finansiranja školovanja (u %)

Da li ste ikada studirali u inostranstvu?	Samofinansiranje	Budžet	Privatni	Državni	Visoke škole	Univerziteti
Da, jesam	2	1	2	1	4	1
Ne, ali planiram da idem	36	35	41	34	29	37
Ne, i ne planiram da idem	62	64	57	65	67	62
Ukupno	100	100	100	100	100	100

Prema prethodnim EUROSTUDENT istraživanjima, jasnija slika o prostornoj pokretljivosti studenata dobija se ukrštanjem stopa mobilnosti i područja obrazovanja. Mogući razlog leži u činjenici da visokoobrazovne ustanove iz različitih područja obrazovanja imaju različitu internacionalnu orijentaciju i saradnju sa internacionalnim institucijama. Jedan od rezultata koji je zabeležen u većini zemalja za koju su bili dostupni podaci o području obrazovanja, ukazuje na izraženu pokretljivost studenata čije je polje obrazovanja spada u oblast humanističkih nauka i umetnosti, a ta razlika je posebno izražena u odnosu na studente čije je područje obrazovanja tehnika, proizvodnja i građevinarstvo. Objašnjenje ove pojave može biti iz razloga što studenti umetnosti i stranih jezika često provode deo studija u inostranstvu radi usavršavanja stranih jezika i upoznavanja drugih kultura.

Kada je reč o dobijenim podacima vezanim za studente iz Srbije, stope realizovanih mobilnosti srpskih studenata iz pomenutih oblasti su iste, dok je razlika uočljiva tek kod studenata koji planiraju da provedu deo studija u inostranstvu i prati trend koji važi u ostalim evropskim zemljama. Posmatrajući polje studija, najpozitivniji stav prema mobilnosti imaju studenti iz oblasti prirodnih nauka, matematike i informatike kao i studenata iz oblasti obrazovanja sa stopom od 3% realizovanih. Od anketiranih studenata, najmanje su mobilni studenti iz oblasti usluga. U realizovanom uzorku čak nijedan student iz ovog područja obrazovanja nije imao iskustvo sa studiranjem u inostranstvu, ali čak 54% ima planove u vezi mobilnosti.

Grafikon 20: Mobilnost studenata u odnosu na oblast studija (u %)



Radi uočavanja drugih faktora koji utiču na pokretljivost studenata u Srbiji, naredna slika predstavlja mobilnost studenata prema faktorima koji se odnose na nivo upisanih studija i starost studenata. Rezultati pokazuju da su realizovane stope mobilnosti za studente osnovnih studija i studente master studija približno iste. Kada je reč o planiranim boravcima u inostranstvu, situacija je malo drugačija - studenti osnovnih studija u većoj meri planiraju studije u inostranstvu (37%) u poređenju sa studentima master studija (29%). Razlog može biti činjenica da studenti master studija imaju više poslovnih ili porodičnih obaveza ili su već iskusili studiranje u inostranstvu. Kada uporedimo tendenciju studenata za studiranjem u inostranstvu prema starosnoj kategoriji, studenti koji imaju preko 30 godina su se ispostavili kao najmobilniji, dok najviše studenata koji imaju manje od 21 godinu i studenata između 25 i 30 ima planove u vezi sa studiranjem u inostranstvu.

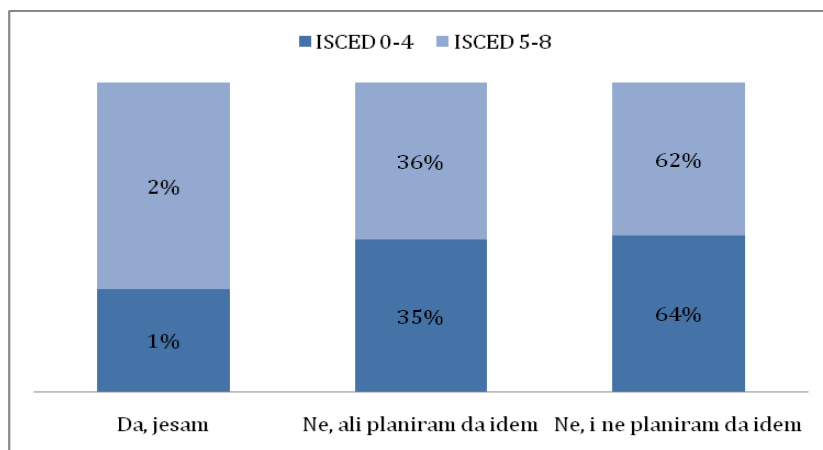
Tabela 83: Mobilnost studenata u odnosu na starost studenta i nivo studija (u %)

Da li ste ikada studirali u inostranstvu?	Do 21 godinu	Od 22 do 24 godine	Od 25 do 29 godina	Preko 30 godina	Osnovne studije	Master studije
Da, jesam	1	2	1	5	2	2
Ne, ali planiram da idem	37	35	37	33	37	29
Ne, i ne planiram da idem	62	63	62	62	61	69
Ukupno	100	100	100	100	100	100

Kao što je napomenuto u uvodnom delu, dostupna literatura o međunarodnoj mobilnosti ukazuje da je jedan od najuticajnijih faktora koji utiče na mobilnost studenata upravo socijalno poreklo studenata, konkretno obrazovanje njihovih roditelja. Drugim rečima, pristup internacionalnoj mobilnosti je socijalno selektivan. Prema podacima EUROSTUDENT V istraživanja, ova činjenica je naročito vidljiva. U većini država studenti sa visokim socijalnim poreklom odnosno studenti čiji su roditelji visokoobrazovani su skloniji studiranju u inostranstvu i imaju izraženije planove za iskustvom studiranja u inostranstvu.

Grafikon 21 pokazuje uticaj obrazovanja roditelja na mobilnost studenata u Srbiji. Na osnovu dostupnih podataka, stope kako realizovanih tako i planiranih mobilnosti studenata čiji su roditelji visoko obrazovani (ISCED 5-8) približno su iste kao kod studenata čiji roditelji nisu visoko obrazovani (ISCED 0-4). Ovako balansirani odnos stopa mobilnosti prema socijalnom poreklu imaju još Jermenija i Ukrajina.

Grafikon 21: Mobilnost studenata u odnosu na stepen obrazovanja roditelja

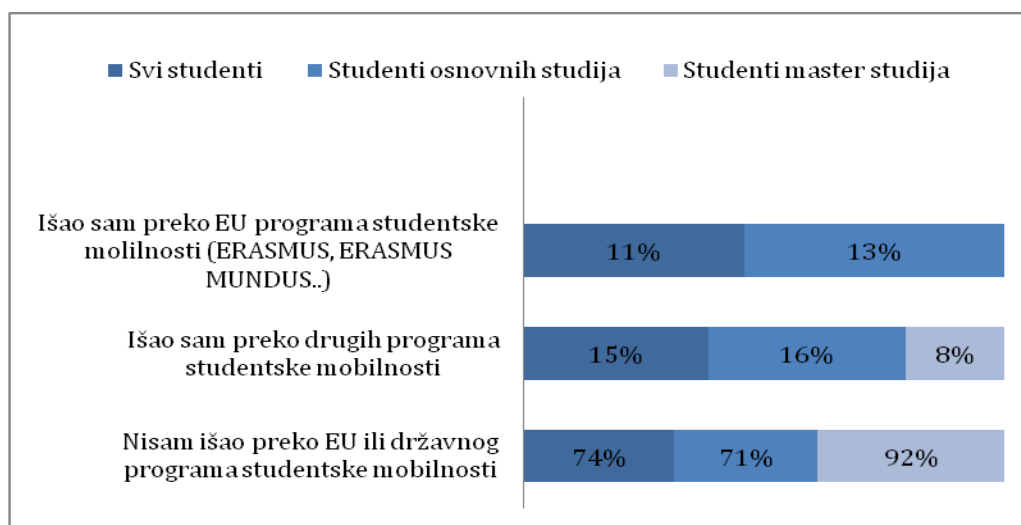


Ipak, ukoliko posmatramo vezu između mobilnosti i prosečnih mesečnih prihoda studenata, analiza je pokazala da postoji statistički značajna korelacija. Odnosno, kao što je i očekivano studenti čiji su mesečni prihodi veći, pokazuju pozitivniji stav prema međunarodnoj mobilnosti.

8.2. Programi studentske mobilnosti

Još jedna od prednosti EUROSTUDENT V istraživanja jeste i kapacitet da omogući pregled organizacije i finansiranja studijskih boravaka, kao i da odgovori na pitanje koliko su dobro studenti pripremljeni za boravak u inostranstvu. Prema dostupnim podacima EUROSTUDENT V istraživanja studenti se najčešće opredeljuju za programe mobilnosti koje realizuje Evropska unija. Kao najpopularniji program mobilnosti izdvaja se ERASMUS, sa preko 50% mobilnih studenata koji se u proseku opredeljuju za ovaj program. Situacija u Srbiji se poprilično razlikuje od navedenog podatka. Ukoliko uporedimo broj studenata čija je mobilnost zvanično podržana kroz EU ili državne programe i broj studenata koji su na sopstvenu inicijativu deo studija proveli u inostranstvu, od svih studenata koji su bili u inostranstvu na studijama, najveći procenat, čak 74%, nije išao preko organizovanog programa. Samo 11% studenata je boravilo u inostranstvu u okviru EU programa kao što su ERASMUS, ERASMUS MUNDUS itd, a 15% je koristilo neke druge programe mobilnosti. Navedeni podatak nas svrstava među države sa najvišim procentom studenata koji su samoinicijativno studirali u inostranstvu. Nijedan od anketiranih studenata master studija se nije opredelio za EU programe, dok je samo 8% koristilo pogodnosti drugih organizovanih programa. Studenti osnovnih studija su se ipak znatno više opredeljivali za organizovane programe mobilnosti.

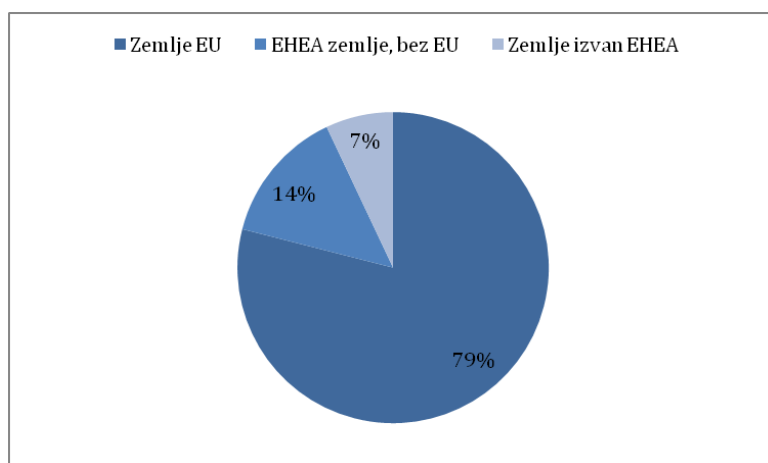
Grafikon 22: Distribucija mobilnosti studenata prema vrsti programa mobilnosti



Kada je reč o najčešćim putanjama mobilnosti tokom studiranja u inostranstvu, može se primetiti se studenti najčešće opredeljuju za zemlje Evropske unije. Tačnije, za oko 80% realizovanih mobilnosti zemlje domaćini su bile zemlje Evropske Unije. Srpski studenti su se do sad najčešće opredeljivali da deo studija provedu u Slovačkoj, Hrvatskoj, Italiji i Austriji. U proseku su provodili 5 meseci na studijskim boravcima. Od zemalja regiona, studenti iz Srbije su se najčešće školovali u Bosni i Hercegovini.

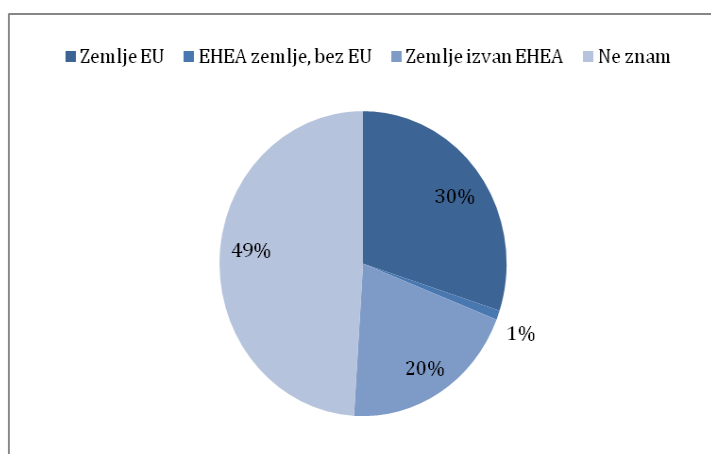
Razlike između studenata prvog i drugog nivoa studija su trenutno balansirane.

Grafikon 23: Distribucija zemalja u kojima su studenti studirali u inostranstvu



Kada su u pitanju studenti koji planiraju da provedu deo studija u inostranstvu, rezultati ukazuju da studenti još uvek nisu pripremljeni za planirane boravke. Odnosno, u grafikonu koji sledi (a koji se odnosi na putanje za planirane mobilnosti) vidimo da skoro polovina studenata koja pokazuje interes za studiranjem u inostranstvu još uvek ne zna u kojoj državi bi nastavila studiranje. Druga polovina se opredeljuje za zemlje EU i zemlje koje članice EHEA. Najpopularnije destinacije za planiranu studentsku mobilnost su Nemačka, Amerika, a odmah slede Austrija i Italija.

Grafikon 24: Distribucija zemalja u kojima bi studenti najradije studirali u inostranstvu



U cilju evaluacije fleksibilnosti o otvorenosti nacionalnih sistema prema različitim studijskim programima, studenti su upitani i o priznavanju rezultata stečenih u inostranstvu u matičnim visokoobrazovnim ustanovama. ESPB poeni su u potpunosti priznati trećini “mobilnih” studenata, dok preostali studenti nisu imali pozitivno iskustvo sa priznavanjem rezultata (Tabela 84).

Tabela 84: Priznatost sertifikata (ESPB, diplome) stečenih na studijama u inostranstvu u matičnoj visokoobrazovnoj ustanovi (u %)

Odgovor	Ukupan broj studenata	Humanističke nauke i umetnost	Inženjerstvo, mašinstvo i građevina
Da, sve je priznato	34	27	87
Da, ali delimično	24	6	6
Ne, ništa mi nije priznato	2	5	4
Ne znam (još uvek)	13	40	3
Nisam stekao/la sertifikat tokom studija u inostranstvu	27	22	0

8.3. Prepreke za studiranje u inostranstvu

Na početku poglavlja istaknut je cilj evropske obrazovne politike u vezi sa povećanjem mobilnosti u svim zemljama i svim grupama studenata. Imajući to u vidu, kao i izrazito nisku stopu realizovanih mobilnosti studenata Srbije, od suštinskog značaja je ispitati koji aspekti predstavljaju prepreke studentima za studiranje u inostranstvu.

Prema svim dosadašnjim studijama, aspekti koji argumentovano utiču na realizaciju planova o uključivanju u studijske programe akademske mobilnosti su finansijska i institucionalna podrška. Takođe, prema svim prethodnim istraživanjima najmanje studenta se suočava sa nedostatkom motivacije.

U većini evropskih zemalja, prema najnovijem EUROSTUDENT V istraživanju, očekivani dodatni finansijski troškovi predstavljaju najznačajniju prepreku koja studente udaljava od ideje da deo

studija završe u inostranstvu. U proseku 63% studenata svih zemalja je prepreku finansijske prirode okarakterisalo kao najveću. Skandinavske zemlje su jedine države gde su se kao najveće prepreke izdvojile odvajanje od porodice, dece i prijatelja i priznavanje rezultata stečenih u inostranstvu u matičnoj instituciji.

Analiza prepreka srpskih studenata predstavljena je u nastavku odvojeno za tri kategorije studenata: studente sa realizovanim boravcima u inostranstvu, studente koji pokazuju interes za studiranjem u inostranstvu i za studente koji ne planiraju studije u inostranstvu. Očekivano, najveća prepreka za studiranje u inostranstvu studenata koji su imali iskustvo mobilnosti bili su dodatni finansijski troškovi. Studenti su takođe naveli da su im velike prepreke predstavljali problem priznavanja rezultata studiranja i ishoda učenja stečenih u inostranstvu po povratku u zemlju. Ovaj rezultat je u saglasnosti sa podatkom koji je naveden u vezi za priznatim ESPB gde su samo jednoj trećini studenata priznati svi rezultati. Sa druge strane, najmanje prepreke za odlazak na studijski boravak su im predstavljale niske ocene na studijama, poznavanje jezika kao i nedostatak motivacije.

Tabela 85: Nivo i vrsta prepreka za studije u inostranstvu prema studentima koji su realizovali studijske boravke u inostranstvu (u %)

Vrsta prepreke	Velika prepreka	2 -	3 -	4 -	Nije prepreka uopšte
Poznavanje jezika	1,8	8,8	28,1	19,3	42,1
Nedostatak informacija o studiranju u inostranstvu	0,1	15,4	42,3	15,4	26,9
Odvajanje od partnera, dece, prijatelja	14,5	21,8	23,6	10,9	29,1
Dodatni finansijski troškovi	28,1	21,1	24,6	14	12,3
Gubitak plaćenog posla	17,9	16,1	12,5	1,8	51,8
Nedostatak motivacije	13,7	19,6	15,7	11,8	39,2
Niska korisnost za studije u zemlji	18,2	5,5	30,9	25,5	20
Teško povezivanje studija u inostranstvu sa sadržajem mog studijskog programa u zemlji,	7,3	10,9	38,2	16,4	27,3
Problem priznavanja rezultata stečenih u inostranstvu po povratku u zemlju	21,1	22,8	21,1	15,8	19,3
Problemi nabavljanja dokumentacije	3,6	19,6	46,4	10,7	19,6
Niske ocene na studijama	1,8	1,8	45,5	10,9	40
Ograničen broj raspoloživih mesta u željenoj instituciji ili željenom studijskom programu u inostranstvu	3,6	26,8	44,6	16,1	8,9

Naredna tabela predstavlja rezultate analize prepreka koje vide studenti koji nisu iskusili studijske boravke u inostranstvu, ali planiraju da ih realizuju. Veoma slični rezultati, ali znatno

optimističniji prema frekvencijama dobijeni su analizom odgovora ovih studenata. Kao najveće prepreke izdvajaju se dodatni finansijski troškovi, odvajanje od porodice kao i priznavanje rezultata. Takođe, kako prepreka izdvajaju se i administrativne prepreke odnosno potencijalni problemi nabavljanja dokumentacije za putovanje (viza, boravišna dozvola). Sa druge strane, studenti su najmanje zabrinuti gubitkom plaćenog posla, nedostatka motivacije i poznavanja jezika, niske korisnosti za studije u zemlji kao i zbog niskih ocena na studijama.

Tabela 86: Nivo i vrsta prepreka za studije u inostranstvu prema studentima koji nisu realizovali studijske boravke u inostranstvu ali planiraju da ih realizuju (u %)

Vrsta prepreke	Velika prepreka	2 -	3 -	4 -	Nije prepreka uopšte
Poznavanje jezika	5,5	10,9	24,0	25,0	34,5
Nedostatak informacija o studiranju u inostranstvu	9,0	19,5	35,6	21,0	14,9
Odvajanje od partnera, dece, prijatelja	14,1	15,4	24,3	18,1	28,2
Dodatni finansijski troškovi	26,4	31,3	25,8	7,9	8,6
Gubitak plaćenog posla	5,8	3,3	8,8	7,3	74,8
Nedostatak motivacije	3,0	4,2	18,5	15,4	58,9
Niska korisnost za studije u zemlji	6,0	7,7	27,5	15,3	43,5
Teško povezivanje studija u inostranstvu sa sadržajem mog studijskog programa u zemlji	7,3	13,3	30,2	22,0	27,2
Problem priznavanja rezultata stečenih u inostranstvu po povratku u zemlju	13,0	15,0	28,4	16,5	27,0
Problemi nabavljanja dokumentacije	10,1	16,0	29,4	20,1	24,3
Niske ocene na studijama	3,0	8,2	20,7	23,4	44,7
Ograničen broj raspoloživih mesta u željenoj instituciji ili željenom studijskom programu u inostranstvu	8,3	20,7	34,9	19,3	16,7

Zanimljiv rezultat je da isti aspekti upravo i odvrćaju studente od studija nastave u inostranstvu. Odnosno, studenti koji ne planiraju studije u inostranstvu kao najveću prepreku vide dodatne finansijske troškove. Takođe navode i odvajanje od porodice i prijatelja. Kao najmanja prepreka se navodi gubitak plaćenog posla i niske ocene na studijama i nedostatak motivacije.

Tabela 87: Nivo i vrsta prepreka za studije u inostranstvu prema studentima koji nisu imali iskustva sa studijama u inostranstvu i ne planiraju da idu (u %)

Vrsta prepreke	Velika prepreka	2 -	3 -	4 -	Nije prepreka uopšte
Poznavanje jezika	10,6	15,6	25,8	18,8	29,1
Nedostatak informacija o studiranju u inostranstvu	10,7	19,8	30,1	21,1	18,4
Odvajanje od partnera, dece, prijatelja	26,8	20,1	19,3	14,2	19,6
Dodatni finansijski troškovi	41,2	24,7	18,6	7,1	8,3
Gubitak plaćenog posla	9,0	7,0	10,0	9,4	64,6
Nedostatak motivacije	8,4	11,2	27,6	18,4	34,4
Niska korisnost za studije u zemlji	7,2	6,9	35,0	18,0	32,9
Teško povezivanje studija u inostranstvu sa sadržajem mog studijskog programa u zemlji	8,8	15,5	28,8	19,5	27,5
Problem priznavanja rezultata stečenih u inostranstvu po povratku u zemlju	11,7	15,0	27,5	19,3	26,5
Problemi nabavljanja dokumentacije	11,3	16,8	26,6	19,2	26,1
Niske ocene na studijama	5,4	9,7	26,0	18,4	40,6
Ograničen broj raspoloživih mesta u željenoj instituciji ili željenom studijskom programu u inostranstvu	8,2	14,6	37,0	16,4	23,8

Očekivano i u skladu sa rezultatima svih prethodnih istraživanja, kao najveću prepreku sve tri grupe studenata vide u dodatnim finansijskim troškovima. Takođe, sve tri grupe studenata ne vide poznavanje jezika i nedostatak motivacije kao potencijalnu prepreku.

8.4. *Kratkoročna mobilnost*

Osim pitanja koja su se odnosila na završene regularne studijske kurseve u inostranstvu, studenti su odgovarali na pitanja o iskustvu u inostranstvu vezanom za aktivnosti koje su povezane sa studijama kao što su kursevi stranih jezika, letnje škole, prakse itd. Kada je reč o studentskim aktivnostima u inostranstvu koje su povezane sa njihovim studijama čak 85% studenata nije imalo nijednu aktivnost tog tipa. 6% studenata je imalo iskustva sa nekom drugom aktivnošću koja nije nijedna od navedenih. Ostatak je skoro podjednako raspodeljen po ostalim ponuđenim aktivnostima.

Od svih vrsta kratkoročne mobilnosti (i ponuđenih aktivnosti), među studentima u Srbiji najzastupljenija je studijska poseta inostranstvu. Detaljan prikaz dat je u Tabela 88 koja prikazuje podatke za sve ispitane studente kao i za studente osnovnih i master studija. Na osnovu prikazanih podataka se može zaključiti da su studenti master studija najviše imali

iskustva sa studijskim posetama i praksama. Takođe, svi ispitanici su bili u zemljama EU i samo 6% je steklo ESPB na studijskoj aktivnosti.

Tabela 88: Vrsta kratkoročne mobilnosti u odnosu na nivo studija (u %)

Vrsta kratkoročne mobilnosti	Svi studenti	Osnovne studije	Master studije
Istraživački rad/studijska poseta	3	3	5
Praksa/zaposlenje	2	1	5
Letnja/zimska škola	2	2	2
Kurs jezika	2	2	3
Drugo	6	6	6
Bez aktivnosti	85	87	79

8.5. Poznavanje stranih jezika

Za kraj pregleda rezultata o mobilnosti predstavljeni su rezultati vezani za poznavanje stranih jezika, što je posebno važno jer u prethodno prikazanoj analizi prepreka, nijedna grupa studenata nije navela nepoznavanje stranih jezika kao važnu prepreku za studiranje u inostranstvu. Procenat studenata koji smatraju da dobro govore dva strana jezika veoma varira po zemljama koje su učestvovala u ispitivanju. Srbija se sa manje od polovine ispitanih studenata koji smatraju da imaju dobro poznavanje iz dva strana jezika svrstala u grupu zemalja sa najvišim procentom studenata koji znaju najmanje 2 strana jezika. Kada je reč o konkretnim stranim jezicima, najviše studenata govori engleski jezik, a potom je najzastupljenije poznavanje nemačkog i francuskog jezika. Kada je reč o jeziku na kom se realizuje nastava, 98.7% ispitanih studenata nastavu sluša na srpskom jeziku, dok samo 1.9% ispitanih studenata pohađa nastavu koja se realizuje na engleskom.

Rezime

Socio-ekonomski i demografski profil studenata

U Srbiji postoji visok stepen nejednakosti u pristupu visokom obrazovanju usled socio-kulturnih i ekonomskih faktora - studenti čiji roditelji obavljaju jednostavna zanimanja imaju znatno manje šanse da pristupe visokom obrazovanju, a najveći broj roditelja studenata koji su učestvovali u istraživanju ima završenu srednju školu.

Udeo studenata prema polu, takođe, nije jednako distribuiran - udeo studenata ženskog pola je veći od studenata muškog pola. Ta razlika je na osnovnim studijama jedna od najmanjih u Evropi, dok na nivou master studija ona raste u korist studentkinja.

Ukupan broj studenata roditelja je oko 4% i oni su manje zadovoljni u odnosu na ostale studente, osećaju veće finansijske teškoće, a prag kada počinju ozbiljne finansijske teškoće je dolazak na svet drugog deteta.

Najveći procenat studenata živi sa drugim osobama, veoma malo ih živi samostalno, i u tom domenu među studentima osnovnih i master studija nema većih razlika.

Prema polu, u studentskoj populaciji procenat studenata ženskog pola sa nekom vrstom hendikepa je nešto veća u odnosu na muškarce, što je približno slično statističkim podacima koji se odnose na celu populaciju u Srbiji i procenat osoba sa invaliditetom.

Hronične bolesti, psihički poremećaji ili druge vrste zdravstvenih problema u Srbiji predstavljaju ograničavajući faktor kada je u pitanju studiranje – gotovo jedna četvrtina studenata sa nekom vrstom hendikepa vidi svoj hendikep kao veliku prepreku za studiranje. Studenti sa značajnim zdravstvenim problemima u većoj meri se obraćaju za savet i podršku nego njihove kolege koji te probleme nemaju. Ogromna većina studenata koji imaju neku vrstu hendikepa smatra da je institucionalna podrška tokom studija mala, a studenti sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima su više nezadovoljni odnosom administracije na visokoobrazovnim ustanovama prema njima. Iznenađujuće, podaci ukazuju da ova grupa studenata smatra da su infrastruktura i oprema visokoškolskih ustanova zadovoljavajuće. Ipak, ne postoji značajna razlika između ove grupe studenata i studenata koji nemaju niti jednu vrstu hendikepa kada je u pitanju odluka o nastavku studiranja, s tim što grupa koja ima zdravstvenih problema i ograničenja nastavlja svoje studije kasnije.

Najmanje problema tokom studiranja imaju studenti sa hroničnim zdravstvenim problemima, dok se kao najveća prepreka u studiranju javljaju problemi se mentalnim zdravljem i poteškoćama u kretanju. Najviše finansijskih teškoća osećaju studenti sa hroničnim zdravstvenim problemima ili ograničenjima.

Obrazovanje pre studija

Učenici koji su završili gimnazije u većoj meri upisuju fakultete, ali je visoko obrazovanje u Srbiji veoma dostupno i učenicima srednjih stručnih škola.

Studenti čiji barem jedan roditelj ima visoko obrazovanje u većoj meri su pohađali gimnazije, dok učenici čiji nijedan roditelj nema visoko obrazovanje imaju tendenciju da u većoj meri pohađaju stručne škole.

Studenti čija se oba roditelja bave manuelnim zanimanjima u većem broju su pohađali srednje stručne škole, odnosno podaci o obrazovanju i zanimanju roditelja ukazuju na to da su studenti nižeg socio-ekonomskog statusa u većoj meri pohađali srednje stručne škole.

Ipak, prethodno obrazovanje studenata ne utiče na intenzitet njihovog studiranja.

Studenti koji su pohađali srednje stručne škole u znatno većoj meri finansiraju svoj život i školovanje od posla koji rade i u većoj meri koriste javne izvore prihoda kao dominantne izvore finansiranja u odnosu na učenike koji su pohađali gimnaziju. U kombinaciji sa podacima o socio-ekonomskom statusu ovih studenata, može se zaključiti da su ovi studenti u situaciji da moraju da rade da bi finansirali svoje obrazovanje.

Učenici srednjih stručnih škola više upisuju visokoškolske ustanove čiji se studijski programi bave obrazovanjem, humanističkim naukama, inženjerstvom, mašinstvom i građevinom, a manje upisuju visokoškolske ustanove čiji se studijski programi bave medicinom i srodnim oblastima, društvenim naukama, pravom i ekonomijom.

Skoro 93% studenata je završilo srednju školu u Srbiji, a visokoobrazovne ustanove u Srbiji su privlačne studentima koji nemaju jezičku barijeru.

Najprivlačniji studijski programi za internacionalne studente su programi u oblasti humanističkih nauka i umetnosti, uslužnih delatnosti, medicine i srodnim oblastima, a internacionalni studenti i studenti iz Srbije se ne razlikuju po intenzitetu studiranja, niti se statistički značajno razlikuju po dominantnom izvoru prihoda kojim se izdržavaju i finansiraju svoje školovanje.

Za veliku većinu studenata prođe manje od godinu dana od trenutka kada su završili srednju školu i upisali se na visokoobrazovnu ustanovu. Pauzu između jedne i dve godine je napravilo oko 8% studenata, dok je pauzu dužu od dve godine napravilo oko 7% studenata. Studenti iz porodica nižeg obrazovnog statusa češće odlažu upis visokoobrazovne ustanove. Takođe, studenti visokih škola strukovnih studija u većoj meri prave dužu pauzu između završetka srednje škole i upisa na visokoobrazovnu ustanovu, ali u odnosu na one koji upisuju fakultete, imaju više radnog iskustva pre upisa visokoškolske ustanove.

Nakon upisa, gotovo jedan od 10 studenata napravi prekid u studiranju koji je duži od jedne godine. Sa druge strane, 4% studenata napravi pauzu dužu od jedne godine između dva nivoa studija, odnosno nakon sticanja prve diplome i nastavka studija.

Zanimljiv je dobijeni podatak da odlaganje studija ne utiče na kasniji intenzitet studiranja.

Odlaganju upisa u visokoobrazovne ustanove skloniji su studenti koji žele da se bave uslužnim delatnostima i obrazovanjem, a manje su skloni oni koji studiraju obrazovne profile koji su povezani sa poljoprivredom, prirodnim naukama, medicinom i njoj srodnim oblastima. Studenti koji se samostalno finansiraju, kao i studenti koji imaju druge izvore prihoda, u znatno većoj meri odlažu upis na visokoobrazovne ustanove.

U grupu studenata koji u većoj meri prekidaju studije u periodu koji je duži od jedne godine, u većoj meri spadaju studenti čiji barem jedan roditelj ima visoko obrazovanje i čiji se barem jedan roditelj bavi nemanuelnim zanimanjem.

Studenti koji pohađaju visokoobrazovne ustanove čiji se studijski programi bave obrazovanjem u većoj meri prekidaju svoje studiranje na duže od godinu dana, što se odnosi i na studente visokoobrazovnih ustanova koje se bave humanističkim naukama i umetnošću, kao i uslužnim delatnostima. Manje pauziraju studenti prirodnih nauka i poljoprivrede.

Studenti visokih škola u većoj meri prekidaju studiranje nego studenti univerziteta, a studenti koji odvajaju manje vremena za svoje studijske obaveze u većoj meri su skloni da naprave pauzu u studiranju koja je duža od godinu dana. Takođe, prekid duži od jedne godine između dva nivoa studija najčešće prave studenti koji se samostalno finansiraju tokom studija.

Kada se uporedi odlazak na master studije u zavisnosti od srednjoškolskog obrazovanja studenata, može se zaključiti da se i studenti koji su završili srednje stručne škole i oni koji su pohađali gimnazije u podjednako meri opredeljuju za upis na master studije, a obrazovanje roditelja studenata ne utiče na odlaganje upisivanja master studija. Međutim, tranzicija na viši nivo studija povezana je sa zanimanjem roditelja. Pauzu između osnovnih i master studija češće prave deca roditelja koji se bave nemanuelnim zanimanjima.

Pauze između dva nivoa studija su manje skloni da prave studenti prirodnih nauka, medicine i srodnih oblasti i poljoprivrede, za razliku od studenata uslužnih delatnosti, inženjerstva, mašinstva i građevine.

Velika većina studenata nije imala nikakvo radno iskustvo pre nego upisa na visokoškolsku ustanovu. Obrazovanje roditelja ne utiče na prethodno radno iskustvo, dok studenti čiji se roditelji bavi nemanuelnim zanimanjima imaju više radnog iskustva pre upisa fakulteta/visoke škole. Studenti koji su imali radno iskustvo pre upisa visokoobrazovne ustanove su istovremeno i studenti koji su za vreme studija dominantno koristili sopstvene izvore prihoda.

Radno iskustvo pre upisivanja fakulteta je više nego dvostruko kod studenata visokih škola u odnosu na studente fakulteta, a studenti koji su radili pre upisa na fakultet nastavljaju da se radno angažuju i za vreme studija. U odnosu na zanimanje roditelja, deca roditelja koji obavljaju nemanuelna zanimanja su u većem procentu na budžetu u odnosu na decu roditelja koji obavljaju manuelna zanimanja.

Tok studija, zadovoljstvo studiranjem i planovi nakon studija

Izvestan broj studenata koji imaju samofinansirajući status mora da radi kako bi finansirali studije, ali u odnosu na intenzitet studiranja između budžetskih i samofinansirajućih studenata nema značajne razlike.

Izvan dva najveća univerzitetska centra (Beograd i Novi Sad) studira svega 28% studenata. Studenti visokoobrazovanih roditelja i studenti roditelja čije zanimanje spada u grupu nemanuelnih zanimanja u većem procentu studiraju u Beogradu i Novom Sadu, u odnosu na decu roditelja koji nemaju visoko obrazovanje ili obavljaju manuelna zanimanja. Deca roditelja koji se bave nemanuelnim zanimanjima u većoj meri upisuju društvene nauke, ekonomiju i

pravo, dok deca roditelja koji se bave manuelnim zanimanjima u većoj meri upisuju studijske programe iz oblasti obrazovanja, poljoprivrede, mašinstva, elektrotehnike i drugih inženjerskih nauka. Studentkinja ima više u društvenim naukama, obrazovanju i medicini dok su studenti značajno zastupljeniji u inženjerskim naukama.

Studenti su najzadovoljniji odnosom zaposlenih u nastavi, dok su najnezadovoljniji organizacijom kurseva i mogućnošću izbora većeg broja kurseva. Po opremljenosti fakulteta rezultati su iznad proseka, dok se po oceni kvaliteta predavanja rezultati nalaze ispod proseka u odnosu na prosek EUROSTUDENT država.

Najzadovoljniji su studenti koji studiraju studijske programe iz oblasti usluga, a kvalitet predavanja, organizacija studija i raspored predavanja, opremljenost fakulteta najlošije su ocenili studenti prirodnih nauka. Studenti medicinskih nauka najnezadovoljniji su mogućnošću izbora velikog broja kurseva i odnosom zaposlenih u nastavi prema studentima.

Oko jedne desetine studenata izjavilo je da ne želi da nastavi studije, a preko polovine studenata želi da nastavi studije jednu ili više godina nakon završetka studijskog programa. Želja za nastavkom studija značajno je prisutnija kod studenata koji imaju visok intenzitet trenutnih studija i kod studenata koji se primarno finansiraju iz javnih izvora finansiranja.

Planovi vezani za nastavak studija nisu u vezi sa obrazovanjem roditelja studenata niti postoji značajna povezanost sa tipom zanimanja roditelja.

Rezultati pokazuju da studenti značajno bolje ocenjuju mogućnost zaposlenja izvan granica Srbije, u odnosu na mogućnosti u Srbiji. Studenti se u svojim ocenama razlikuju u odnosu na studijski program koji su završili, pa tako, procenu najboljih šansi za zaposlenje u državi daju budući inženjeri, studenti poljoprivrede, studenti medicine i prirodnih nauka.

Uslovi studentskog života

Studenti ne doprinose u značajnoj meri sopstvenom ekonomskom statusu i na delu je direktna reprodukcija statusa roditelja.

Po sopstvenoj proceni nešto manje od 10% studenata nema nimalo finansijskih poteškoća, dok gotovo isto toliko studenata smatra da ima veoma velike finansijske poteškoća. Najveće finansijske poteškoće prijavili su studenti koji primarno zavise od sopstvenih izvora prihoda.

Ozbiljne finansijske poteškoće u najvećoj meri prijavljuju studenti koji studiraju studijske programe u oblasti obrazovanja i prirodnih nauka, dok najmanje finansijske poteškoće prijavljuju studenti koji studiraju programe u oblasti usluga.

Gotovo polovina studenata živi sa roditeljima, dok nešto više od jedne petine živi samostalno. Studenti roditelja koji imaju završeno visoko obrazovanje češće žive sa roditeljima, a značajno ređe sa drugima. Istovremeno, studenti koji finansijski primarno zavise od javne podrške gotovo dva puta češće žive sa drugim ljudima, u odnosu na studente koji finansijski primarno zavise od porodice i više od tri puta češće u odnosu na studente koji zavise od sopstvenih prihoda.

Više od 80% studenata je (veoma) zadovoljno uslovima smeštaja pri čemu su najzadovoljniji studenti koji žive sa roditeljima, a procenat zadovoljnih studenata je značajno manji među studentima koji žive u studentskom domu.

Troškovi života najniži su za studente koji žive sa roditeljima i rastu sa porastom godina starosti studenata. Najviše troškove života imaju studenti koji zavise od sopstvenih prihoda.

Studenti koji sami finansiraju studije kao i studenti visokih škola, imaju više troškove studiranja.

Zaposlenje

Uočava se da je procenat studenata koji su zaposleni podjednak bez obzira da li studenti žive sa roditeljima ili samostalno.

Zaposleno je manje od 25% studenata, a udeo zaposlenih studenata je niži među studentima čiji roditelji nemaju visoko obrazovanje. Usled visokih stopa nezaposlenosti mladih u zemljama i regionu, rad predstavlja u većoj meri privilegiju koja nije dostupna svima.

Velika većina studenata finansijski zavisi od roditelja tokom studija, dok je procenat studenata koji dominantno sami sebe finansiraju oko 5%.

Najveći procenti studenata koji rade nalaze se u grupama sa najnižim i najvišim socio-ekonomskim statusom, a najviše rade studenti iz oblasti obrazovanja, prirodnih nauka, inženjeringa i medicine, s tim da studenti društveno-humanističkih nauka u najvećoj meri imaju povremeno zaposlenje.

Najmanje relativno učešće zaposlenih studenata po nivoima je zabeleženo kod studenata osnovnih studija.

Broj onih koji su nezadovoljni opterećenjem na studijama je izuzetno veliki.

U odnosu na trenutni status na studijama i to da li su obavljali neki plaćeni posao tokom semestra, ne postoji bitna razlika između samofinansirajućih i budžetskih studenata.

U grupi zaposlenih studenata najveći je broj onih koji sebe primarno smatraju studentima.

Samo trećina studenata radi posao na kojem može da stekne odgovarajuće iskustvo koje je u vezi sa njihovim studijskim programom.

Međunarodna mobilnost

Samo 2% ispitanih studenata je imalo iskustva sa privremenim studiranjem u inostranstvu, a realizovane stope mobilnosti za studente osnovnih studija i studente master studija približno iste. Ipak, postoji izrazito visok procenat studenata koji nameravaju da deo studija provedu u inostranstvu.

Studenti visokih škola strukovnih studija su imali više iskustva sa studiranjem u inostranstvu ali 37% univerzitetskih studenata ima pozitivan stav prema mobilnosti i planira da deo studija provede u inostranstvu, za razliku od studenata visokih škola kojih je 29%.

Kao neznačajan faktor predviđanja mobilnosti, pokazao se način finansiranja studija.

Najpozitivniji stav prema mobilnosti imaju studenti iz oblasti prirodnih nauka, matematike i informatike, kao i studenati iz oblasti obrazovanja.

Studenti osnovnih studija u većoj meri planiraju studije u inostranstvu u odnosu na studente master studija, ali su studenti koji imaju preko 30 godina najmobilniji.

Studenti čiji su mesečni prihodi veći, pokazuju pozitivniji stav prema međunarodnoj mobilnosti.

Srbija je među državama sa najvišim procentom studenata koji su samoinicijativno studirali u inostranstvu, dok je veoma mali procenat koristio pogodnosti organizovanih programa. Studenti su se do sad najčešće opredeljivali da deo studija provedu u Slovačkoj, Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Italiji i Austriji provodeći tamo, u proseku, 5 meseci.

Kao najveću prepreku za studiranje u inostranstvu sve grupe studenata (oni koji imaju iskustvo sa međunarodnom mobilnošću, studenti koji nisu imali iskustva sa studiranjem u inostranstvu ali ga planiraju, i studenti koji nisu imali iskustva sa studiranjem u inostranstvu i ne planiraju odlazak) vide u dodatnim finansijskim troškovima. Takođe, sve tri grupe studenata ne vide poznavanje jezika i nedostatak motivacije kao potencijalnu prepreku.

Najzastupljenija vrsta kratkoročne mobilnosti je studijska poseta inostranstvu.

Literatura

- Akcioni plan za sprovođenje Strategije razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine. Dostupno na: <http://mpn.gov.rs/dokumenta-i-propisi/dokumenta/1747-akcioni-plan-za-sprovođenje-strategije-razvoja-obrazovanja-u-srbiji-do-2020-godine> (posećeno 11.04.2015.)
- Babin, M., Pantić, N., & Vukasović, M. (2009). *Reprodukcija socijalnih nejednakosti kroz obrazovne tranzicije* u Marković, J. (Ur.), Analiza karakteristika siromaštva u Srbiji (str. 25-45). Beograd: Tim za socijalno uključivanje i smanjenje siromaštva, Vlada Republike Srbije.
- Baucal, A. (2012). *Ključne kompetencije mladih u Srbiji u PISA 2009 ogledalu*. Beograd: Institut za psihologiju, Filozofski fakultet u Beogradu.
- Bourdieu, P., & Passeron, J. C. (1977/1990). *Reproduction in education, society and culture*. London, UK: Sage.
- Čekić Marković, J. i Jokić, T. (2015). *Studentski standard u svetlu PISA rezultata* u Radišić, J. i Buđevac, N. (Ur.), Sekundarne analize istraživačkih nalaza u svetlu novih obrazovnih politika (str. 45-59). Beograd: Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i Društvo istraživača u obrazovanju u Srbiji.
- European Commission (2010). *Europe 2020: A strategy for smart, sustainable and inclusive growth*, Brussels: European Commission.
- Hauschildt K., Gwosc C., Netz N., Mishra S. (2015) *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe Synopsis of Indicators EUROSTUDENT V 2012-2015*. Dostupno na: http://www.EUROSTUDENT.eu/download_files/documents/EVSynopsisofIndicators.pdf (posećeno 01.05.2015.)
- Lažetić P., Živadinović I., Jarić I., Radonjić, O. (2014). *Od studenta do (ne)zaposlenog stručnjaka: pregled rezultata istraživanja o diplomiranim studentima u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori u okviru CONGRAD TEMPUS projekta*. Kragujevac: Univerzitet u Kragujevcu.
- Lynch, K. & Baker, J. (2005). *Equality in education: an equality of condition perspective*. Dostupno na: <http://researchrepository.ucd.ie/bitstream/handle/10197/2035/Lynch%20and%20Baker%20%282005%29%20Equality%20in%20Education%20%28pre-print%29.pdf?sequence=1> (posećeno 21.4.1014.)
- Leuven and Louvain-la-Neuve Communiqué (2009). *The Bologna Process 2020 - The European Higher Education Area in the new decade Communiqué of the Conference of European Ministers Responsible for Higher Education*, Leuven and Louvain-la-Neuve, 28-29 April 2009. Dostupno na <http://www.ehea.info/article-details.aspx?ArticleId=43>
- Pavlović-Babić, D. & Baucal, A. (2009). *Kvalitet i pravednost obrazovanja u Srbiji: obrazovne šanse siromašnih*. Beograd: Institut za psihologiju
- Regional Cooperation Council (2013). *South East Europe 2020 Strategy: Jobs and Prosperity in a European Perspective*, Sarajevo: Regional Cooperation Council.

- Republički zavod za statistiku (2013). Rezultati popisa stanovništva 2011. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Republički zavod za statistiku (2014a). Srednjoškolsko obrazovanje u Republici Srbiji Republički Zavod za Statistiku, Beograd. Dostupno na: <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/39/07/SB-579-Obrazovanje.pdf> (posećeno 01.05.2015.)
- Republički zavod za statistiku (2014b). Statistički godišnjak Republike Srbije. Republički Zavod za Statistiku, Beograd. Dostupno na: <http://pod2.stat.gov.rs/ObjavljenePublikacije/God/SGS2014.pdf> (posećeno 01.05.2015.)
- Republički zavod za statistiku Republike Srbije (2014c). 2013 Anketa o radnoj snazi. Beograd: Republički zavod za statistiku Republike Srbije. Dostupno na: http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/repository/documents/00/01/35/43/SB-578_ARS_2013-SAJT.pdf
- Republički zavod za statistiku (2015). Saopštenje broj 022, 30.1.2015. Beograd: Republički zavod za statistiku.
- Sirin, S. R. (2005). Socioeconomic status and academic achievement: A meta-analytic review of research. *Review of Educational Research*, 75(3), 417-453.
- *Strategija razvoja obrazovanja u Srbiji do 2020. godine*, „Službeni glasnik Republike Srbije“ br. 107/2012.
- *Socijalna dimenzija visokog obrazovanja u Srbiji: Studija zatečenog stanja. (2012)*. Dostupno na <http://www.equied.ni.ac.rs/en/dokumenti/viewcategory/4-publikacije.html> (posećeno 05.05.2015.)
- Vukasović, M. (2007). *Higher Education and Social Stratification in Serbia 1990-2005*. University of Aveiro, Master thesis
- Zakon o visokom obrazovanju Republike Srbije (2005). Službeni glasnik Republike Srbije, 76/2005, 100/2007 - autentično tumačenje, 97/2008, 44/2010, 93/2012, 89/2013, 99/2014)
- Zakon o učeničkom i studentskom standardu, 2010, Službeni glasnik Republike Srbije, 18/10
- Živadinović, I. i Čekić Marković, J. (2015). *Mere izjednačavanja šansi u visokom obrazovanju – analiza i preporuke u Gorana Đorić* (Ur.), Socijalna dimenzija visokog obrazovanja (str. 79-99). Dostupno na: <http://www.equied.ni.ac.rs/en/vesti/279-final-study-equal-access-to-higher-education-has-been-published.html> (posećeno 17.08.2015.)

Aneks 1. EUROSTUDENT upitnik

EUROSTUDENT V Upitnik

Verzija na srpskom jeziku

Socijalna dimenzija studiranja u Srbiji

Dragi kolega/ Draga kolegice,

Pred Vama je upitnik koji ima za cilj da visokoškolskim ustanovama u Srbiji pruži jasniju sliku u kakvom su položaju naši studenti, kako žive, u kakvoj su finansijskoj situaciji, koji su njihovi planovi za budućnost i koliko su prostorno pokretljivi, kao i da ove podatke uporedi sa drugim zemljama Evrope.

Podaci koje ćete pružiti u ovom istraživanju biće korišćeni isključivo u istraživačke svrhe. Vaša anonimnost je zagarantovana.

Molimo Vas da odgovarate iskreno.

Molimo Vas da pažljivo pročitate uputstvo za svako pitanje jer se načini odgovaranja na različita pitanja razlikuju.

Hvala Vam na učešću u istraživanju!

potpis anketara

Popunjava anketar:

Naziv fakulteta/visoke škole: _____

Naziv Univerziteta: _____

Grad u kome se nalazi fakultet/visoka škola _____

1. Socio-demografski podaci

1.1. Kada ste rođeni?

Molimo Vas da navedete mesec i godinu rođenja.

Mesec _____ Godina _____

1.2. Kog ste pola?

1. Muškog
2. Ženskog

1.3. U kojoj državi ste Vi i Vaši roditelji rođeni?

Molimo Vas da uzmete u obzir **trenutne** nacionalne granice.

	Država (upisati)	Ne znam (označiti)
Vi	_____	<input type="checkbox"/>
Vaša majka	_____	<input type="checkbox"/>
Vaš otac	_____	<input type="checkbox"/>

1.4. Koji su najviši stepen obrazovanja završili Vaši roditelji?

	Otac	Majka
Nezavršena osnovna škola	1	1
Osnovna škola	2	2
Srednja stručna škola - trogodišnji profil	3	3
Srednja stručna škola - četvorogodišnji profil	4	4
Srednja škola - gimnazija	5	5
Visoka/viša škola	6	6
Fakultet	6	6
Magistarske/master studije	7	7
Doktorske akademske studije	8	8
Ne znam	9	9

1.5. Koje je trenutno ili poslednje zanimanje koje su imali Vaši roditelji?

	Otac	Majka
Rukovodilac (direktor), funkcioner ili zakonodavac (npr. viši funkcioner, direktor velikog preduzeća, hotela)	1	1
Stručnjak ili umetnik (npr. lekar, nastavnik, finansijski stručnjak, pravnik, bibliotekar, književnik, pevač, slikar, trener, glumac)	2	2
Inženjer, stručni saradnik ili tehničar (npr. mašinski inženjer, medicinski tehničar, agent osiguranja)	3	3
Administrativni službenik (npr. administrativni sekretar, blagajnik, knjigovođa)	4	4
Uslužna ili trgovačka zanimanja (npr. kuvar, konobar, kasir, ulični ili pijačni prodavac, radnik u obezbeđenju)	5	5
Poljoprivrednik, šumar, ribar ili srodna zanimanja (npr. uzgajivač riba, zemljoradnik za sopstvene potrebe, tržišno orijentisani zemljoradnik, lovac)	6	6
Zanatlija ili srodna zanimanja (npr. limar, moler, štampar, instalater, proizvođač odeće, kovač, stolar)	7	7
Rukovalac mašinama i lipostronjenjima, monter ili vozač (npr. monter proizvoda, mašinoviđa, vozač, brodska posada)	8	8
Jednostavna zanimanja (npr. čistač, poljoprivredni radnik na tuđem imanju, zanimanja na uklanjanju otpada)	9	9
Vojna zanimanja (npr. oficir, podoficir)	10	10
Ne znam	11	11
Nije bio aktivan/a na tržištu rada (nije imao/la i nije tražio/la posao, npr. student, domaćica, izdržavano lice itd.)	12	12

1.6. Kakvo je Vaše znanje jezika (pisano i usmeno)?

	Maternji jezik (označite odgovarajuću kućicu)	Ne znam jezik					Veoma dobro				
		1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Srpski	<input type="checkbox"/>										
Engleski	<input type="checkbox"/>										
Mađarski	<input type="checkbox"/>										
Nemački	<input type="checkbox"/>										
Francuski	<input type="checkbox"/>										
Ruski	<input type="checkbox"/>										
Španski	<input type="checkbox"/>										
Drugi _____ (navesti naziv jezika)	<input type="checkbox"/>										

1.7. Da li imate dece?

Ukoliko imate molimo Vas da navedete koliko.

Ne

Da imam _____ dece (upisati broj dece)

Ukoliko nemate dece pređite na pitanje 1.9.

1.8. Koliko je staro vaše najmlađe dete?

_____ godina starosti

1.9. Molimo Vas da navedete da li imate neku vrstu hendikepa, hroničnih zdravstvenih problema ili ograničenja u funkcionisanju.

Možete zaokružiti više odgovora.

1. Da, hroničnu bolest
2. Da, probleme sa mentalnim zdravljem
3. Da, poteškoće u kretanju
4. Da, senzorna oštećenja (npr. problem sa vidom ili sluhom)
5. Da, problem u učenju (npr. ADHD, Disleksija)
6. Da, druge hronične zdravstvene probleme
7. Ne

Ako ste odgovorili sa NE, pređite na pitanje 1.12.

1.10. U kojoj meri je Vaš hendikep prepreka Vašim studijama?

Nije prepreka uopšte 1 2 3 4 5 Velika je prepreka

1.11. U kojoj meri dobijate institucionalnu podršku u vezi sa Vašim hendikepom tokom studija (npr. od države, fakulteta, itd.)?

Uopšte ne dobijam 1 2 3 4 5 Dobijam veliku podršku 0 Nemam potrebu/ne želim podršku

1.12. Za neke ljude se smatra da imaju visok društveni status dok se za neke smatra da imaju nizak društveni status. Uzimajući u obzir Vaš porodičnu situaciju, gde biste uvrstili vaše roditelje/staratelje na desetostepenoj skali na kojoj 10 predstavlja visok društveni status a 1 nizak društveni status?

1 2 3 4 5 6 7 8 9 10

Nizak društveni status

Visok društveni status

2. Trenutni položaj studenta

2.1. Na kom studijskom programu trenutno studirate?

Ukoliko studirate na više fakulteta/visokih škola, molimo Vas da navedete fakultet/visoku školu na kome se trenutno nalazite.

*Molimo Vas da zaokružite **samo jedan** odgovor.*

1. Osnovne akademske studije
2. Osnovne strukovne studije
3. Integrisane akademske studije
4. Master studije
5. Specijalističke strukovne studije
6. Specijalističke akademske studije
7. Doktorske akademske studije
8. Studiram po predbolonjskom programu studiranja

2.2. Koji je Vaš trenutni status na studijama?

*Molimo Vas da zaokružite **samo jedan** odgovor.*

1. Finansiranje iz budžeta
2. Samofinansirajući student

2.3. Da li ste tokom studija menjali status?

Molimo Vas da upišete i koliko puta ste promenili status

1. Ne, nisam menjao/la status
2. Da, prešao/la sam sa budžeta na samofinansiranje _____ put(a) *(navedite koliko puta ste promenili)*
3. Da, prešao/la sam sa samofinansiranja na budžet _____ put(a) *(navedite koliko puta ste promenili)*

2.4. Na kom studijskom programu studirate?

Ukoliko studirate više studijskih programa istovremeno, molimo Vas da navedete studijski program na kome se trenutno nalazite.

Naziv studijskog programa: _____

2.5. Da li planirate da nastavite studije nakon što završite studijski program koji trenutno pohađate?

Molimo Vas da zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. Da, u periodu od jedne godine nakon što završim studijski program na kome sam trenutno.
2. Da, ali u periodu dužem od jedne godine nakon što završim studijski program na kome sam trenutno.
3. Ne, ne planiram da nastavim studije
4. Ne znam

Ukoliko ste zaokružili odgovor pod brojem 1, molimo Vas da odgovorite na **crvena pitanja**, preskočite zeleno i nastavite dalje redom.

Ukoliko ste zaokružili odgovor pod brojem 2, molimo Vas da odgovorite na **sva pitanja redom** (i na **crvena** i na **zeleno** pitanja).

Ukoliko ste zaokružili odgovore od 3 do 4, molimo Vas da preskočite crvena pitanja i pređete na **zeleno pitanje** i nastavite dalje redom.

2.6. Na kom nivou želite da nastavite studije?

Molimo Vas da zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. Na osnovnim akademskim studijama
2. Na osnovnim strukovnim studijama
3. Na master studijama
4. Na specijalističkim strukovnim studijama
5. Na specijalističkim akademskim studijama
6. Na doktorskim akademskim studijama
7. Na drugom programu koji nije naveden
8. Još ne znam

2.7. Gde želite da nastavite studije?

Molimo Vas da zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. U Srbiji
2. U inostranstvu
3. Još ne znam

2.8. Šta planirate da radite tokom prve godine nakon završetka studija?

Molimo Vas da zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. Planiram da tražim plaćen posao
2. Planiram da započnem sopstveni posao (samozaposlenje)
3. Nastaviću trenutno zaposlenje
4. Radiću nešto drugo
5. Još ne znam

2.9. Na kom jeziku se realizuje Vaš studijski program?

Molimo Vas da zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. Na srpskom
2. Na engleskom
3. Na nekom drugom jeziku _____ (navesti kom drugom jeziku)

2.10. Koliko ste zadovoljni svojim studijama u sledećim kategorijama?

	Nimalo					U potpunosti
	1	2	3	4	5	
Kvalitet predavanja	1	2	3	4	5	
Organizacija studija i raspored predavanja	1	2	3	4	5	
Mogućnost izbora velikog broja kurseva	1	2	3	4	5	
Odnos zaposlenih u administraciji prema studentima	1	2	3	4	5	
Odnos zaposlenih u nastavi prema studentima	1	2	3	4	5	
Opremljenost fakulteta (biblioteka, kompjuteri, zgrada, učionice)	1	2	3	4	5	

2.11. Kako ocenjujete mogućnost zaposlenja nakon završetka programa koji trenutno studirate?

	Veoma loša					Veoma dobra	Ne mogu da procenim
	1	2	3	4	5		0
Na nacionalnom nivou	1	2	3	4	5		0
Na međunarodnom nivou	1	2	3	4	5		0

3. Obrazovanje pre studija

3.1. Koju srednju školu ste završili?

Možete zaokružiti **više odgovora**.

1. Trogodišnju srednju stručnu školu uz polaganje razlike ispita
2. Četvorogodišnje srednju stručnu školu
3. Gimnaziju
4. Srednju školu izvan Republike Srbije

3.2. U kom gradu, opštini i državi se nalazi srednja škola koju ste završili?

Grad i opština: _____

Država: _____

3.3. Kada ste završili srednju školu?

Mesec _____ Godina _____

3.4. Kada ste po prvi put upisali fakultet/visoku (višu) školu?

Mesec _____ Godina _____

3.5. Kada ste počeli da studirate studijski program na kome ste trenutno?

Mesec _____ Godina _____

3.6. Da li ste ikada prekinuli studiranje na najmanje godinu dana?

Možete zaokružiti **više odgovora**.

1. Da, napravio/la sam pauzu koja je trajala duže od godinu dana nakon što sam upisao/la fakultet/visoku školu.
2. Da, napravio/la sam pauzu koja je trajala duže od godinu dana između dva studijska programa (na primer između osnovnih i master studija)
3. Ne, nisam prekidao/la studiranje (ili je pauza trajala manje od godinu dana)

3.7. Da li ste imali plaćen posao ili plaćenu stručnu praksu pre nego što ste prvi put upisali fakultet/visoku (višu) školu?

Molimo Vas da zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. Da, radio/la sam ili sam imao/la plaćenu praksu najmanje godinu dana i po najmanje 20 sati nedeljno
2. Da, radio/la sam ili sam imao/la plaćenu praksu manje godinu dana i/ili manje od 20 sati nedeljno
3. Ne

4. Uslovi života

4.1. Sa kim živite u vreme trajanja semestra (od ponedeljka do petka)?

Možete zaokružiti više odgovora.

1. Sa roditeljima i/ili drugim rođacima
2. Sa partnerom i/ili supružnikom
3. Sa svojom decom i/ili decom mog partnera
4. Sa drugim osobama
5. Živim sam/a

4.2. Gde živite u vreme trajanja semestra (od ponedeljka do petka)?

Molimo Vas da zaokružite samo jedan odgovor.

1. U studentskom domu
2. Kod roditelja
3. U iznajmljenom stanu
4. U sopstvenom stanu (stanu u mom vlasništvu ili vlasništvu mojih roditelja)
5. Drugo _____ (navesti)

4.3. Koliko ste zadovoljni smeštajem?

Nimalo nisam zadovoljan/a 1 2 3 4 5 Veoma sam zadovoljan/a

4.4. Koje načine transporta koristite za put od mesta stanovanja do fakulteta/visoke škole tokom ovog semestra?

	Nikada	Retko	Često
Pešačim	1	2	3
Koristim bicikl	1	2	3
Koristim taksi	1	2	3
Koristim automobil/motorcicl ili slično	1	2	3
Koristim javni prevoz	1	2	3
Koristim druge načine transporta	1	2	3

4.5. Šta od navedenog najčešće koristite?

Molimo Vas da zaokružite samo jedan odgovor.

1. Pešačim
2. Koristim bicikl
3. Koristim taksi
4. Koristim automobil/motorcicl ili slično
5. Koristim javni prevoz
6. Koristim druge načine transporta

4.6. Koliko vremena Vam je potrebno, tokom uobičajenog dana u ovom semestru, da stignete od Vašeg mesta stanovanja do fakulteta/visoke škole na kojoj studirate?

Mesto stanovanja je mesto na kome živite tokom semestra (od ponedeljka do petka).

U jednom smeru _____ minuta u proseku

4.7. Molimo Vas da ogovorite da li posedujete navedene izvore prihoda kao i da označite koliki je prosečan mesečni prihod koji vam je na raspolaganju tokom ovog semestra.

*Molimo vas navedite prihod u **dinarima** koji Vam je mesečno na raspolaganju za potrošnju, bez obzira na to kada ste ga stekli.*

Molimo Vas da unesete 0 ukoliko nemate prihode iz navedenih izvora.

	Prosečan mesečni iznos
- Prihod od porodice/partnera	<input type="text"/>
Iz javnih izvora finansiranja (na primer stipendije Ministarstva prosvete)	
- studentski kredit/zajam	<input type="text"/>
- studentska stipendija	<input type="text"/>
Iz privatnih izvora finansiranja (na primer stipendije koje daju privatne firme)	
- studentski kredit/zajam	<input type="text"/>
- studentska stipendija	<input type="text"/>
Samostalno zarađen novac	
- od trenutnog posla	<input type="text"/>
- od posla koji ste ranije radili (npr. tokom praznika)	<input type="text"/>
Drugi izvori prihoda	
- iz javnih izvora finansiranja (uključujući dečiji dodatak, penziju i sl...)	<input type="text"/>
- iz privatnih izvora finansiranja	<input type="text"/>
Ukupno	<input type="text"/>

4.8. Koji su vaši prosečni troškovi za sledeće potrebe tokom ovog semestra?

Pitanje se odnosi na **sve redovne troškove**, ne računajući troškove za pojedinačne predmete kao što su hemijsko čišćenje, putovanja (u svrhu odmora/zabave) itd.

Molimo Vas da unesete 0 ukoliko nemate troškove iz navedenih izvora.

A) Mesečni troškovi života	Plaćam iz sopstvenih sredstava	Troškove plaćaju moji roditelji/partner ili drugi za mene
Ukupni troškovi smeštaja (kirija/hipoteka uključujući komunalije, grejanje, vodu....)	_____	_____
Hrana	_____	_____
Prevoz	_____	_____
Komunikacija (telefon(i), internet i sl.)	_____	_____
Troškovi zdravstvene zaštite (zdravstveno osiguranje) - samo za studente koji sami uplaćuju zdravstveno osiguranje	_____	_____
Briga o deci	_____	_____
Otplata zaduživanja (izuzev hipoteke)	_____	_____
Aktivnosti u slobodno vreme	_____	_____
Drugi troškovi života (odeća, sredstva za higijenu, cigarete, domaće životinje, osiguranje - izuzev zdravstvenog osiguranja)	_____	_____
Ukupno	_____	_____
B) Troškovi studija po semestru	Plaćam iz sopstvenih sredstava	Troškove plaćaju moji roditelji/partner ili drugi za mene
Školarine, upisnine, plaćanja ispita, plaćanja administrativnih taksi	_____	_____
Doprinosi za obrazovne ustanove za i studentske organizacije	_____	_____
Materijali za nastavu (knjige, fotokopiranja, materijali i sl.)	_____	_____
Stručna praksa, putovanja	_____	_____
Drugi redovni troškovi vezani za studije (privatni časovi, dodatni kursevi i sl.)	_____	_____
Ukupno	_____	_____

4.9. U kom stepenu osećate finansijske teškoće?

Nemam nimalo finansijskih teškoća 1 2 3 4 5 Imam veoma ozbiljne finansijske teškoće

4.10. Da li ste obavljali plaćen posao tokom ovog semestra?

Molimo Vas da zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. Da, radio/la sam tokom celog semestra
2. Da, povremeno sam radio/la tokom ovog semestra
3. Ne, nisam radio/la tokom ovog semestra

Ukoliko ste zaokružili odgovore "Da, radio/la sam tokom celog semestra" ili "Da, povremeno sam radio/la tokom ovog semestra" molimo Vas da pređete **zeleno pitanje** i nastavite dalje redom.

Ukoliko ste zaokružili odgovor "Ne, nisam radio/la tokom ovog semestra" molimo Vas da preskočite zeleno pitanje i pređete na pitanje 4.15 i nastavite dalje redom.

4.11. U kojoj meri su sledeće izjave primenljive na Vašu situaciju?

	Nimalo					U potpunosti				
	1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
Radim da bih preživo/la										
Radim da bih poboljšao/la svoj životni standard										
Radim da bih stekao/la iskustvo na tržištu rada										
Radim zato što imam višak slobodnog vremena										

4.12. U kojoj meri je posao koji radite povezan sa Vašim studijskim programom?

Nije nimalo povezan 1 2 3 4 5 Veoma blisko je povezan

4.13. Šta od navedenog najbolje opisuje Vašu trenutnu situaciju?

Molimo Vas da zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. Primarno sam student pored ostalih aktivnosti (plaćenog posla, brige o drugima...)
2. Primarno sam zaposlen/a a pored toga studiram.
3. Primarno sam angažovan/a na drugim aktivnostima (npr. briga o drugima) pored toga što studiram.

4.14. Koliko sati tokom uobičajene nedelje provodite na plaćenim poslovima tokom ovog semestra?

Provodim _____ sati nedeljno na plaćenom poslu.

4.15. Koliko sati tokom uobičajene nedelje provodite na aktivnostima vezanim za vaše studije tokom ovog semestra?

Molimo Vas da pokušate da se setite ukupnog broja sati za svaki dan uključujući i vikende.

Molimo Vas da unesete 0 ili da precrtate kućicu ukoliko nemate ove aktivnosti u određenom danu.

	PO	UT	SR	ČE	PE	SU	NE
Studijske obaveze na fakultetu/visokoj školi (predavanja, seminari, laboratorijske vežbe...)	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____
Studijske obaveze izvan fakulteta/visoke škole (priprema za predavanja, ispite, domaći zadaci...)	_____	_____	_____	_____	_____	_____	_____

4.16. Imajući u vidu opterećenje koje imate na studijama (na i izvan fakulteta/visoke škole) i na poslu kojim se bavite, molimo Vas da ocenite koliko ste zadovoljni opterećenjem.

	Nimalo zadovoljan/a			U potpunosti zadovoljan/a	
Vreme za obaveze povezane sa studijama	1	2	3	4	5
Vreme za plaćen posao	1	2	3	4	5
Ukupno opterećenje	1	2	3	4	5

5. Međunarodna mobilnost

5.1. Da li ste ikada studirali u inostranstvu?

Molimo Vas da isključite studijske programe koje ste u celosti završili u inostranstvu, pitanje se odnosi samo na privremene studijske boravke izvan Srbije.

*Molimo Vas da zaokružite **samo jedan** odgovor.*

- | | |
|------------------------------|--|
| 1. Da, jesam | Molimo Vas da pređete na pitanje 5.2 |
| 2. Ne, ali planiram da idem | Molimo Vas da pređete na pitanje 5.7. |
| 3. Ne, i ne planiram da idem | Molimo Vas da pređete na pitanje 5.9. |

5.2. Na kom nivou studija ste bili kada ste otišli u inostranstvo?

*Možete zaokružiti **više odgovora**.*

1. Na osnovnim akademskim studijama
2. Na osnovnim strukovnim studijama
3. Na master studijama
4. Na specijalističkim strukovnim studijama
5. Na specijalističkim akademskim studijama
6. Na doktorskim studijama
7. Na drugim postdiplomskim studijama
8. Na drugom nivou studija

5.3. U kojoj državi ste studirali i koliko dugo?

Ukoliko ste više puta bili na studijskom boravku u inostranstvu, molimo Vas da odgovorite za poslednji boravak. Popunite trajanje boravka u mesecima.

Država: _____
 Trajanje u mesecima: _____

5.4. Da li su sertifikati (ESPB, diplome) koje ste stekli na studijama u inostranstvu priznati u vašoj matičnoj visokoobrazovnoj ustanovi?

Ukoliko ste više puta bili na studijskom boravku u inostranstvu, molimo Vas da odgovorite za poslednji boravak. Popunite trajanje boravka u mesecima.

*Molimo Vas da zaokružite **samo jedan** odgovor.*

1. Da, sve je priznato
2. Da, ali delimično
3. Ne, ništa mi nije priznato
4. Ne znam (još uvek)
5. Nisam stekao/la sertifikat tokom studija u inostranstvu

5.5. U okviru kojih od navedenih programa studentske mobilnosti ste boravili u inostranstvu?

Ukoliko ste više puta bili na studijskom boravku u inostranstvu, molimo Vas da odgovorite za poslednji boravak. Molimo Vas da zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. EU program (ERASMUS, ERASMUS MUNDUS...)
2. Drugi programi studentske mobilnosti
3. Nisam išao/la preko programa

5.6. Koji od sledećih izvora ste koristili da finansirate Vaš boravak u inostranstvu i koji od njih je bio primaran izvor finansiranja?

Ukoliko ste više puta bili na studijskom boravku u inostranstvu, molimo Vas da odgovorite za poslednji boravak. Molimo Vas da razmislite o **svim troškovima** studija koje ste imali u inostranstvu, uključujući i putne troškove kao i školarinu i druge troškove studija. Molimo Vas da zaokružite sve izvore prihoda koje ste koristili (više odgovora) kao i osnovni izvor prihoda (jedan odgovor).

	Izvor prihoda (za svaki izvor označite da li ne)		Osnovni izvor prihoda (označite osnovni izvor prihoda; označite samo jedan odgovor)
	da	ne	
Pomoć roditelja/porodice/partnera	da	ne	
Sopstveni prihod od zaposlenja ili ušteđevine	da	ne	
Prihod od posla tokom studija u inostranstvu	da	ne	
Studentski stipendija/kredit od zemlje u kojoj sam studirao/la	da	ne	
Stipendije/krediti dobijeni od matične države	da	ne	
Stipendija/kredit dobijena iz EU fondova (npr ERASMUS)	da	ne	
Finansiranje od strane privatnih firmi ili nevladinih organizacija (NVO).	da	ne	
Drugi izvori finansiranja	da	ne	
	da	ne	

Pitanja 5.7 i 5.8 su samo za studente koji nisu studirali u inostranstvu ali planiraju.

5.7. U koju državu planirate da odete na privremeni studijski boravak?

1. _____ Naziv države
2. Ne znam još

5.8. U okviru kojih od navedenih programa studentske mobilnosti planirate svoj boravak u inostranstvu?

Molimo Vas da zaokružite **samo jedan** odgovor.

1. EU program (ERASMUS, ERASMUS MUNDUS...)
2. Programi studentske mobilnosti Republike Srbije (npr. Fond za mlade talente)
3. Drugi programi studentske mobilnosti
4. Ne bih išao/la preko programa
5. Ne znam još uvek

Pitanja 5.9, 5.10 i 5.11 su za sve studente

5.9. U kojoj meri Vam sledeći aspekti predstavljaju ili su Vam predstavljali prepreku za studiranje u inostranstvu?

Ukoliko ste studirali u inostranstvu uzmite i obzir u kojoj meri su navedeni aspekti predstavljali realnu prepreku planiranju odlaska kao i samom odlasku.

Ukoliko niste studirali u inostranstvu (još uvek), molimo Vas da razmislite u kojoj meri Vas sledeći aspekti odvrćaju od studiranja u inostranstvu.

	Nije prepreka uopšte			Velika prepreka	
	1	2	3	4	5
Poznavanje jezika					
Nedostatak informacija o studiranju u inostranstvu					
Odvajanje od partnera, dece, prijatelja					
Dodatni finansijski troškovi					
Gubitak plaćenog posla					
Nedostatak motivacije					
Niska korisnost za studije u zemlji					
Teško povezivanje studija u inostranstvu sa sadržajem mog studijskog programa u zemlji.					
Problem priznavanja rezultata stečenih u inostranstvu po povratku u zemlju					
Problemi nabavljanja dokumentacije za putovanje (viza, boravišna dozvola)					
Niske ocene na studijama					
Ograničen broj raspoloživih mesta u željenoj instituciji ili željenom studijskom programu u inostranstvu.					

5.10 Da li ste ikada bili u inostranstvu kao student na aktivnostima koje su povezane sa vašim studijama?

Ukoliko ste više puta bili u inostranstvu, molimo Vas da odgovorite za poslednji boravak.

Istraživački rad/studijska poseta	<input type="checkbox"/>	Da	<input type="checkbox"/>	Ne	(ukoliko ste odgovorili sa NE, preskočite sledeće pitanje)
Praksa/zaposlenje	<input type="checkbox"/>	Da	<input type="checkbox"/>	Ne	(ukoliko ste odgovorili sa NE, preskočite sledeće pitanje)
Letnja/zimska škola	<input type="checkbox"/>	Da	<input type="checkbox"/>	Ne	(ukoliko ste odgovorili sa NE, preskočite sledeće pitanje)
Kurs jezika	<input type="checkbox"/>	Da	<input type="checkbox"/>	Ne	(ukoliko ste odgovorili sa NE, preskočite sledeće pitanje)
Drugo	<input type="checkbox"/>	Da	<input type="checkbox"/>	Ne	(ukoliko ste odgovorili sa NE, preskočite sledeće pitanje)

Ukoliko ste odgovorili ste makar jednom odgovorili sa Da odgovorite i na sledeće pitanje.

5.11 Molimo Vas da za svaku aktivnost unesete sledeće detalje za vašu poslednju posetu inostranstvu.

	Trajanje u nedeljama	Država	Da li je aktivnost bila deo Vašeg studijskog programa		Da li ste dobili ESPB bodove?	
Istraživački rad/studijska	_____	_____	<input type="checkbox"/>	Da	<input type="checkbox"/>	Ne
Praksa/zaposlenje	_____	_____	<input type="checkbox"/>	Da	<input type="checkbox"/>	Ne
Letnja/zimska škola	_____	_____	<input type="checkbox"/>	Da	<input type="checkbox"/>	Ne
Kurs jezika	_____	_____	<input type="checkbox"/>	Da	<input type="checkbox"/>	Ne
Drugo	_____	_____	<input type="checkbox"/>	Da	<input type="checkbox"/>	Ne

Hvala na učestovanju u istraživanju!